MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

ARTŪRAS JURGELEVIČIUS

LIETUVOS IR ES EKONOMIKOS STRATEGINIŲ NUOSTATŲ SĄSAJOS SU NACIONALINĖMIS SOCIALINĖMIS EKONOMIKOS TENDENCIJOMIS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. A. Dobravolskas

VILNIUS, 2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

ARTŪRAS JURGELEVIČIUS

LIETUVOS IR ES EKONOMIKOS STRATEGINIŲ NUOSTATŲ SĄSAJOS SU NACIONALINĖMIS SOCIALINĖMIS EKONOMIKOS TENDENCIJOMIS

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L10010

Recenzentas

Vadovas

Doc. dr. A. Dobravolskas

2012-12-18

Atliko VSEmn1-01gr. Stud.
Artūras Jurgelevičius
2012-12-18

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS....7
1. VALSTYBĖS STRATEGINĖS POLITIKOS ESMĖ IR TURINYS....10
1.1. Valstybės vaidmuo ir vieta socialinėje ekonominėje sistemoje....10
1.2. Rinkos modeliai ir pereinamoji ekonomika....14
1.3. Lietuvos ekonomikos strateginę plėtotę sąlygojančių veiksnių identifikavimas....19
2. EKONOMIKOS STRATEGINIO PLANAVIMO FORMAVIMO TYRIMO METODIKOS SUDARYMAS....28
2.1. Nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo formavimo tyrimų metodikos parinkimas....29
2.2. Scenarijaus metodo samprata ir charakteristikos....33
3. NACIONALINĖS EKONOMIKOS STRATEGINIŲ NUOSTATŲ IR SOCIALINIŲ EKONOMINIŲ VEIKSNIŲ TENDENCIJŲ SĄSAJŲ TYRIMAS....37
3.1. Socialinė situacija....37
3.2. Demografinės tendencijos....41
3.3. Skurdas ir socialinė atskirtis....43
3.4. Strategijos EUROPA 2020 socialinės ekonominės nuostatos ir jų vystymosi perspektyvos....48
4. 5 EUROPA 2020 STRATEGINIAI TIKSLAI IR SOCIALINĖS EKONOMINĖS TENDENCIJOS....56
4.1. Užimtumas....56
4.2. Socialinė atskirtis....58
4.3. Investicijos į MTTP....61
4.4. Tikslas 20/20/20....65
4.5. Aukštojo mokslo tikslai....69
IŠVADOS IR SIŪLYMAI....73
LITERATŪROS SĄRAŠAS....75
PRIEDAI....84
1 Priedas....84

LENTELĖS

1.1. Europos socialinio modelio fragmentacija pagal šiuos rodiklius: socialinę atskirtį, pajamų perskirstymą nuo BVP, socialinę nelygybę

1.2. Politinės – ekonominės sistemos

1.3. Laipsninis tranzitinės ekonomikos perėjimas neoklasikinio požiūrio atveju

3.1. Demografinių rodiklių, lemiančių gyventojų skaičių, dinamika

3.2. Savižudybių skaičius 100 tūkst. gyventojų

3.3. Gyventojų prognozėje naudojamos demografinės prielaidos

3.4. Gyventojų skaičiaus prognozė pagal keturis scenarijus

3.5. Darbo jėgos aktyvumo lygio prognozė

3.6. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikės strategijos pagrindinių nuostatų atitikimas realiai socialinei ekonominei šalies situacijai

3.7. Lietuvos dvigubo atsilikimo nuo ES įveikimo trukmės (metais) alternatyvos

3.8. Realaus BVP augimo tempų palyginimas

4.1. Prognozuojamas užimtumo lygis pagal amžių grupes ir lytį

PAVEIKSLAI

1.1. pav. Uždaras modelis, nedalyvaujant valstybei

1.2. pav. Uždaras modelis, dalyvaujant valstybei

1.3. pav. Rinkos ekonomikos sistemos

1.4. pav. Išoriniai veiksniai, darantys įtaką ilgalaikei šalies raidos strategijai

1.5. pav. Principų, formuojančių ilgalaikės socialinės ekonominės raidos strategiją

1.6. pav. Įmonių veiklos ir nacionalinės ekonomikos plėtros strategijos įgyvendinimo sąsajos

1.7. pav. Ekonomikos strateginė plėtra ekonomikos nuosmukio metu

2.1. pav. Tiriamojo darbo metodologinės koncepcijos ir objektyvios tikrovės sąsajos

2.2. pav. LR planavimo dokumentų schema

2.3. pav. Strateginio veiklos plano vertinimo kriterijų sistema

2.4. pav. Mokslinio darbo tyrimo modelis

3.1. pav. Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamika 1990-2012

3.2. pav. Mirusieji pagal ligos priežastis

3.3 pav. Lietuvos BVP dinamika 2007-2012

3.4.pav. 2009 BVP 1 gyventojui pagal perkamosios galios standartą palyginamieji indeksai palyginti su kai kuriom ES narėmis

3.5.pav. Eksportas ir importas pagal Makroekonomikos kategorijų klasifikaciją (BEC) procentais 2012

4.1. pav. Užimtumo ES (27) šalyse ir Lietuvoje dinamika ir 2020 m. užimtumo tikslas

4.2. pav. Išlaidos nuo BVP socialinei apsaugai ES-27

4.3. pav. Investicijos į MTTP % dalis nuo BVP

4.4. pav. Lietuvos ir kai kurių ES šalių skiriamo dėmesio MTTP palyginimas

4.5. pav. ES-27 šalių siekiama % BVP dalis, skiriama MTTP 2020

4.6. pav. Daktaro laipsnį turinčių asmenų pasiskirstymas pagal sektorių 2006 ir 2009

4.7. pav. Atsinaujinančios energetikos dalis galutiniame energijos vartojime

4.8. pav. ES-27 šalių siekiamas progresas, įgyvendinant Europa 2020 strategijos energetinius tikslus

4.9. pav. ES-27 atsinaujinančių išteklių dalis galutiniame energijos vartojime: Lietuvos palyginimas su ES-27 vidurkiu, ES-27 lyderėmis

4.10. pav. ES-27 šalių išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių CO2 dujų kiekis 2010 m. palyginti su 1990 -100 indeksas

4.11. pav. Siektina pažanga iki 2020 m. išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų srityje

4.12. pav. Aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų % išraiška 30-34 m. amžiaus grupėje

4.13. pav. 2012 metų sausio-rugsėjo darbo paklausa

4.14. pav. Siekiančių aukštojo mokslo skaičiaus dinamika

4.15. pav. Mokslinį laipsnį ir pedagoginį vardą turinčių asmenų skaičiaus dinamika

4.16. pav. Mokyklos nebaigę asmenys

4.17. pav. Mokyklos nebaigusių asmenų skaičiaus siekis 2020

ĮVADAS

Valstybės bei visuomenės gerovės raida priklauso nuo nustatytų ilgalaikių tikslų bei jų įgyvendinimo. Valstybės socialinės ekonominės raidos strategija visais atvejais turėtų būti orientuota į ilgalaikių tikslų įgyvendinimą, visuomenės socialinių kokybės charakteristikų didinimą, socialinių grupių interesų išryškinimą bei siektinos „idealios“ ar artimos „idealiajai“ situacijai valstybėje ir visuomenėje aplinkos sukūrimą. Tokiu būdu, ilgalaikiams tikslams nustatyti bei jiems įgyvendinti valstybės institucijos bei legitimi valdžia turi inicijuoti visuomenės interesų grupių socialinį ekonominį susitarimą bei sudaryti prielaidas šio susitarimo laikytis. Akivaizdu, kad Lietuvos vystymuisi didžiausią įtaką daro Europos Sąjungos ir nacionalinės Lietuvos valdžios priimami sprendimai. Visų visuomenės interesų identifikavimas, išorinių bei vidinių jėgų harmonizavimas bei technologijų ir inovacijų proveržis, grįstas mokslo laimėjimais, privalo užtikrinti ilgalaikį darnų bei tvarų visuomenės socialinių ekonominių charakteristikų kokybinių parametrų didėjimą, o priimami strateginiai virš-nacionaliniai ir nacionaliniai strateginiai dokumentai turi užtikrinti politinį, ekonominį ir socialinį kontrolės mechanizmą.

Globalizacijos sąlygomis konkurencija tapo aktuali ne tik tarp įmonių, bet ir tarp valstybių, kadangi konkurencinės kovos laimėjimas sudaro prielaidas nacionalinių interesų įgyvendinimui, piliečių gerovės kilimui. Nacionalinė valstybė, siekdama nacionalinio saugumo, privalo didinti ekonominį šalies konkurencingumą, nes nacionalinis konkurencingumas – sugebėjimas sujungti tautos socialinius, politinius, ekonominius, technologinius bei geografinius pranašumus, grindžiamus nacijos kultūros išskirtinumo ir mokslo pažangos principais. Tokiu būdu, nacionalinė valstybė sudaro prielaidas naujų išteklių proveržiui ir jų panaudojimui, o visuomenei – socialiniam ir dvasiniam tobulėjimui.

Darbo naujumas yra unikalus. Mokslinėje literatūroje ligi šiolei nebuvo vertinami Europa 2020 strateginiai tikslai bei jų reikšmė Lietuvos socialinei ekonominei raidai bei šių tikslų įgyvendinimas. Darbas yra originalus empirinis tyrimas, leidžiantis vertinti esamą Lietuvos ekonominę padėtį, ne tik atsižvelgiant į paskutinių 20 metų transformacinius procesus, bet ir ateities perspektyvas. Darbo rezultatai duoda impulsą persvarstyti keliamas ilgalaikes šalies ambicijas ir skirti pakankamą dėmesį kertiniams veiksniams, lemiantiems Lietuvos ekonomikos augimo tempus.

Tema – Lietuvos ir ES ekonomikos strateginių nuostatų sąsajos su nacionalinėmis socialinėmis ekonomikos tendencijomis

Tikslas – atlikti nacionalinių socialinių ekonominių veiksnių tendencijų atitikimo Lietuvos ir ES strateginiams tikslams vertinimą ir pateikti argumentuotus siūlymus formuojant ir įgyvendinant strategines iniciatyvas.

Uždaviniai:

a) pateikti Lietuvos valstybės ekonomikos strateginio valdymo ypatumus;
b) apžvelgti nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo formavimo metodologinius aspektus;
c) identifikuoti nacionalinės ekonomikos vystymosi strategines kryptis politiniuose dokumentuose;
d) ištirti politiniuose dokumentuose deklaruojamų ekonomikos strateginių nuostatų sąsajas su valstybės socialinėmis ekonominėmis tendencijomis;
e) formuluoti siūlymus dėl tolimesnių politinių dokumentų nuostatų formavimo ir įgyvendinimo.

Darbo problema

1) Kaip politiniuose dokumentuose numatytos Lietuvos nacionalinės ekonomikos plėtotės kryptys atitinka Lietuvos valstybės socialines ekonomines tendencijas?
2) Ar politiniuose dokumentuose deklaruojamos ekonomikos strateginės nuostatos tinkamos įgyvendinti susiformavusioms socialinėms ekonominėms sąlygoms?

Hipotezė – Europos Sąjungos ir Lietuvos keliami ekonomikos strateginiai tikslai yra per ambicingi Lietuvos socialinių ekonominių tendencijų kontekste.

Darbo objektas – Lietuvos socialinės ekonominės tendencijos sąsajos su ekonomikos strateginėmis nuostatomis Europos Sąjungos ir Lietuvos strateginiuose politiniuose dokumentuose.

Teorinis darbo reikšmingumas – sukaupta, susisteminta ir išanalizuota nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo formulavimo metodologijos mokslinė literatūra ir empiriniai duomenys sudaro prielaidą plėsti tolimesnių mokslinių tyrimų bazę nacionalinio ūkio plėtotės srityje.

Praktinis darbo reikšmingumas - išanalizuotos Europos Sąjungos ir Lietuvos ekonomikos strateginės nuostatos politiniuose dokumentuose galėtų būti naudingos valstybės institucijoms (Seimui, Vyriausybei, ministerijoms ir kt.) tobulinant/vertinant savo veiklą, koreguojant įgyvendinant ekonomikos strategines kryptis. Atskleista reali socialinė ekonominė situacija ir tendencijos sudarys prielaidas socialinėms ekonomikos strateginėms kryptims tobulinti.

Konkretūs siūlymai formuojami valstybės institucijoms, atsakingoms už strateginių tikslų formulavimą ir įgyvendinimą.

Metodai

Atliekant tiriamąjį darbą buvo naudojami tokie metodai kiekvienam keliamam uždaviniui įgyvendinti:

1. Mokslinės literatūros sisteminimas ir analizė;
2. Dokumentų ir statistinių rodiklių analizė ir vertinimas;
3. Scenarijų metodas,
4. Loginė abstrakcija ir sintezė.

Siekiant identifikuoti pagrindines socialines ekonomines tvaraus vystymosi charakteristikas ir prielaidas bei tinkamą politinį dėmesį šiems rodikliams tobulinti, darbe analizuojami Lietuvos valstybės ir Europos Sąjungos politiniai dokumentai, nulemiantys Lietuvos valstybės ekonomikos strategines kryptis artimiausiems 20 m. Pirmoje dalyje analizuojamos ekonominės sistemos, jų transformacija bei Lietuvos ekonomikos specifikacija. Antroje metodologinėje dalyje analizuojami strateginio planavimo formulavimo metodikos aspektai. Aptariami ir išryškinami nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo metodologijos kūrimo etapai, struktūra ir modeliai, apimantys kompleksinį ir darnų visuomenės ir ekonomikos vystymąsi. Taip pat nagrinėjama nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo metodologijos mokslinės literatūros bazė. Trečioje analitinėje dalyje atliekamas originalus empirinis tyrimas analizuojant Lietuvos ekonominius ir socialinius parametrus, kokybines ir kiekybines charakteristikas, jų optimistinius, pesimistinius ir labiausiai tikėtinus scenarijus, jų sąsajas su strateginiais tikslais, deklaruojamais strateginiuose dokumentuose.

Visos tiriamojo darbo sudedamosios dalys yra nuoseklios ir pagrįstos loginiu ryšiu. Tiriamojo darbo rezultatai yra aiškiai ir nuosekliai apibendrinti bei pateikti lentelių ir grafikų pavidalu, išvados tenkina darbe iškeltų uždavinių įgyvendinimo reikalavimą.

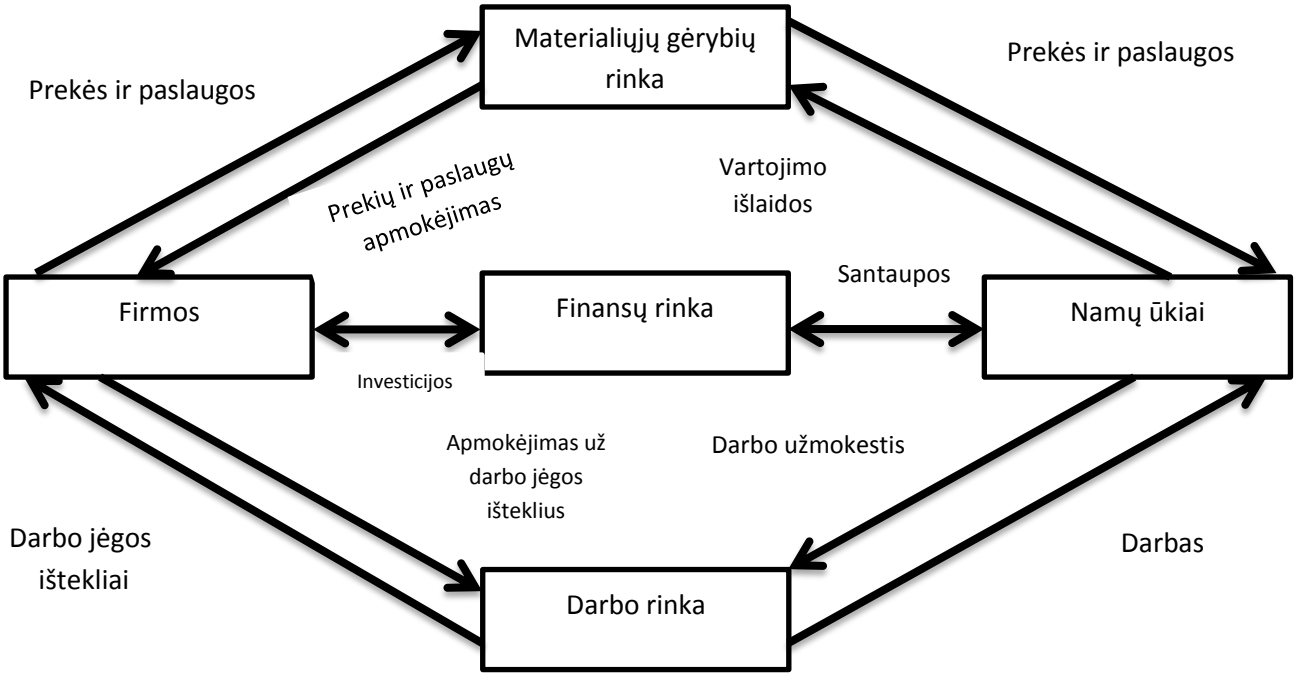
1. VALSTYBĖS STRATEGINĖS POLITIKOS ESMĖ IR TURINYS

1.1. Valstybės vaidmuo ir vieta socialinėje ekonominėje sistemoje

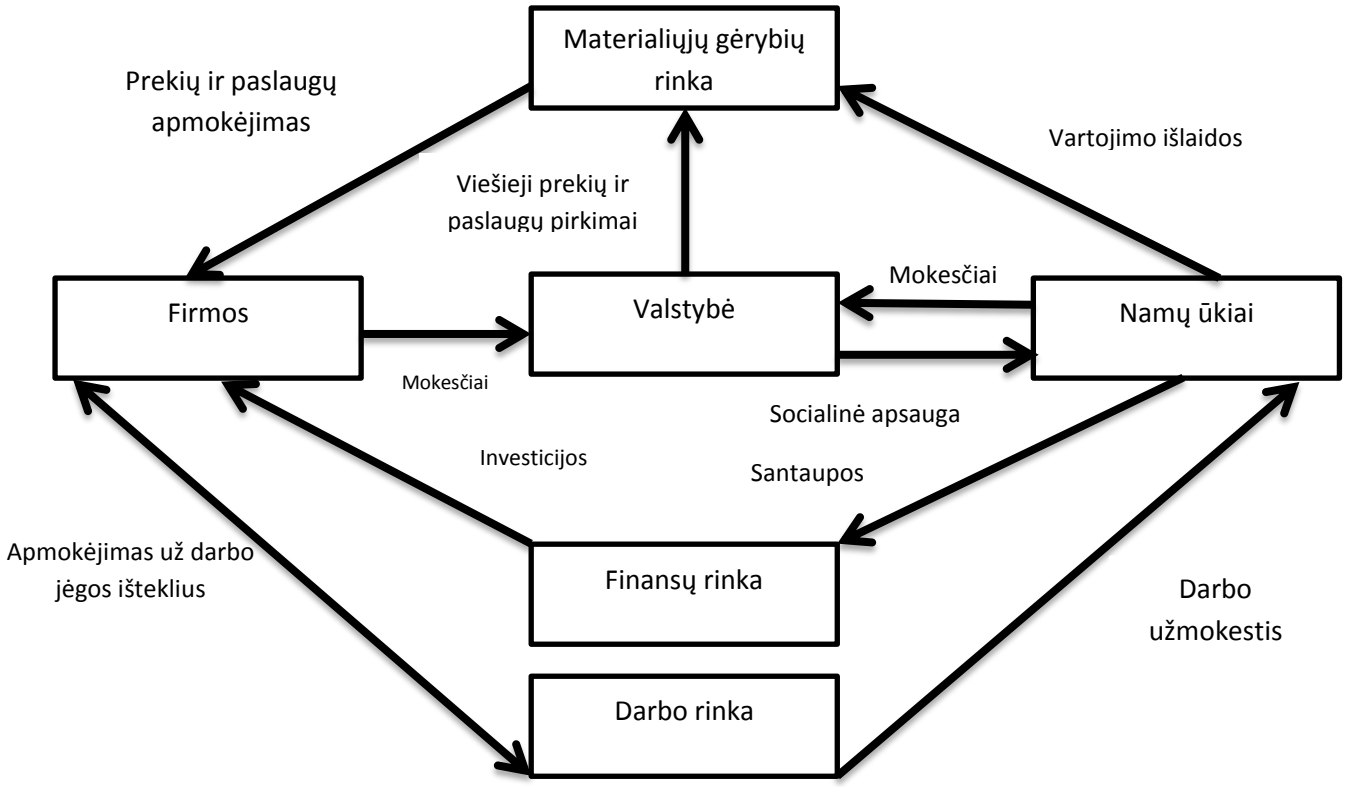
Diskusijos dėl rinkos ekonomikos mechanizmo buvo, yra ir bus labai reikšmingos tiek akademikams, tiek praktikams. Požiūris į rinkos mechanizmus varijuoja visame pasaulyje. Skirtingas požiūris į rinkos sistemą priklauso nuo valstybių istorinių, kultrūrinių, socialinių preferencijų. Norint atsakyti, kokie šiuolaikiniai rinkos ekonomikos modeliai vyrauja tiek mokslinėje literatūroje, tiek realiame pasaulyje, pirmiausia būtina apibrėžti valstybės ekonominę sistemą. Taigi valstybės ekonominė sistema – ribotų ir retų išteklių išdėstymo metodas, kurį lemia tam tikras ekonomikos modelis (O.G. Rakauskienė, 2006). Kitaip tariant, tai yra sistema, kuri apibrėžta valstybės vaidmeniu, ir kurios tikslas yra ribotus išteklius efektyviai naudoti beribiams gyventojų poreikiams. Ekonomikos teorijoje išskiriami trys pagrindiniai išteklių išdėstymo būdai, nusakantys valstybės vaidmenį šioje sistemoje:

- rinka (savireguliacijos mechanizmas);
- centralizuota komandinė ekonomika (išteklius išdėsto valstybė administracinėmis priemonėmis)
- mišri (išteklius išdėsto ir rinka, ir valstybė).

Rinkos šalininkai, kaip A. Smitas, Riccardo, Freedman, Hayek ir kt, teigia, jog valstybė neracionaliai ir neefektyviai skirsto turimus tautos išteklius. Šie autoriai remiasi prielaida, jog žmogus yra racionali būtybė ir jog žmogus geriausiai gali patenkinti savo lūkesčius tobulos rinkos sąlygomis, ko valstybė užtikrinti negali. Iš kitos pusės, žmogaus racionalumo principas yra labai sąlygiškas veiksnys. Jeigu žmogus būtų racionalus, pasaulyje nevyktų karai, nevyrautų skurdas, nebūtų nusikaltimų ar socialinių kataklizmų, atsiradusių dėl žmogaus elgesio. Kitos ekonomikos stovyklos šalininkai, kaip Keynes, Samuelson, Schumpeter teigia, jog rinka savaime negarantuoja visuomenės gerovės, jog egzistuoja rinkos ydos, kurioms efektyviai pašalinti tik valstybė turi tinkamus instrumentus ir išteklius.

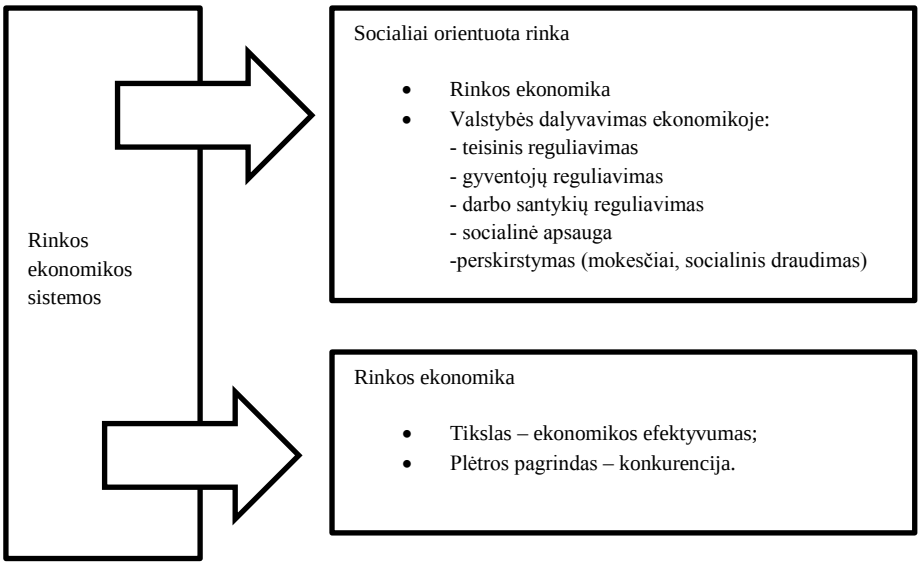

1.1. pav. Uždaras modelis, nedalyvaujant valstybei, sudaryta autoriaus pagal M. Jėčiuvienę.

1.2. grafikas. Uždaras modelis, dalyvaujant valstybei, sudaryta autoriaus pagal M. Jėčiuvienę.

1.1. ir 1.2. paveiksluose matyti uždarus ekonomikos modelius dalyvaujant ir nedalyvaujant valstybei rinkos ekonomikos sąlygomis. Remiantis šiuo modeliu, matyti, kad savireguliacijos funkcijas, kai nedalyvauja valstybė, atlieka finansų rinka. Ekonomine prasme, valstybė renka mokesčius ir užtikrina materialiųjų gėrybių rinką, kuri veikia verslo aplinką. Taip pat matuojant valstybės intervencijos į rinkos ekonomikos laipsnį, galima teigti, kad tokia valstybė prisiima didesnes socialines funkcijas.

1.3. pav. Rinkos ekonomikos sistemos, sudaryta autoriaus, remiantis O. G. Rakauskiene, 2006m.

Tiek praktikoje, tiek mokslinėje literatūroje plačiai analizuojamas valstybės vaidmuo ekonomikoje per socialinį aspektą. Taip pat daug diskusijų kelia klausimas, kokio socialinio modelio reikia Europai ir Lietuvai. Europa, deklaruodama gerovės valstybės siekius, aiškiai pasisako už tvarų socialinį modelį. Pagrindinis Europos socialinio modelio bruožas, kad vyrauja didelis perskirstymas, kuris mažina nelygybę ir didina sanglaudą, ir kuriamos minkštosios priemonės žmonėms apsaugoti nuo nenumatytų ekonominių sunkumų ar rizikų. Tačiau Europa nėra absoliučiai vieninga šiuo klausimu ir vyrauja socialinių modelių fragmentacija.

Europos socialinio modelio fragmentacija	
Reino baseino valstybių modelis	**Skandinaviškasis modelis**
Vidurio ir Rytų Europos modelis	**Vidužemio jūros modelis**

1.1. lentelė, Europos socialinio modelio fragmentacija pagal šiuos rodiklius: socialinę atskirtį, pajamų perskirstymą nuo BVP, socialinę nelygybę, sudaryta autoriaus, remiantis Serapin 2006, Eurostat 2012

Kaip rodo skirtingų autorių analizės ir Europos Sąjungos valstybių dėmesys socialinei sričiai, galima išskirti pagrindines keturias Europos socialinio modelio grupes: Vidurio ir Rytų Europos modelis, Vidužemio jūros modelis, Skandinaviškasis modelis, Reino baseino valstybių modelis. Iš minėtų grupių, galima išskirti Vidurio ir Rytų valstybių socialinius modelius, kurie pasižymi didele socialine fragmentacija, mažomis socialinėmis išmokomis, didele socialine atskirtimi, didėjančia nelygybe. Nors Lietuva yra ir Europos Sąjungos narė, deklaruojanti europietiškąsias vertybes, tačiau Lietuvos socialinis modelis tolsta nuo kooperatyvinio modelio prie liberalaus marginalinio modelio. O tai iš esmės mažina valstybės dalyvavimą ekonomikoje, įsigali laisvos rinkos jėgos, skatinančios nuožmią konkurenciją bei socialinio kapitalo nykimą. Juolab, kad Lietuva neturi išvystytų rinkos ekonomikos institutų (*žr. sk. Rinkos modeliai ir pereinamoji ekonomika*).

Analizuojant vieno žymiausių visų laikų ekonomisto Schumpeter‘io profesinę veiklą, iš jo vaisingų darbų matyti, kad kapitalizmas ilguoju laikotarpiu linkęs nykti (Michaelides, et. al. 2008) . Tuo tarpu Gylys (2003) nagrinėja metodologinio individualizmo ir metodologinio holizmo klausimus. Autorius teigia, kad artimiausiu metu labai sunku nusakyti, kuri paradigma gali laimėti, nes jos nuolat aršiai tarpusavyje konkuruoja. Visgi galima pastebėti, jog Europa labiau orientuojasi į socialiai orientuotą ekonomikos rinką arba kitaip – europinės gerovės modelį. Šios socialinės ekonomikos modelio turinys implikuoja žmogiškojo kapitalo plėtrą, užtikrina ekonominį efektyvumą derindama jį su socialinio teisingumo principo įgyvendinimu. Šio modelio šalininkai teigia, kad laisva rinka remiasi nuožmia konkurencija, kuri yra žiauri, nuožmi, ciniška, negailestinga ir neatitinka socialinio kapitalo vystymosi charakteristikų (O.G. Rakauskienė, 2006). Laisvos rinkos savireguliacijos mechanizmus kritikuoja Dž. Stiglicas (2012), Dž. Saksas (1990), Dž. Gelbraitas (1996), A. Gidensas (1999) ir kiti įtakingi pasaulio intelektualai.

Būtina pabrėžti, jog pereinamosios rinkos ekonomikoms (tokioms kaip Lietuva) būdinga dažnos ekonominės krizės, ekonominio nestabilumo stiprėjimas bei vyksta kiti įvairūs šalies būklės pokyčiai. Todėl galima teigti, jog rinkos mechanizmas tiesiog nepajėgus valdyti dinamiškos aplinkos, kuri, Lietuvos atžvilgiu, turi atitikti europinio gerovės modelio socialines charakteristikas. Tokiu atveju, valstybės vaidmuo nestabilios ekonomikos sąlygomis (auganti infliacija, šalies konkurencingumo mažėjimas, aukštas nedarbo lygis ir t.t.) turi sustiprėti. Panašiai mano gerai žinomas pasaulyje prancūzų rinkos teoretikas Ž. Sapiras. Jis (2006) teigia, kad „pereinamuoju laikotarpiu klaidinga yra pasikliauti vien tik rinkos savireguliavimu, neprotinga remtis rinkos pranašumais, kurių dar nėra, kurie dar nesukurti“. Kaip patirtis rodo, rinkos mechanizmai neatsiranda per naktį. Valstybių praktika atskleidžia, jog ekonomika, paremta rinkos

principais atsiranda per 25-50 metų, priklausomai nuo skirtingų ir įvairių papildomų veiksnių. Pasaulio banko ataskaitoje (1997) „Valstybė besikeičiančiame pasaulyje“ pasaulio banko prezidentas Dž. Vulfensonas teigia, kad „istorija rodo, kad gera vyriausybė – tai ne prabanga, o būtina sąlyga. Be efektyvaus valstybės dalyvavimo ekonomikoje nėra įmanoma tolygi socialinė ir ekonominė plėtra“. Tai reiškia, kad valstybės privalo tinkamai planuoti savo išteklius, taikyti modernius vadybinius metodus, tinkamai suvokti socialinę-ekonominę šalies būklę, potencialą, atlikti išsamią šių rodiklių analizę bei kelti tikslus, atitinkančius valstybės galimybes. Analizuojant 2008-2009 metų finansinę ekonominę krizę per Keynes‘o perspektyvą, dar kartą patvirtinamas faktas, kad reikalingas didesnis valstybės ekonomikos valdymas (Skidelsky, 2010).

1.2. Rinkos modeliai ir pereinamoji ekonomika

Žlugus Sovietų Sąjungai, Rytų ir Vidurio Europoje prasidėjo fundamentalūs transformacijos procesai, kurie dažnai vadinami *pereinamąja ekonomika*. Tokių ekonominių procesų esmė yra vienos ekonominės sistemos pakeitimas kita. Europos atveju, keitėsi postkomunistinė centralizuota ekonominė sistema į demokratinę rinkos ekonomikos sistemą. Pastaroji dažnai dar vadinama liberaliąja ekonomika. Pereinamosios ekonomikos esmė – vienos ekonominės sistemos institutų pakeitimas kita. Be jokios abejonės, keičiantis ekonominėms sistemos, turi keistis ir politinė santvarka. Ne visos ekonominės sistemos vienodai gali funkcionuoti esant skirtingoms politinėms santvarkoms (Balcerovicz, 1998).

Politinė sistema	**Ekonominė sistema**	**Empiriniai pavyzdžiai**
Demokratija	Rinkos kapitalizmas	Kai kurios OECD šalys, kai kurios besivystančios šalys
Demokratija	Deformuotas kapitalizmas	Indija iki dabartinių permainų
Demokratija	Socializmas	Iki šiol nėra tvarių pavyzdžių
Nedemokratinė	Deformuotas arba kvazikapitalizmas	Lotynų Amerika iki dabartinių permainų
Nedemokratinė	Komandinis socializmas	Buvusios ESPT šalys
Nedemokratinė	Rinkos socializmas	Nėra tikrų empirinių pavyzdžių, labiausiai prie jos priartėja buvusioji Jugoslavija
Ankstyvoji demokratija	Liberalioji pereinamoji ekonomika	Vidurio Europa, Baltijos šalys iki 1995
Chaotiškas pliuralizmas	Smulkmeniškai reglamentuojamoji pereinamoji ekonomika	Dauguma buvusių SSRS respublikų iki 1995 m.

1.2. lent. Politinės – ekonominės sistemos, sudaryta autoriaus remiantis Balcerovicz, 1998 m.

Autorius nagrinėja fundamentalius politinio režimo ir ekonominės sistemos koegzistavimo klausimus. Iš empirinių duomenų matyti, kad demokratiniai režimai labiau įsitvirtina esant ekonominei sistemai, kuri turi daugiau rinkos ekonomikos bruožų. Kitu atveju, nedemokratiniai režimai labiau įsitvirtina kvazikapitalistinėse arba socialistinėse santvarkose. Tačiau būtina panagrinėti ekonominės sistemos institutus detaliau.

Transformacijos procesas apibrėžiamas kaip vienos ekonominės sistemos institutų keitimas kitais. Visais atvejais, keičiasi tiek ekonominiai, tiek politiniai institutai, kadangi tarpusavyje jie yra susieti (Balcerovicz, 1998). Tačiau greitas ir spartus ekonominės sistemos institutų tapsmas nauja ekonominės santvarkos forma, paliko „institucinių pleištų“, kurie trukdo socialiniam ekonominiam vystymuisi bei ūkio plėtrai (Kozul-Wright, et. al., 2007). Sparti transformacija sunaikino rinkos institutus ir taip sukėlė sunkias socialines pasekmes postkomunistinėse šalyse (Ibrahim, et. al.2002; Bezemer, 2001). Postkomunistinės šalys galėjo taikyti dvi adaptacijos prie rinkos ekonomikos strategijas: „šoko terapiją“ arba inkrimentinį adaptacijos laikotarpį (Balcerovicz, 1988; Kolodko, 2004). Tos šalys, kurios taikė „šoko terapiją“, turėjo greičiau prisitaikyti prie rinkos ekonomikos sąlygų (Lenkijos atvejis). Tačiau vertinant skirtingus socialinius ekonominius rodiklius po 20 metų nuo rinkos reformų pradžios matyti, kad, Lenkijos atveju, „šoko terapija“ nedavė laukiamų rezultatų, tai buvo aišku nuo reformų pradžios (Kolodko, 2004). Anot nuoseklių ir sistemingų pereinamosios ekonomikos reformų šalininkų, rinkos ekonomika ir jos institutai negali susiformuoti trumpuoju laikotarpiu, tai yra ilgo laikotarpio klausimas. Iš kitos pusės, netgi jeigu rinkos mechanizmai ir institutai suformuojami trumpuoju laikotarpiu, jie gali tinkamai nefunkcionuoti, kadangi žmogus turi prisitaikyti ir elgtis pagal naujas taisykles. Toks procesas yra ilgas ir socialiai sudėtingas reiškinys, kuris neturi prieštarauti žmogaus prigimčiai. Balcerovicz‘ius (1998) išskiria tokias tris tarpusavyje susijusias pagrindines institutų kategorijas, be kurių neįmanomas rinkos ekonomikos funkcionavimas:

a) bendroji teisinė tvarka bei jos sudemosios dalys (Konstitucija, nuosavybės teisė, kontrakto teisė, teisinės normos „gajumas“, prievartinio aparato teisinių sankcijų funkcinis įgyvendinimas);

b) institucinės struktūros, arba formaliosios organizacijos;

c) institucijų sąlygoti socialiniai mechanizmai. Suformavus šiuos pagrindinius rinkos institutus, galimas sklandus rinkos ekonomikos funkcionavimas.

Bendra teisinė santvarka privalo užtikrinti teisę į privačią nuosavybę. Neoliberalų požiūriu, privati nuosavybė ir jos apsauga yra vienas kertinių rinkos funkcionavimo institutų, priešingai negu Marxo atveju, kai nuosavybė turėjo būti visuomeninė, o pajamos gautos iš šios nuosavybės dalinamos visuomenėje. Taip pat turi būti sukurtos institucinės formalios organizacijos, t.y. organizacijos plačiaja prasme. Jos turi turėti savo tikslus, interesus ir juos atstovauti visuomeniniame gyvenime. Galiausiai institucijų visuma, kuri sudaro institucijų sistemą, turi sudaryti prielaidas socialiniams mechanizmams funkcionuoti. Socialiniai mechanizmai suvokiami kaip politinė ir pilietinė laisvė, žmonių elgesys atitinkantis suformuotą politinę ekonominę sistemą. Tačiau vien tik institutų sukūrimas negarantuoja rinkos funkcionavimo, jeigu žmogaus mąstymas dar neprisitaikė prie pokyčių. Tokiu atveju, galima išskirti dar vieną svarbų institutą – socialinį kapitalą, kurio šerdį sudaro žmogaus mentalitetas. Be jokios abejones, netgi idealiai sukurti rinkos institutai tinkamai nefunkcionuos, jeigu žmogaus vertybių sistema, mentalitetas, kultūra, pasaulėžiūros samprata neprisitaikys prie egzistuojančio politinio režimo ir ekonominės santvarkos. Svarbus ne tik socialinis, bet organizacinis kapitalas, kuris formuojasi ilgus dešimtmečius (Stiglitz, 1999). Anot J. Stiglitz, be minimalaus socialinio pasitikėjimo ir pilietinių normų jokia socialinė sąveika rinkos ekonomikos sąlygomis negalima. Taip pat labai svarbus socialinis kapitalas kaip verslumas, kuris įgaunamas esant rinkos sąlygomis ir investuojant į žmogiškąjį kapitalą. Pereinamosios ekonomikos iš socialistinės sistemos į kapitalistinę visų šių įgūdžių bei institutų buvo aiškiai stokojama. Per radikaliai trumpą laiką sunaikinus vienos sistemos „socialinį kontraktą“, būtina sukurti „socialinį kontraktą“ naujos sistemos sąlygomis. „Socialinis kontraktas“ būtinai turi apimti socialines politines ekonomines normas, socialinį kapitalą, socialinius institutus, o socialinis pasitikėjimas turi būti būtina sąlyga rinkos ekonomikos aplinkybėmis (Hirshman, 1992; Putnam, 1993; Fukuyama, 1995). Todėl darytina prielaida, kad „šoko terapija“ menkai gali būti veiksminga, bet gali labiau sukelti neigiamus socialinius kaštus.

Priešingas požiūris radikalioms pereinamosios rinkos ekonomikos reformoms yra aktyviai puoselėjamas lenkų profesoriaus G. Kolodko. Pirmiausiai norint užtikrinti perėjimą nuo vienos ekonominės sistemos prie kitos turi būti užtikrinti trys pagrindiniai procesai, vykstantys vienu metu:

a) liberalizacija ir stabilizacija;

b) rinkos institutų formavimas;

c) mikroekonomikos restruktūrizavimas (Kolodko, 2004).

Svarbiausia ir būtina sąlyga – minėti procesai turi vykti vienu metu, kitu atveju, rinkos ekonomikos formavimasis taps išbalansuotu ir neefektyviu procesu.

		Metai										
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kainų liberalizavimas ir stabilizavimas	Kainų dereguliavimas											
	Pajamų politika											
Privatizavimas	Mažų įmonių privatizavimas											
	Didelių įmonių restruktūrizavimas											
	Didelių įmonių privatizavimas											
Institucinė struktūra	Formalios institucijos											
	Neformalios institucijos											
Monetarinė politika ir finansų sistema	Griežtas biudžeto apribojimas											
	Nepriklausomas centrinis bankas											
Fiskalinė politika	Biudžeto deficitais											
	Mokesčių struktūra											
Tarptautinė prekyba ir užsienio parama	Užsienio skolinimasis											
	Tarifai											
	Laisvas valiutos kursas											
	Sąlyginė užsienio pagalba											
Socialinė politika	Saugumo užtikrinimas											
	Privati gerovė											

1.3. Lent. Laipsninis tranzitinės ekonomikos perėjimas neoklasikinio požiūrio atveju, John Marongos, 2005

1.3. Lentelėje pavaizduoti pereinamosios ekonomikos procesai. Pažymėti langeliai atspindi procesų eiliškumą ir trukmę. Išanalizavus teorinę mokslinę literatūrą ir empirinius atvejus valstybių, kurios patiria pereinamosios ekonomikos laikotarpį, galima sudaryti matricą, pavaizduotą 1.3. lentelėje. Be jokios abejonės, kiekvienos valstybės atveju reikėtų atsižvelgti į valstybės specifiškumą, tačiau galima sudaryti bendrus principus. Daroma prielaida, kad pereinamosios ekonomikos laikotarpis trunka apie 10 metų. Per visą šį laikotarpį turi būti gerinamas valstybės valdymas, formalių ir neformalių institucijų kūrimas, kuris užtikrintų visuomeninių normų ir taisyklių laikymąsi (Gustafson, 1999; Olson ir Kahkonen, 2000). Iš kitos pusės, tai toks procesas, kuris trunka visą pereinamąjį laikotarpį. Iš pat pradžių turi būti sukurta mokesčių struktūra, kuri užtikrintų valstybės pajamas. Namų ūkiai, įmonės turi prisitaikyti prie mokesčių mokėjimo taisyklių, kadangi komandinės ekonomikos sąlygomis mokesčių sistemos smarkiai skyrėsi. Tik

sukūrus mokestinę sistemą, galima laikytis griežtos biudžeto politikos. Tuo metu gali prasidėti mažų įmonių privatizavimas ir didelių įmonių restruktūrizavimo procesai. Kai tik pradedami didelių įmonių restruktūrizavimo procesai, kainos, palūkanų norma turi būti dereguliuojamos, o bankinė sistema pertvarkoma rinkos sąlygomis (Calvo ir Frenkel, 1991). Visų šių procesų metu, valstybės ekonomikos vystymasis turi būti saugomas tarifais, kad importuotos prekės nenurungtų besiformuojančią nacionalinę ekonomiką (McKinnon, 1993). Visų procesų metu, valstybė turi užtikrinti socialinį saugumą, kad žmonės nepatirtų socialinio streso, nedidėtų socialinė diferenciacija, atskirtis, skurdas (Gustafson, 1999). Po visų šių procesų, turi sekti paskutinis pereinamosios ekonomikos etapas - didelių įmonių privatizavimas (Marongos, 2005). Laipsninio rinkos ekonomikos tapsmo šalininkų nuomone, privatizavimas ir teisinės sistemos sukūrimas negali būti „šoko terapijos“ sudedamaisiais elementais, kadangi šie procesai vyksta ilgą laikotarpį (Litwack, 1991; Woo, 1994; Rana, 1995; Anderson et al., 2000). Pavyzdžiui, spartaus privatizavimo pasekmė gali būti laikoma neproporcingai didelis valstybės deficitas, kadangi per trumpą laiką negali būti sukurta kompleksinė mokesčių sistema, o verslininkai negali suvokti kaip veikia mokesčių sistema ir mokėti mokesčius (Fisher, Gelb, 1991; Roland, 1994; Thomas ir Wang, 1997). Lietuvos atveju, privatizavimas buvo vykdomas pereinamosios ekonomikos pradžioje ir taikant „šoko terapiją“. Nesukūrus rinkos mechanizmų, per 2-3 metus buvo privaizduota 2/3 valstybei priklaususio turto 1991-1993 m. (Mitalauskienė, 2005). Apie Lietuvos ekonomikos transformacijos tuometinės situacijos nesuvokimą kalba R. Kuodis (2009). Autorius pastebi, kad tuometinę didelę infliaciją ir ūkio nuosmukį lėmė iš dalies vidaus politikos klaidos: spartus kainų liberalizavimas ir rinkos institutų nesuvaldomumas.

Neigiami procesai, vykę pereinamojo laikotarpio pradžioje, užsitęsė. Klaidinga ekonominė politika nesuformavo rinkos institutų, rinkos mechanizmai nefunkcionuoja laisvos rinkos principais. Aukštas korupcijos indeksas rodo, kad visuomenė gyvena nepritekliuje, ieško papildomo gyvenimo šaltinio, dažnai už įstatymų ribų (Transparency International, 2011). Didelė socialinė atskirtis ir tiek absoliutaus skurdo, tiek santykinio skurdo rodikliai rodo, kad pajamų perskirstymas yra menkas, o sąlygos kurti darbo vietas ir jas išlaikyti yra sunkios (*žr. Skurdas ir socialinė atskirtis skyrelį*). Pereinamosios ekonomikos laikotarpio pradžioje nepakankamai saugoma nacionalinė pramonė nespėjo suformuoti konkurencinius pranašumus tarptautinėje rinkoje, kaip rezultatas, visą pereinamąjį laikotarpį įsigalėjo neigiamas einamosios sąskaitos ir prekybos balansas (Lietuvos statistikos departamentas, 2011). Socialinio kapitalo formavimo stoka lėmė menkus verslumo įgūdžius, kiekybinių, bet ne kokybinių aukštojo mokslo rodiklių didėjimą, prastą imlumą naujoms technologijoms, modernioms investicijoms (Pekkola, 2011). Kadangi jaučiama

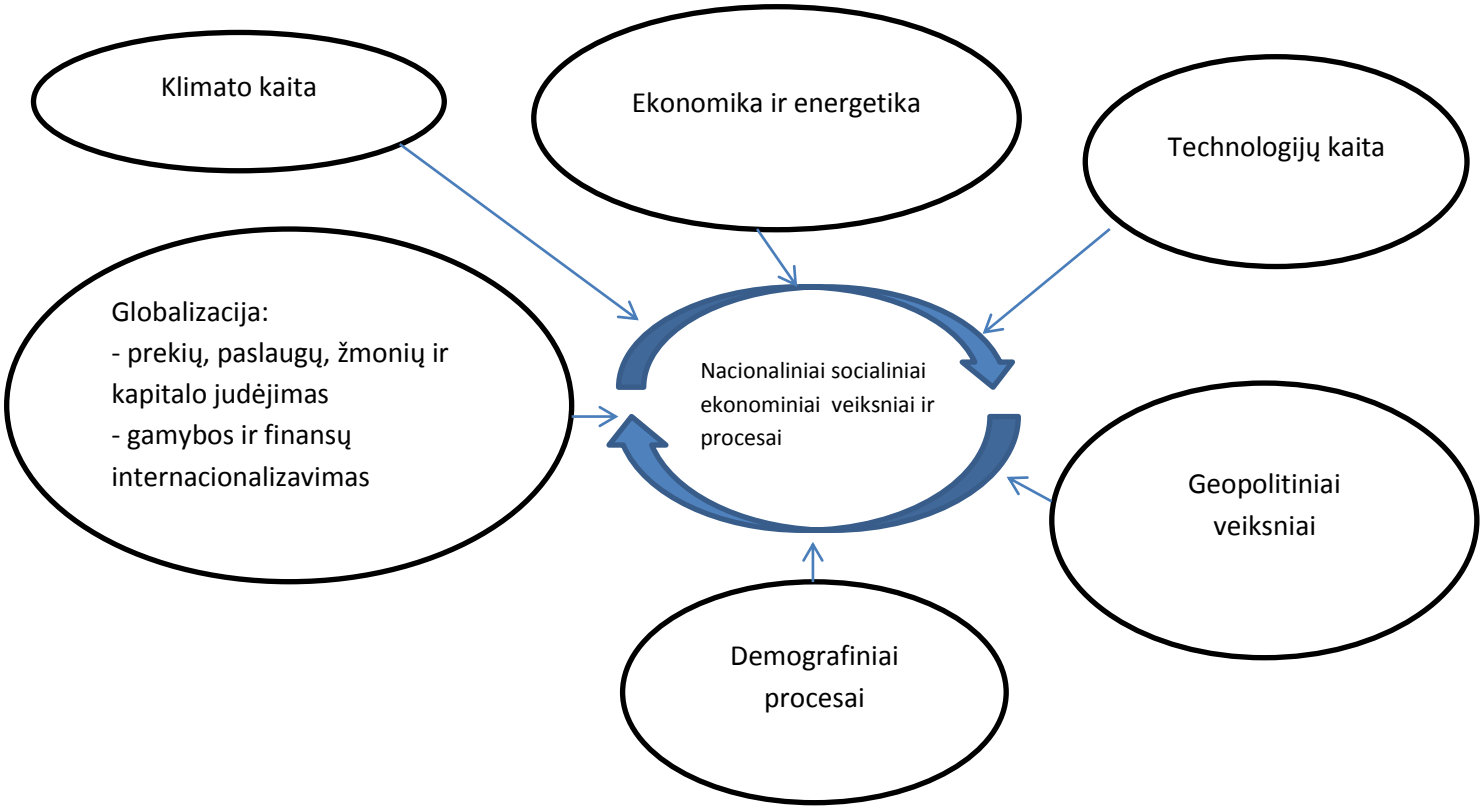
aukščiau minėtų savybių ir procesų stygius, galima teigti, kad pereinamasis ekonomikos tarpsnis tęsiasi, o jo padariniai jaučiami ir dabar. Atkreiptinas dėmesys, kad pereinamosios ekonomikos padariniai darys įtaką ir per antrąjį šio tūkstantmečio dešimtmetį. Todėl Strategijos Europa 2020 nuostatų, taikomų visoms ES-27 šalims vienodai, įgyvendinimas gali sukelti skirtingus socialinius ekonominius padarinius arba esant skirtingiems ekonomikos vystymosi ciklams – būti mažiau veiksmingas ir efektyvus.

1.3. Lietuvos ekonomikos strateginę plėtotę sąlygojančių veiksnių identifikavimas

Rinka savaime nesugeba nuosekliai ir strategiškai mąstyti ar prognozuoti. Rinkos mechanizmas gali prisitaikyti tik prie trumpalaikių ir siaurų procesų. Aklai pasikliaunant paklausos ir pasiūlos dėsniu, gali susikaupti ilgalaikės problemos, kurios gali pažeisti socialinę ekonominę valstybės vystymosi harmoniją. Todėl laisvos rinkos mechanizmas prieštarauja ilgalaikei socialinei ekonominei valstybės raidos strategijai. Nagrinėjant ekonomines valstybės funkcijas, teorijoje išskiriama strateginė valstybės funkcija ekonomikoje (Rakauskienė, 2006). Valstybė turi turėti valstybės socialinės ir ekonominės plėtros ilgalaikę strategiją, kurioje turėtų būti atspindėta valstybės vizija, misija, strateginiai tikslai, prioritetai, uždaviniai ir jų įgyvendinimo etapai, veiksmų kryptys ir priemonės. Toks valstybės ekonomikos valdymas suponuoja prielaidą, kad pagrindinė strateginė valstybės funkcija yra užtikrinti efektyviai funkcionuojančią rinkos ekonomiką. Remiantis anksčiau išdėstytu, tai reiškia, kad valstybės veikla turi sudaryti prielaidas žmonių socialinei ekonominei gerovei didėti. B. Melnikas (2002) teigia, kad „šiuolaikinės valstybės socialinė ir ekonominė raida – sudėtingų ir prieštaringų procesų kompleksas, reikalaujantis gilaus ir daugialypio suvokimo bei pažinimo, sisteminio požiūrio ir efektyvaus valdymo. Esminė sąlyga sėkmingai valstybės ir visuomenės raidai – sugebėjimas parengti ir įgyvendinti ilgalaikes valstybės raidos strategijas, kurios kompleksiškai apimtų visas svarbiausias politinio, socialinio ir ekonominio gyvenimo, kultūrinės raidos ir technologinės pažangos kryptis, išryškintų ilgalaikės raidos prioritetus, numatytų aktualių problemų sprendimo ir jų prevencijos būdus“.

Kokybiškam valstybės valdymui reikia ruošti aukšto lygio vadovus bei valstybės tarnautojus. Valstybės raidos strategija turi būti parengta vadovaujantis vadybos normomis, principais bei rengimo metodika. Svarbus aspektas, jog daugelis autorių (A.Vasiliauskas, B.Melnikas, O.G.Rakauskienė ir kt.) pripažįsta, kad šalies realios situacijos suvokimas yra vienas esminių valdžios prioritetų, formuojant valstybės raidos strategijas. Fikcinis realios padėties suvokimas gali sukelti ilgalaikių neigiamų socialinių ir ekonominių pasekmių. Todėl būtina tiksliai identifikuoti veiksnius, sąlygojančius nacionalinės ekonomikos ilgalaikį vystymąsi.

Kiekviena valstybė pergyveno skirtingus specifinius savo raidos etapus. Todėl šiuolaikiniame globaliame pasaulyje turime skirtingo lygio ekonomikas ir gyvenimo kokybės parametrus. Rengiant valstybės ilgalaikę raidos strategiją, būtina ekonominius ir socialinius reiškinius vertinti kompleksiškai, nuosekliai bei nano, mikro, makro ir mega lygmenyse. Remiantis atlikta ISM universiteto „Valstybės ilgalaikės raidos strategijos atnaujinimo ir strateginių dokumentų poreikio studija“ (2009), galima nustatyti išorinius veiksnius, darančius tikėtiniausią įtaką šalies plėtrai.

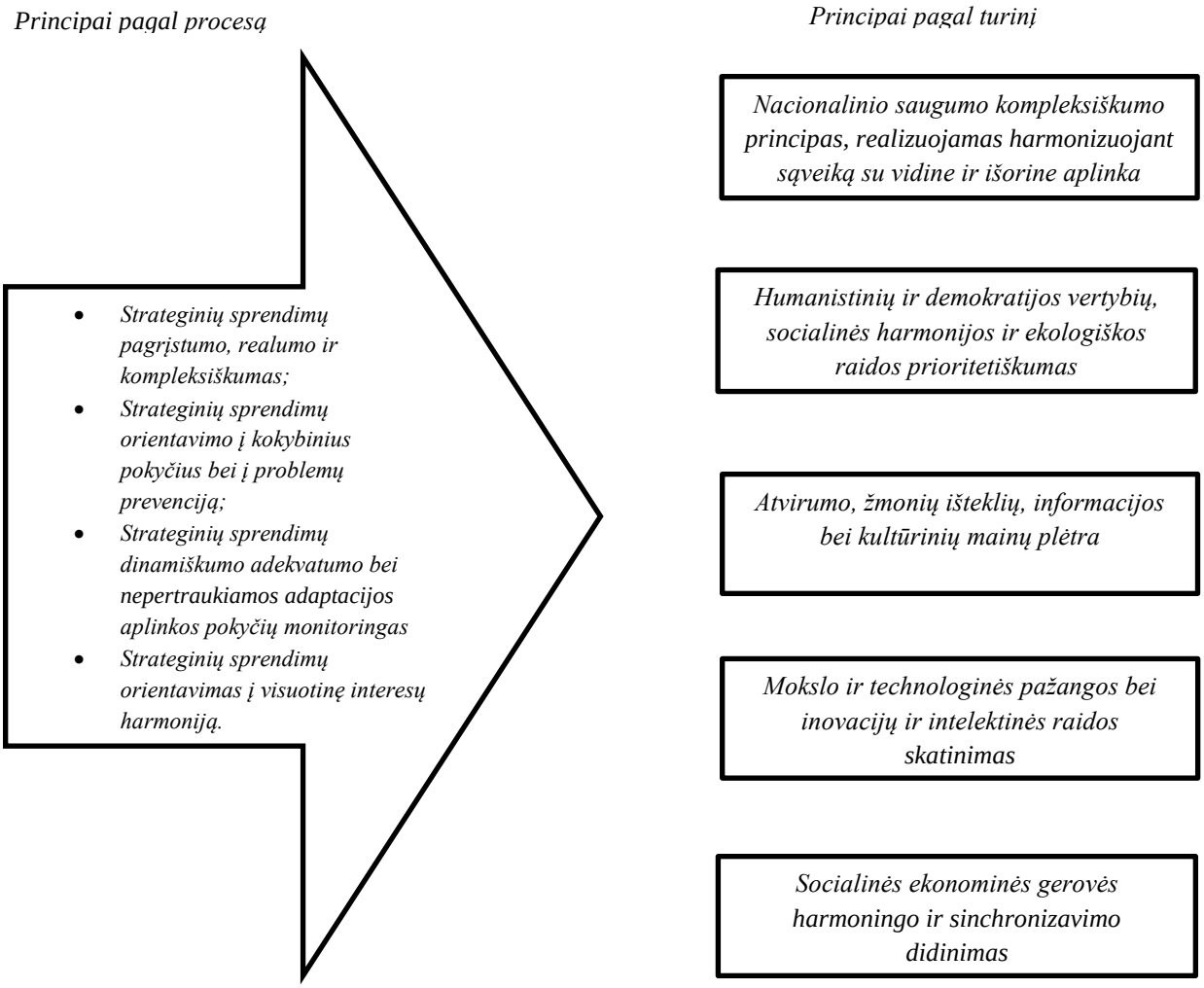
1.4. pav. Išoriniai veiksniai, darantys įtaką ilgalaikei šalies raidos strategijai, sudaryta autoriaus remiantis ISM universiteto „Valstybės ilgalaikės raidos strategijos atnaujinimo ir strateginių dokumentų poreikio studija“ (2009).

1.4. paveikslas rodo, kokie išorės veiksniai lemia šalies ilgalaikę raidą, t.y.: demografiniai veiksniai, geopolitiniai veiksniai, globalizacija, technologijų kaita, klimato kaita, ekonomika ir energetika. Būtina atkreipti dėmesį, kad viršnacionaliniame lygmenyje vykstantys procesai ne tik gali veikti nacionalinius procesus, bet savo turiniu būti panašūs. Globalizacijos fenomenas, kuomet suformuojamas globalus socialinių ir ekonominių procesų tinklas, stipriai veikia nacionalinės prekybos, gamybos ir finansinius rodiklius, formuoja rinkos kontūrus.

Globalizacijos reiškinys veikia visas valstybes, tačiau veikia nevienodai. Šalys galinčios panaudoti globalizacijos privalumus tampa lyderėmis konkurencinėje kovoje.

Reikšmingą indėlį į Valstybės ilgalaikės raidos strategijos analizę, strategijos formulavimo ir planavimo mokslą įnešė kilnūs strateginio planavimo mokslininkai B. Melnikas, A. Dobravolskas, A. Vasiliauskas, A. Makštutis, O.G. Rakauskienė, M. Arimavičiūtė, J. Bivainis ir kt. Lietuvos mokslininkai.

Ilgalaikė valstybės socialinė ekonominė raidos strategija turi būti traktuojama, kaip visų socialinių ekonominių interesų suderinamumo visuma, kuri būtų tęstinė, užtikrintų harmoningą ir tvarų šalies vystymąsi ilguoju laikotarpiu. Rengiant ilgalaikę valstybės socialinės ekonominės raidos strategiją bei formuojant ilgalaikius prioritetus būtina apimti ir įvertinti ne tik esamą socialinę, ekonominę, politinę, technologinę situaciją, bet taikant ekonominius- matematinius metodus analizuoti praeities ir ateities minėtų sričių tendencijas, kurti ateities raidos scenarijus, numatant galimas galimybes ir grėsmes. Remiantis visuomenės brandumo lygiu ir jos socialinėmis ekonominėmis preferencijomis, būtina identifikuoti nacijos vertybes, vertybių sistemą, o ilguoju laikotarpiu valstybės institucijos turi sudaryti sąlygas minėtų vertybių puoselėjimui. B. Melnikas (2002) formuoja principus, kurie turėtų būti kertiniai, rengiant ilgalaikę socialinės ekonominės raidos strategiją (Žr. 1.5. pav.)

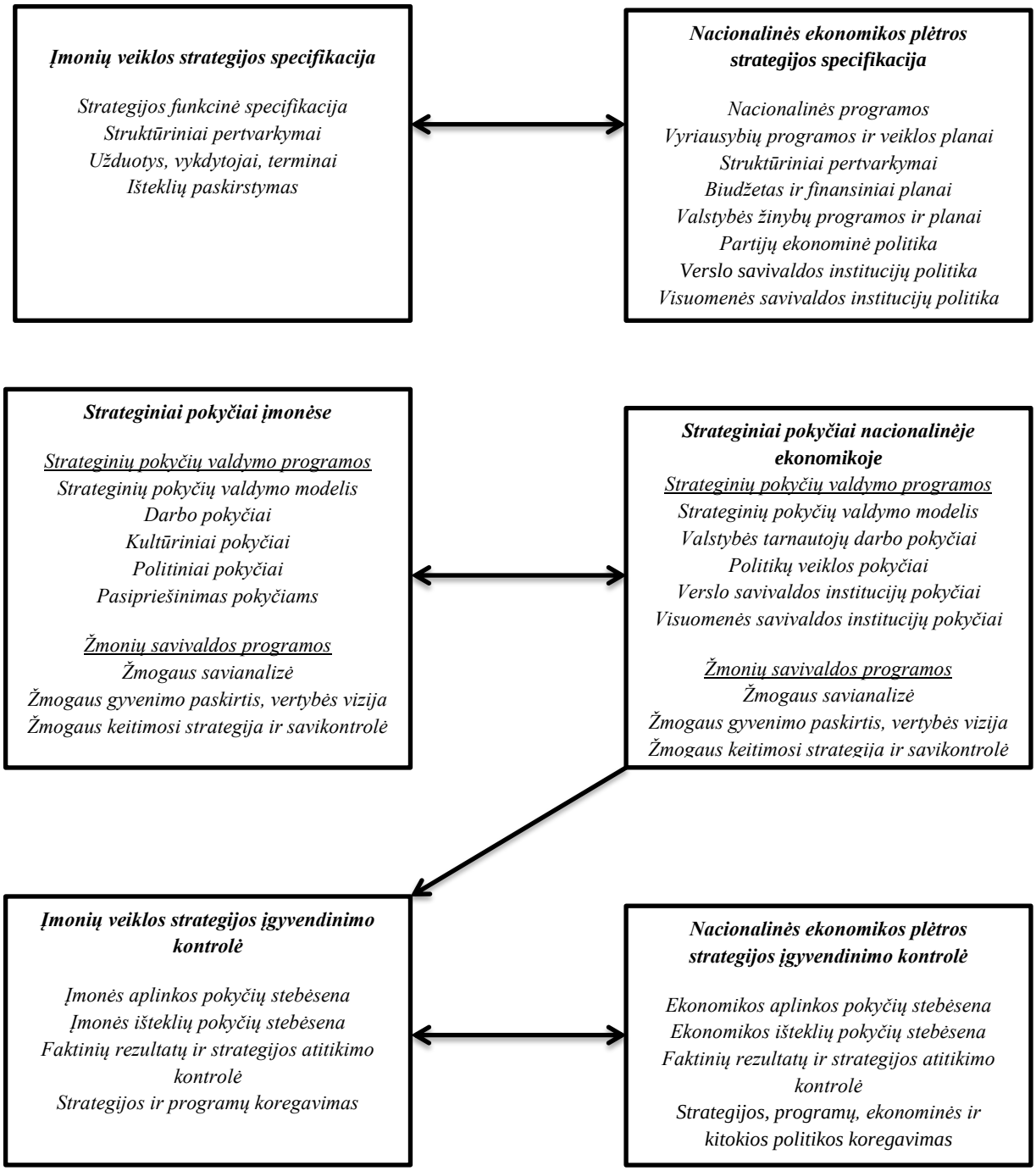
1.5. pav. Principų, formuojančių ilgalaikės socialinės ekonominės raidos strategiją, visuma, sudaryta autoriaus remiantis B. Melniku (2002) „Ilgalaikė socialinės ekonominės raidos strategija: teoriniai modeliai ir sprendimų prioritetai Lietuvos sąlygomis“

1.5. pav. rodo dvi pagrindines socialinės ekonominės raidos ilgalaikės strategijos rengimo ir įgyvendinimo principų grupes: principai pagal sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo procesą ir turinį. B. Melnikas suformuoja bendrus principus, kuriais reikėtų vadovautis rengiant minėto pobūdžio strategijas ir kurie iliustruoja, kokia kryptimi Lietuvos valstybė turėtų judėti ir kaip tai padaryti. Įgyvendinant kiekvieną principą pagal turinį, būtina atsižvelgti į principus pagal procesą, kurie iš esmės taip pat yra vienas iš veiksnių, lemiančių sėkmingą strategijos formulavimą ir įgyvendinimą.

Didelį dėmesį strateginio valdymo, strategijos formulavimo ir įgyvendinimo srityje skyrė A. Vasiliauskas. Mokslininkas ekonomikos strateginį planavimą ir valstybės ilgalaikės socialinės ekonominės raidos strategijas analizuoja skirtingais pjūviais. A. Vasiliauskas (2000) teigia, kad ekonomikos ilgalaikė formavimo ir įgyvendinimo strategija yra nuolatinis, nenutrūkstamas, sudėtingas, nuoseklus, atsinaujinantis ir kompleksiškas procesas. Visais reikšmingais atvejais ekonomikos plėtros strategija turi sudaryti trys pagrindiniai etapai: strateginė analizė, strategijos kūrimas ir strategijos įgyvendinimas. Taip pat autorius pabrėžia, kad šalies ekonomikos plėtros strateginio valdymo sistemos kūrimas ir įgyvendinimas yra labai sudėtinga problema įvairiais aspektais: organizaciniu, politiniu-visuomeniniu ir ekonominiu.

Organizacinis aspektas pasireiškia tuo, kad atliekant strateginę analizę, strategijos kūrimą ir įgyvendinimą nuolat turi dalyvauti valdžios ir valdymo institucijos, kitos valstybės žinybos. Todėl į šį procesą reikia įtraukti didelį skaičių valstybės tarnautojų, institucijų, kurie kiekvienas savo hierarchiniame lygmenyje įgyvendina strateginio valdymo funkciją pradedant Vyriausybe, ministerijomis, baigiant centrinei ar vietinei valdžiai pavaldžiomis institucijomis. Politinis ir visuomeninis aspektas pasireiškia per politinių ir visuomeninių partijų ir organizacijų įtraukimą į strateginių sprendimo priėmimo procesą. Demokratinėje valstybėje susiduriama su politinio ciklo problema – įgyvendinant parlamentinės demokratijos principą, nustatytą Konstitucijoje, Lietuvoje rinkimai į parlamentą organizuojami kas ketverius metus. Todėl politinių ideologinių preferencijų kaita gali prieštarauti ilgalaikiams strateginiams valstybės tikslams, kurie apima 10-12 m. laikotarpį ir daugiau. Todėl siekiant efektyviai valdyti nacionalinius resursus, būtina pasiekti nacionalinius susitarimus su visomis visuomenės interesų grupėmis, nors dažnai tai padaryti yra labai sunku.

Svarus A. Vasiliausko (2004) indėlis į strateginio valdymo mokslą ir praktiką atskleidžiamas nagrinėjant nacionalinės ekonomikos ir nacionalinių įmonių strategijų sąsajas. Autorius nustatė, kad nacionalinės ekonomikos plėtros strategijos specifikacija gali turėti įtakos įmonių strateginių sprendimų specifikacijai; įmonių veiklos ir nacionalinės ekonomikos strateginiams pokyčiams ir strateginei kontrolei būdinga abipusė sąsaja; nacionalinės ekonomikos strateginiai pokyčiai kaip išorės veiksnys gali turėti įtakos įmonių strateginei kontrolei. Detaliau tokie procesai gali būti išreikšti kaip parodyta 1.6. pav.

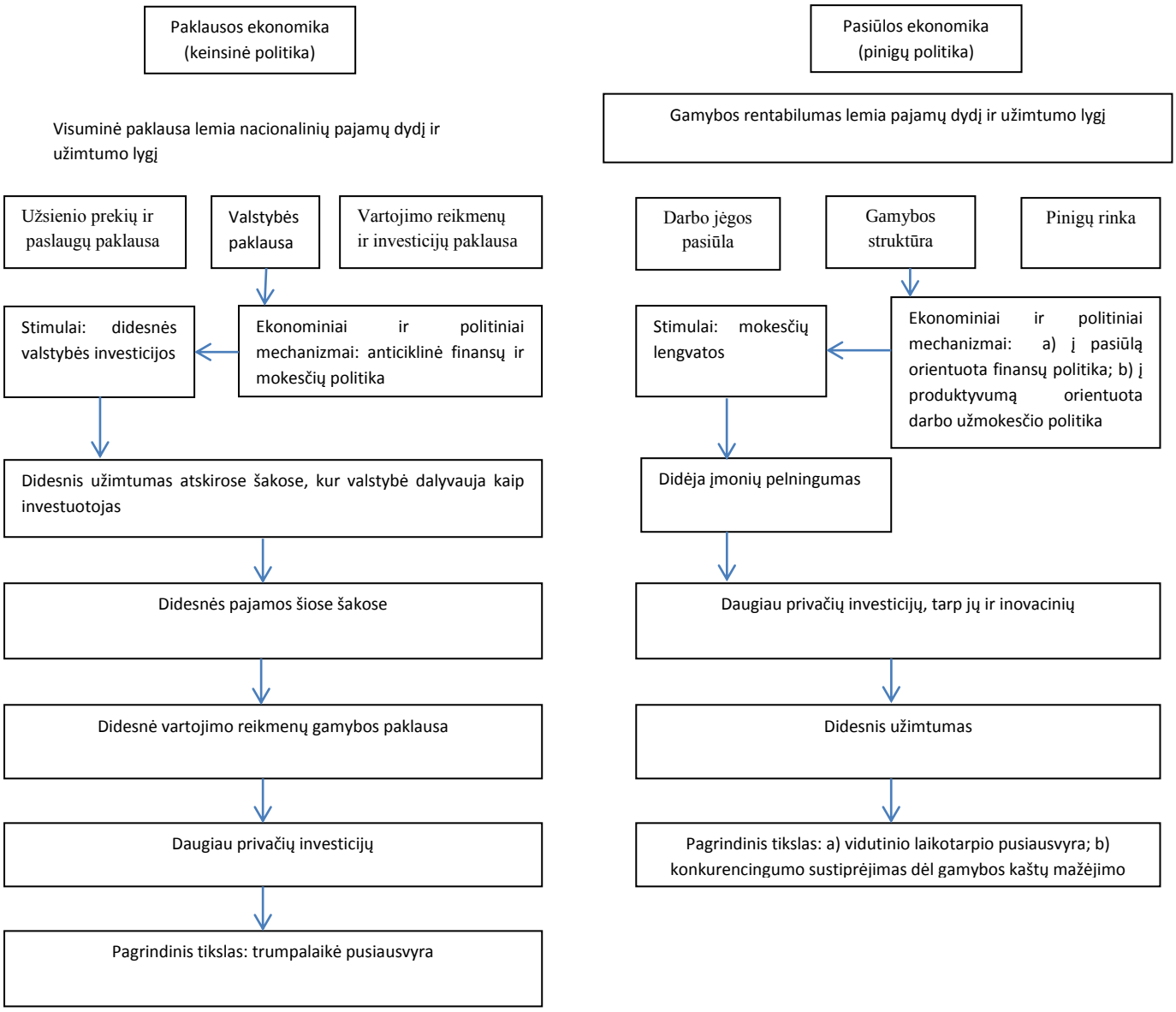

1.6. pav. Įmonių veiklos ir nacionalinės ekonomikos plėtros strategijos įgyvendinimo sąsajos, sudaryta autoriaus remiantis A. Vasiliausku „Įmonių ir nacionalinės ekonomikos strateginio valdymo sąsajos“ 2004.

Strateginio planavimo diegimas viešajame sektoriuje sudaro prielaidas valstybės institucijų veiklos efektyvumui, o ekonomikoje – nacionaliniam konkurencingumui didinti. Nemažai Lietuvos mokslininkų analizuoja strateginį planavimą viešajame sektoriuje bei jo poveikį

ilgalaikei valstybės socialinei ekonominei raidai. O. G. Rakauskienė (2006) pateikia susistemintas strateginio planavimo funkcijas, strategijos struktūrą ir planą, priemonių vykdymo planą.

Valstybės ekonominės strateginės plėtros modelio koncepcija

1.7. pav. ekonomikos strateginė plėtra ekonomikos nuosmukio metu, sudaryta autoriaus pagal Jėčiuvienę.

Analizuojant valstybės ekonominius modelius galima išskirti tokias dvi strategines jų koncepcijas: strateginis modelis orientuotas į paklausos ekonomiką ir strateginis modelis orientuotas į pasiūlos ekonomiką. Pirmu atveju, valstybės ekonominės politikos variklis yra pati

valstybė bei jos sukauptas kapitalas. Ekonominių krizių ar depresijų metu, valstybė turi būti pasiruošusi investuoti į rinką ir taip sukelti visuminę paklausą. Tam valstybė privalo sukaupti rezervą arba kitaip – finansinį kapitalą. Anot Markso, valstybės rezervas turi užtikrinti visuomeninį tolygų visuomenės vystymąsi skirtingais ekonominio ciklo etapais. Valstybė, kaip aktyvi rinkos dalyvė, turi skirti papildomas lėšas į skirtingas ūkio šakas, investicinius, infrastruktūros projektus. Tokiu būdu, didėja užimtumo rodikliai šiose sektoriuose. Didėjant užimtumui, didėja darbuotojų pajamos arba dirbančiųjų darbuotojų skaičius. Galiausiai atsiranda poreikis ne tik pirmo būtinumo vartojimo prekėms. Tokiu būdu, atsiranda poreikis kitos ūkio šakos vartojimo prekėms, todėl kyla paklausa kitos šakos darbo paklausai – didėja užimtumas kitoje šakoje ir t.t. Tokio ekonominio ciklo rezultatas – gamybos priemonių pajėgumų paklausos didėjimas, tai skatina užimtumo didėjimą. Didėjant gamybos priemonių paklausai, didėja poreikis plėsti gamybą bei investuoti privačias investicijas. Tokiu būdu, valstybė skatindama ekonomikos augimą, priverčia didėti paklausą. Šioje ekonomikos strateginio modelio koncepcijoje svarbūs du fragmentai. Pirmas, užtikrinti, jog šis strateginis modelis provokuotų „kritinę masę“, jog būtų sulauktas laukiamas efektas. Esant investicijų „kritinei masei“, galimas „spill-over“ efektas – tai toks efektas, kai veikla priverčia įsitraukti ir tuos, kurie tiesiogiai šioje veikloje nedalyvauja. Tam valstybė turi administracines – reguliacines, fiskalines priemones. Kai 2008 m. globali finansinė piramidė sužlugo, daugelis valstybių būtent taikė šį ekonominį strateginį modelį (Skidelsky, 2008).

Kitas ekonominis strateginis modelis dalinai papildo jau minėtąjį. Per fiskalines lengvatas valstybė gali skatinti įmonių privačias investicijas į gamybos priemones. Tokiu būdu, didės apyvartinių lėšų mastai ir pelnas. Įmonės gali investuoti į gamybos priemones, tai skatins gamybos priemonių pajėgumo paklausą, didins užimtumą. Didesnis užimtumas didins visuminę paklausą, didės vartojimas. Tiek viena, tiek kita teorija yra klasikinės, tačiau turi keletą trūkumų. Vienas iš fragmentų yra psichologinio pobūdžio. Rinkos ekonomikoje vyraujanti rizika ir neapibrėžtumas stabdo rinkos dalyvių eglesį – tai yra išlaidas. Anot Keynes‘o teorijos, valstybė turi didinti visuminę paklausą, o tai didins vartojimo išlaidas. Taip pat vadovaujamasi prielaida, jog rinkos dalyvis geriausiai žino savo poreikius ir turi visą reikalingą informaciją ateities sprendimams priimti. Tačiau rinkos sąlygomis rinkos dalyvis nėra užtikrintas savo ateities sprendimais dėl didelio rizikos laipsnio, rinkos turbulentiškos aplinkos bei vyraujančio neapibrėžtumo. Dėl šios priežasties valstybė rinkos ekonomikoje turi prisiimti daugiau įsipareigojimų, mažinant ateities sprendimų riziką ir neapibrėžtumo laipsnį. Tokiu būdu, skatinamos įmonių ir gyvenotojų investicijos ir vartojimas. Kitas fragmentas, daug platesnis, realiame gyvenime dažniau sutinkamas. Šios ekonominio strateginio modelio koncepcijos ignoruoja daugelį veiksnių. Taikant tokius ekonomikos

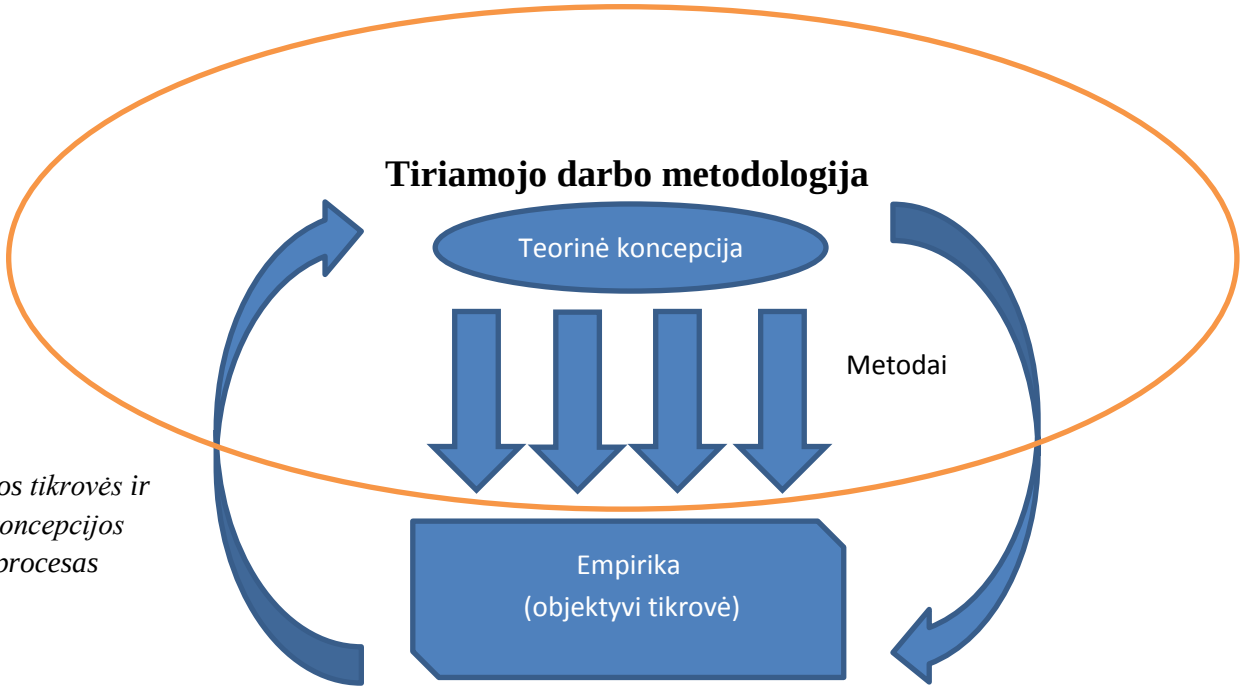
strateginius modelius būtina atsižvelgti į rinkos struktūrą, pramonės gamybos struktūrą, skirtingų pramonės šakų ekonominius ciklus, įmonių veiklos orientaciją į vidaus ar užsienio rinkas, rinkoje egzistuojančių prekių ir paslaugų kilmę, demografinės situacijos pusiausvyrą šalyje. Tarkim šalies pramonė orientuota į eksportą, o vidaus rinką didžia dalimi aprūpina importuotos prekės (tai rodo ilgametis prekybos deficitas), vidaus vartojimo skatinimas pozityviai gali labiau atsiliepti užsienio pramonės šakoms, o ne nacionalinei pramonei. Tokiu būdu, valstybė eikvos savo išteklius ir be reikalingai didins biudžeto deficitą. Tokioje situacijoje būtent ir yra Lietuva. Pajamos iš eksporto sudaro apie 60% sukuriamo bendro vidaus produkto. Apie 40% bendro vidaus produkto sukuriama vidaus rinkoje. Todėl skatinant vidaus vartojimą Lietuva turėtų labiau orientuotis į tas pramonės ar verslo šakas, kurių kuriama pridėtinė vertė realizuojama vidaus rinkoje. Ir ypač atsižvelgti į socialinių sluoksnių tikslinį vartojimą ir preferencijas renkantis prekes ar paslaugas pagal kilmę.

2. EKONOMIKOS STRATEGINIO PLANAVIMO FORMAVIMO TYRIMO METODIKOS SUDARYMAS

Šioje mokslinio tiriamojo darbo dalyje yra aptariama tiriamojo darbo metodologija. Metodologija iš bendrų veiklos normų ir taisyklių, nurodymų visumos tampa mokslinių problemų kėlimo ir aiškinimo priemone. Metodologija dažniausiai suprantama kaip bendros tyrimo strategijos sritis, o metodika – kaip tyrimo taktika (Tidikis, 2003). Taip pat metodologija gali būti suprantama kaip tyrimo metodo panaudojimo logika, t.y. nurodanti, kuo būtent pagrįstas kurio nors metodo parinkimas (Kardelis, 1997). Remiantis įvairiomis teorinėje dalyje išdėstytomis koncepcijomis, metodologinėje dalyje yra rengiamas tyrimo modelis, kuris turi parodyti, kokia teorine koncepcija remiamasi atliekant empirinius pasirinkto konkretaus objekto tyrimus (Mačerinskienė ir kt., 2008).

Mokslinio tiriamojo darbo metodologinė dalis paprastai apima teorinę ir empirinio tyrimo metodų dalis. Susisteminus teorinėje dalyje nagrinėjamas koncepcijas, metodologinėje dalyje sukuriamas modelis, kuris yra empirinės dalies pagrindas. Analizuojant mus supanti pasaulį, taikomi tyrimo metodai. Plačiąja prasme, tyrimo metodai gali būti suprantami kaip tam tikros pažintinės ir empirinės informacijos gavimo būdai. Metodas – sistemingas informacijos rinkimo ir apdorojimo būdas, padedantis rasti atsakymą į iškeltą klausimą arba išspręsti problemą (Rienecker et. al. 2003).

Galima teigti, kad metodai yra jungiančios grandys tarp sukurtos teorinės koncepcijos (teorinio modelio) ir empirinio pasaulio. Tinkamų metodų parinkimas užtikrina validžios informacijos gavimą, parodo tiriamojo darbo autoriaus kompetenciją bei sudaro prielaidas tiriamojo darbo uždaviniams pasiekti ir tikslui įgyvendinti. Tinkamai atrinkti metodai leidžia pagrįstai įvertinti, kaip teoriniame lygmenyje sukurta koncepcija atitinka objektyviąją tikrovę: konkrečius socialinius objektus ar socialinius fenomenus. Ryšį tarp teorinės koncepcijos, tyrimo metodų ir empirikos galima pavaizduoti grafiškai (žr. 2.1. pav.).

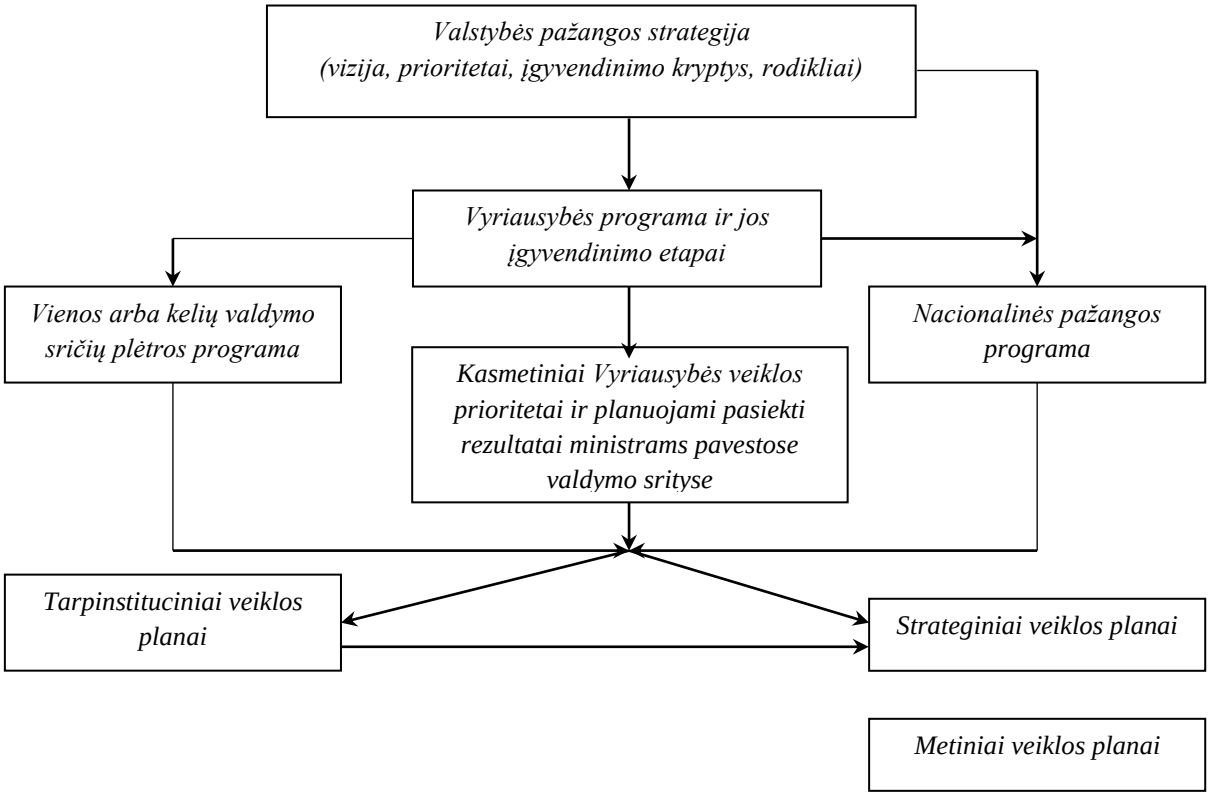
Objektyvios tikrovės ir teorinės koncepcijos lyginimo procesas

2.1. pav. Tiriamojo darbo metodologinės koncepcijos ir objektyvios tikrovės sąsajos , sudaryta autoriaus remiantis R. Tidiku *Socialinių mokslų tyrimo metodologija* 2003, I. Mačerinskiene, et. al., *Magistro baigiamojo darbo rengimo tvarka* 2008, K. Kardelis *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*, 1997.

2.1. Nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo formavimo tyrimų metodikos parinkimas

Nacionalinės ekonomikos strategijos planavimas yra sudėtingas ir kompleksinis procesas, apimantis įvairius aspektus. Kaip nagrinėta tiriamojo darbo teorinėje dalyje, kiekviena valstybė, rengdama nacionalinės ekonomikos vystymosi strategijas, privalo atsižvelgti į nacionalines politines, ekonomines, teisines, technologines, geopolitines, kultūrines charakteristikas. Svarbu įvertinti visuomenines socialines ekonomines preferencijas ir atitinamai pasiekti socialinį kompromisą tarp interesų grupių. Nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo rengimą metodologiniu požiūriu galima suskirstyti į du aspektus: strateginis planavimas pagal *turinį* ir *procesą (loginę hierarchinę struktūrą)*. Nacionalinės ekonomikos strateginis planavimas pagal procesą (loginę hierarchinę struktūrą*)* apima valstybės institucinę sąrangą, galiojančius teisės aktus, kurie reglamentuoja strateginio planavimo procesą, planavimo dokumentų tarpusavio ryšius bei identifikuoja pačius planavimo dokumentus. Vizualiai planavimo sistemą galima pavaizduoti schematiškai (žr. 2.2. pav.).

PLANAVIMO DOKUMENTŲ SCHEMA

2.2. pav. LR planavimo dokumentų schema, sudaryta remiantis LRV 2010-09-25 nutarimu Nr. 1220 „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“.

2.2. schemoje pavaizduoti planavimo dokumentai atspindi strateginio planavimo sistemą Lietuvoje. Planavimo dokumentai strateginio planavimo sistemoje privalo būti suderinami tarpusavyje pagal tikslus visuose institucinės sąrangos hierarchiniuose lygmenyse. Planavimo dokumentuose numatomi programų vykdytojai, terminai, finansavimo šaltiniai.

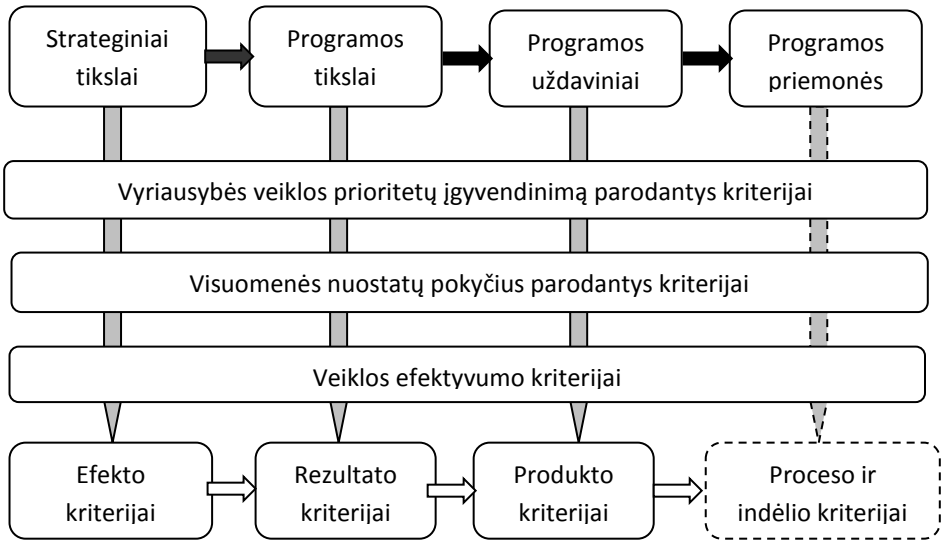
Išanalizavus mokslinėje literatūroje pateikiamą strategijos metodologinę struktūrą, galima apibendrinti, kad paprastai strategiją sudaro šie elementai:

- Šalies išorinių veiksnių analizė;
- Šalies ekonomikos potencialo įvertinimas, laimėjimų ir problemų analizė;
- Paprastai atliekama Stiprybių, Silpnybių, Galimybių, Grėsmių (SSGG) analizė;
- Šalies socialinės-ekonominės plėtros vizija;
- Valstybės misija plėtojant ekonomiką ir keliant žmonių gyvenimo lygį;
- Strateginiai tikslai, uždaviniai, prioritetai;
- Strategijos įgyvendinimo principai;
- Strategijos įgyvendinimo veiksmų kryptys ir priemonės;

- Strategijos prognozių scenarijų ir vieno iš jų pasirinkimas;
- Strategijos įgyvendinimo stebėsena.

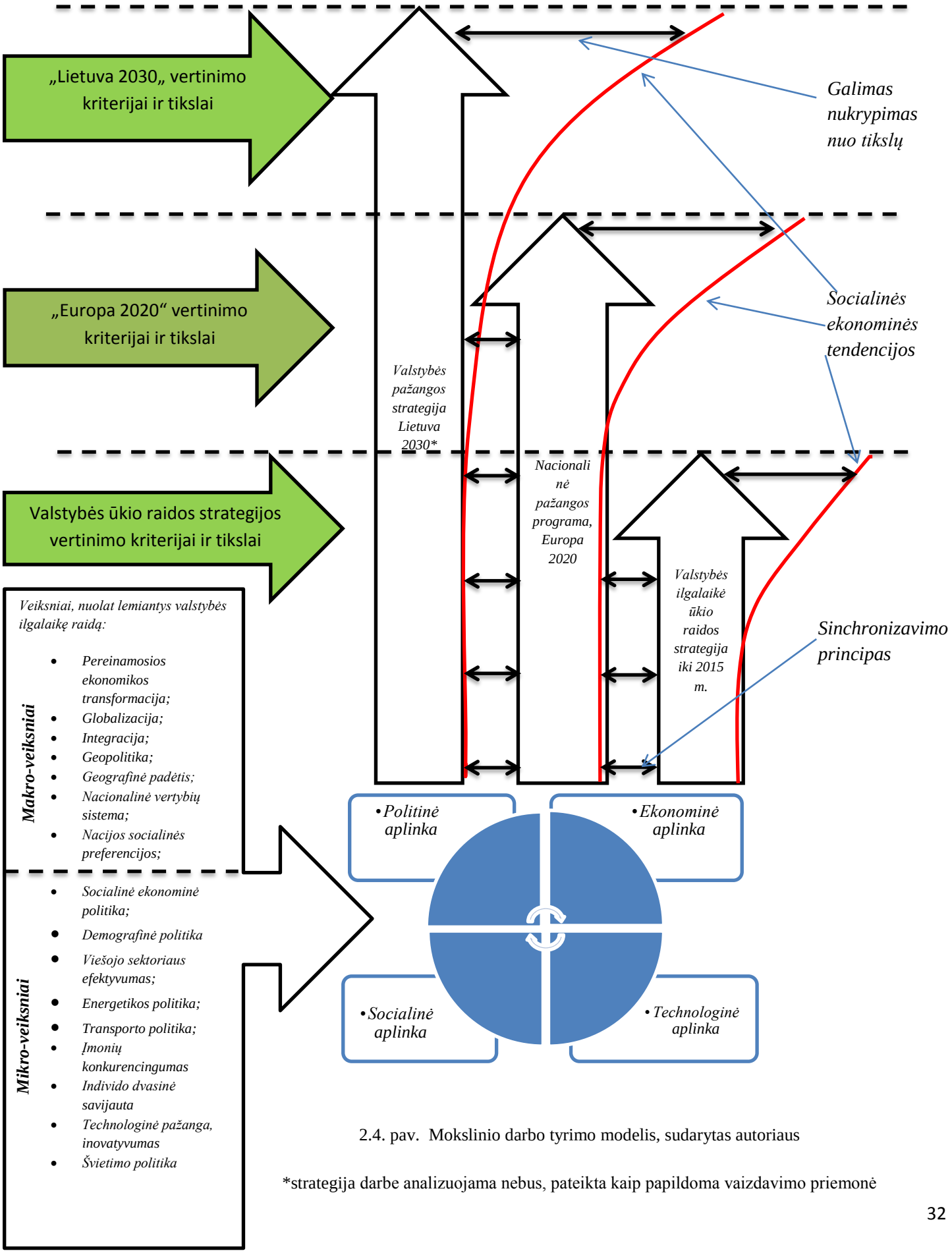
Atkreiptinas dėmesys, kad tokia strategijos struktūra buvo labiau būdinga remiantis LRV 2002-06-06 nutarimu Nr.827. Naujai strateginio planavimo metodikai įsigaliojus nuo 2013-01-01, strateginio planavimo sampratoje nebenurodyta, kuriuo metodu remiantis reikėtų atlikti strateginę analizę ir formuluoti pačią strategiją. Paprastai šis metodas buvo SSGG metodas.

Kiekvienas planavimo dokumentas privalo turėti rodiklių vertinimo sistemą, kuria vadovaujantis būtų gaunama informacija apie įgyvendintų programų rezultatyvumą, veiksmingumą ir efektyvumą. Vertinimo rodiklių sistema pavaizduota 2.3. schemoje.

2.3. pav. Strateginio veiklos plano vertinimo kriterijų sistema sudaryta remiantis LRV 2010-09-25 nutarimu Nr. 1220 „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“.

Vertinimo kriterijai turi būti orientuoti ne tik į institucijos veiklos, bet ir į visuomenės socialinių ekonominių nuostatų pažangą bei Vyriausybės veiklos prioritetų įgyvendinimą. Kiekviena strateginio plano metodologinė dalis turi savo kriterijus. Strateginis tikslas matuojamas efekto kriterijumi, kuris nurodo, kokį poveikį aplinkai daro strateginio tikslo įgyvendinimas. Pavyzdžiui, strateginis tikslas gali būti užtikrinti saugų eismą keliuose, o vertinimo kriterijus – žuvusiųjų skaičius per metus. Strateginis planavimas pagal turinį apima skirtingus ideologinius aspektus, nacionalinę vertybių sistemą ir principus, nustatomi prioritetai, remiantis nacijos socialinėmis ekonominėmis preferencijomis.

2.4. pav. Mokslinio darbo tyrimo modelis, sudarytas autoriaus

*strategija darbe analizuojama nebus, pateikta kaip papildoma vaizdavimo priemonė

2.4. pav. sudarytas mokslinio darbo tyrimo modelis, kuriuo remiantis analizuojama objektyvi tikrovė. Schemoje pavaizduota dabartinė situacija ir trys esminiai strateginiai dokumentai, kurie sąlygos sėkmingą arba nesėkmingą valstybės raidą per artimiausius 20 metų. Valstybės ilgalaikė ūkio stratgija iki 2015 m., Europa 2020 ir Lietuva 2030 – strateginiai dokumentai, nurodantys šalies vystymosi kryptis, prioritetus ir visuomenės gyenimo lygio vertinimo kriterijus. Šie dokumentai yra itin svarbūs valstybės raidai, strateginiai dokumentai turi būti suderinti turinio prasme, nekelti esminių prieštaravimų tarp prioritetų ar strateginių tikslų. Strateginių tikslų priemonių įgyvendinimas nuolatos veikiamas įvairių aplinkos veiksnių, kurie gali nulemti sėkmingą arba nesėkmingą tikslų įgyvendinamumo baigtį. Siekiant nulemti sėkmingą valstybės socialinės ekonominės raidos scenarijų, būtina laiku ir tiksliai identifikuoti socialines ekonomines valstybės tendencijas ir formuoti siūlymus bei priemones nukrypimams nuo normos likviduoti. Todėl svarbu tinkamai parinkti metodus, kurie yra taikomi strateginio planavimo srityje.

2.2. Scenarijaus metodo samprata ir charakteristikos

Ilgalaikių valstybių ar stambių tarptautinių korporacijų kuriamos ir formuojamos strategijos dažniausiai rengiamos remiantis scenarijų metodu. Valstybės ilgalaikės strtegijos rengiamos 10 – 15 m. perspektyviniu laikotarpiu. Kiekviena valstybė siekia numatyti ateities vaizdą ir prisitaikyti prie socialinių ekonominių tendencijų ar jas pakreipti ta linkme, kuri užtikrintų nacijos socialinę, ekonominę, dvasinę gerovę. Tokiam ateities atvaizdavimui pasiekti, nacionalinė valstybė turi nuosekliai ir kompleksiškai atsižvelgti į daugelį veiksnių – nuolat besikeičiančią vidaus ir išorės aplinką, ateities ekonomikos augimą užtikrinančių technologijų proveržio atsiradimą, tarptautinių organizacijų įtaką valstybės raidai, demografinės situacijos tendencijas, visuomenės socialinių ekonominių preferencijų transformacijas, taip pat įvertinti šalies stiprybes ir silpnybes, grėsmes ir galimybes. Globalizaijos amžiuje (Bauman, 2002) priklausomybė tarp reiškinių smarkiai išaugo. Tai gali pailiustruoti vaizdinga metafora – drugelio suplasnojimas viename pasaulio krašte gali sukelti viesulą kitame. Kitaip tariant, įvykių sekos tapo priklausomos viena nuo kitos, tai didina neapibrėžtumą. Todėl metodai, taikomi planavimo procese, tapo dar svarbesni, o dėmesys jų taikymui – dar didesnis.

Mokslinėje literatūroje plačiai aptariamas scenarijaus metodas kaip strateginių ižvalgų numatymo būdas. J. Ratcliffe (2000) pateikia tokius labiausiai sutinkamus scenarijų sampratos apibrėžimus:

- ✓ *Scenarijaus metodas nusako besikeičiančios aplinkos ateities būseną/situaciją, nurodant, kurio keliu reikėtų eiti, kad būtų pasiektą tą ateities būsena/situacija.*
- ✓ *Scenarijaus kūrimas yra instrumentas, kuris padeda sprendimų priemėjams tinkamai planuoti ir programuoti, mažinant neapibrėžtumo lygį ir didinant žinių lygį, reikalingą atitinkamiems dabarties sprendimams priimti.*
- ✓ *Scenarijai turi išgryninti sprendimų dabartinius pasirinkimus, nurodant užuominas apie priimamus sprendimus.*
- ✓ *Scenarijai yra skirtingų elementų ir procesų sintezė, kuri nurodo labiausiai tikėtiną ateitį.*
- ✓ *Scenarijai yra specifinių ateities sudedamųjų dalių tikėtinų alternatyvių projekcijų aprašomieji pasakojimai.*

Schwartz (1996) teigia, kad scenarijus yra suvokiamas kaip alternatyvios ateities aplinkos įrankis, kuris gali padėti priimti dabarties sprendimus. Praktikoje scenarijai yra lyg aprašomieji pasakojimai, paremti plačiu žinių bagažu. Scenarijus naudojamas kaip strateginis įrankis sumažina nusivylimo ateitimi jausmą, didindamas apibrėžtumo jausmą. Pasak Von Reibnitz (1988, 1992,) Schwab, Cerutti ir von Reibnitz (2003) scenarijaus metodas apima besikeičiančios ateities aplinką ir apibūdina kaip iš bet kurių dabarties pozicijų pasiekti tikėtiną ar pageidaujamą ateitį. Heinecke ir Schwager (1995) scenarijus apibūdina kaip alternatyvų, tikėtiną ir nuoseklų ateities paveikslą, kuris susideda iš loginių prielaidų ir būdų aprašymų, kaip pasiekti tą ateitį, paremtą dabartine situacija. Scenarijai nepateikia tikslių prognozių, bet pateikia alternatyvius dabarties įvykių vystymosi variantus. Godet (1987), Godet ir Roubelat (1996) teigia, kad scenarijus yra ateities situacijos apibūdinimas ir įvykių vystymosi kryptis, leidžianti judėti nuo esamos realios iki pageidaujamos ar tikėtinos ateities situacijos.

D. Mietzner ir G. Reger išskyria tokius scenarijaus metodo privalumus:

- Scenarijaus metodas nėra prognozė, kuri nurodo galimai vieną įvykių baigtį, o pateikia kelis įvairių veiksnių vystymosi variantus;
- Sukurti scenarijai konstruoja vertybių sistemą organizacijoje;
- Scenarijaus metodas yra tinkamas būdas identifikuoti „blogus signalus“, technologinius pertraukiamumus ar nepageidaujamus įvykius ir juos įtraukti į ilgalaikį planavimą. Dėl to organizacija gali geriau pasiruošti valdyti kylančias naujas situacijas ir skatinti proaktyvias lyderystės iniciatyvas;
- Be strateginio planavimo, scenarijus skatina komunkaciją: scenarijų kūrimas gali sukurti „bendrą kalbą“ tarp strateginių partnerių tiek organizacijos viduje, tiek išorėje;

- Scenarijus taip pat atlieka koordinavimo funkciją: scenarijaus kūrimo proceso metu tikslai, galimybės, rizikos ir strategijos yra remiami tų dalyvių, kurie vėliau įgyvendins šiuos scenarijus, todėl užtikrinamas šių scenarijų tinkamas įgyvendinimas;
- Didelis scenarijų kūrimo technikų skaičius leidžia scenarijų metodui būti lanksčiam ir prisitaikyti prie konkrečių besikeičiančių sąlygų.

Tačiau autoriai išskiria keletą scenarijaus metodo trūkumų:

- Scenarijų kūrimo procesas užima daug laiko;
- Kokybinis scenarijaus metodas reikalauja labai aukšto profesionalumo lygio, praktikoje tokių asmenų gali būti trūkumas;
- Giluminis analizuojamos srities suvokimas ir gilios žinios turi būti absoliučiai privalomi. Reikalingi statistiniai duomenys, informacija iš skirtingų šaltinių turi būti surinkta ir patikrinta, tai reikalauja dar daugiau papildomų laiko sąnaudų;
- Gali būti sunku atkreipti dėmesį į negatyvius ar pozityvius scenarijus dėl privalomo didžiulio informacijos kiekio apdorojimo.

Taigi nepaisant scenarijaus kūrimo trūkumų, scenarijaus metodas laikomas vienų iš pagrindinių ilgalaikio planavimo instrumentų versle ir viešajame sektoriuje. Apibendrinant scenarijaus metodo samparatą, galima teigti, kad scenarijus yra unikalus metodas, taikomas ilgalaiko planavimo procese. Nors vyrauja scenarijų kūrimo technikų įvairovė, scenarijaus paskirtis išlieka panaši – sukurti numatytu laikotarpiu besivystančių kompleksinių veiksnių momentinį ateities vaizdą ir remiantis šiuo vaizdu priimti dabarties sprendimus.

Taip pat scenarijų charakteristikas nagrinėti galima per scenarijų tipologiją. J. Ratcliffe (2000) pagal scenarijų kūrimo formas pateikia du tipus:

- *Ateitis atgal* – tokia scenarijų kūrimo forma, kai sukuriamas pageidaujamas ateities vaizdinys ir tuomet kūriamos priemonės šiam vaizdiniui pasiekti;
- *Ateitis pirmyn* – tokia scenarijų kūrimo forma, kai išanalizuojama dabartinė reali situacija ir atsižvelgus į ją, formuojami keli situacijos veiksnių evoliuciniai scenarijai.

Scenarijai paprastai turi keturias dimensijas (Inayatullah,1996):

- *Status qua* – dabartinė situacija persikelia į ateitį;
- *Žlugimas* – kuomet sistema nebepajėgs palaikyti nuolatinio augimo ar skaldoma vidinių prieštaravimų, sistema bus pasmerkta suirti ir žlugti;

- *Pastovi būsena* – tokia padėtis, kai ateities situacija jau kartojose praeityje, tačiau naujai atsiradusi turi neženkliai pakitusius veiksnius;
- *Transformacija* – tokia situacija, kurioje slypi fundamentalūs dvasiniai, technologiniai, politiniai ar ekonominiai pokyčiai.

Kitas scenarijų kategorizacijos variantas, kurį pateikia Fahey and Randall (1998), yra:

- *Globalūs scenarijai*, kurie leidžia skirtingų lygių vadovams analizuoti ateities opcijas ir priimti ilgalaikius investicinius sprendimus;
- *Pramonės šakos scenarijai*, leidžia skirtingio lygio vadovams numatyti šakos vystymosi tendencijas, ateities momentinius vaizdus bei atitinkamai parengti veiksmų planą, siekiant "tinkamu metu atsidurti tinkamoje vietoje";
- *Konkurentų scenarijai* leidžia analizuoti skirtingas konkurentų strategijas, esant skirtingoms aplinkybėms;
- *Technologiniai* scenarijai skirtingo lygio vadovams leidžia parengti vadybines strategijas ir elgesio modelius pasireiškiant ateities rizikoms, galimybėms, turbulentiškumui ar neapibrėžtumams.

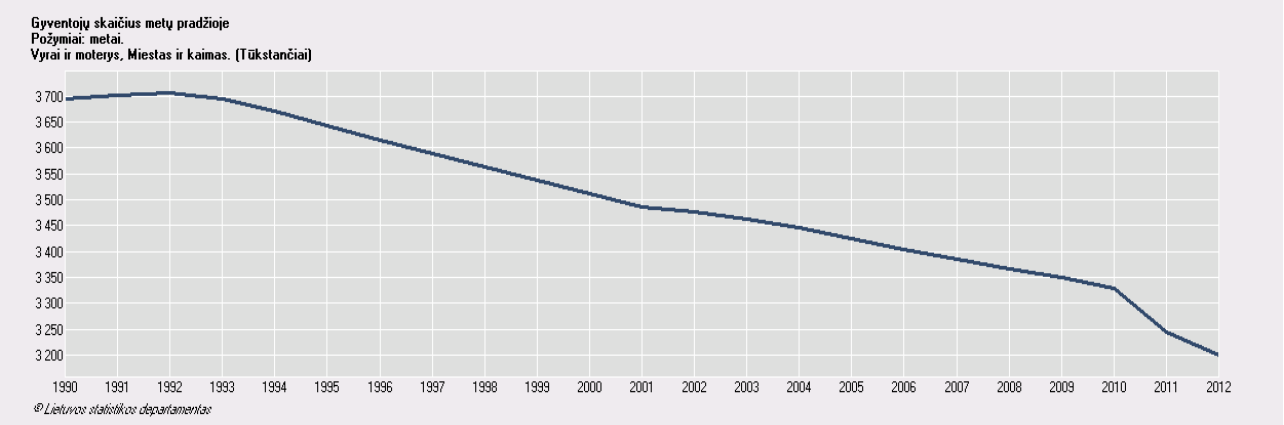
3. NACIONALINĖS EKONOMIKOS STRATEGINIŲ NUOSTATŲ IR SOCIALINIŲ EKONOMINIŲ VEIKSNIŲ TENDENCIJŲ SĄSAJŲ TYRIMAS

3.1. Socialinė situacija

Pastaruoju metu socialinis visuomenės vystymosi reikšmingumas tapo ypač aktualus ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Valdžių negebėjimas reguliuoti finansinio sektoriaus bei realios ekonomikos procesus, sukėlė finansinę krizę Vakarų pasaulio šalyse. Daugelio valstybių ekonominė politika ilgą laiką buvo orientuota į makroekonominių ir fiskalinių parametrų balansavimą, mažiau kreipiant dėmesio į kokybines socialines charakteristikas. Ekonomikos augimas buvo paremtas finansinio sektoriaus – didžia dalimi bankų – agresyvia būsto paskolų skolinimo politika. Toks ekonominis augimas buvo netvarus ir nesubalansuotas, skatino investicijas į nekilnojamąjį turtą, bet ne į technologijas ar žmogiškąjį kapitalą. Padidėjusios kreditų apimtys rinkoje, skatino netvarų augimą ir užimtumą. Visgi finansinė ekonominė 2008 m. – 2010 m. krizė gerokai sustabdė Vakarų šalių socialinį ekonominį progresą, padidino socialinę atskirtį, skurdo apimtis, išryškino kitas socialines problemas. Pateiktoje autoritetingos komisijos, vadovaujamos ekonomikos Nobelio premijos laureato J. Stiglitz, ataskaitoje pabrėžiama, kad bendrieji makroekonominiai rodikliai, kaip BVP, infliacija, balanso ir valdžios deficitas, neparodo gyvenimo lygio ir gyvenimo kokybės (Stiglitz, et al., 2010). Ataskaitos išvadoje rekomenduojama, makroekonominius ir finansinius vertinimo rodiklius pakeisti kompleksiškais parametrais, atspindinčiais gyvenimo lygį. Rodikliai turėtų apimti – išsilavinimą, sveikatos apsaugos prieinamumą, socialinius ryšius, vartojimo struktūrą, darbą ir užimtumą, materialines gyvenimo sąlygas, aplinkosaugą ir kt. Be jokios abejones, kiti socialiniai rodikliai, kaip ilgalaikė ir masinė emigracija, savižudybių skaičius ir kriminogeninė situacija šalyje, tradicinės šeimos koncepcijos pusiausvyros disbalansas liudija apie neigiamus procesus, vykstančius visuomenėje, taip pat moralinį-dvasinį visuomenės nuopuolį.

Lietuvoje gyvenimo lygis ir socialinė situacija viena prasčiausių visoje Europos Sąjungoje. Didelė socialinė atskirtis, vyraujantis skurdas faktiškai visose gyventojų amžiaus grupėse, besiplečiantis moralinis – dvasinis visuomenės nuopuolis kelia grėsmę nacionaliniam ekonominiam saugumui bei Lietuvos ir Europos Sąjungos deklaruojamiems europinės gerovės modelio strateginiams tikslams ir demokratinėms vertybėms. Dėl šios priežasties būtina detaliau panagrinėti susiklosčiusios socialinės situacijos priežastis ir perspektyvas.

Lietuvos gyventojai pergyveno sudėtingus ir permainingus politinius ir ekonominius ciklus per paskutinius 20 metų. Pagreitinti rinkos ekonomikos tapsmo procesai ir sparti privatizacija 1992-1998 m., Rusijos krizė 1997 m., Lietuvos pasirašytos sutartys su tarptautinėmis organizacijomis tokiomis, kaip Pasaulio Bankas sutartis dėl regioninio bendradarbiavimo (1993 m.), Pasaulio Prekybos Organizacija dėl muitų tarifų liberalizavimo (Ženevos sutartis, 2000 m.), Lietuvos įstojimas į NATO ir ES 2004 m. ne tik Lietuvai sudarė prielaidas integruotis į Vakarų pasaulio ekonomines ir politines struktūras bei ekonominei ir socialinei pažangai užtikrinti, bet gyventojams suteikė daugiau judėjimo laisvės ir galimybių keliauti, siekti profesinių aukštumų, plėsti pramonę ir verslą. Iš kitos pusės, per gana trumpą laikotarpį šalies gyventojai turėjo prisitaikyti prie naujos ekonominės sistemos, aršios konkurencijos, rinkos ekonomikos dėsnių. Minėti ekonominiai politiniai procesai turėjo įtakos tiek gyvenimo kokybei, tiek demografinei situacijai Lietuvoje. Pergyventos krizės ir žemo gyvenimo lygio startas bei patirtas dvasinis stresas vienareikšmiškai darė įtaką gyventojų skaičiui.

3.1. pav. Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamika 1990-2012 m. Lietuvos Statistikos departamentas, 2012 m.

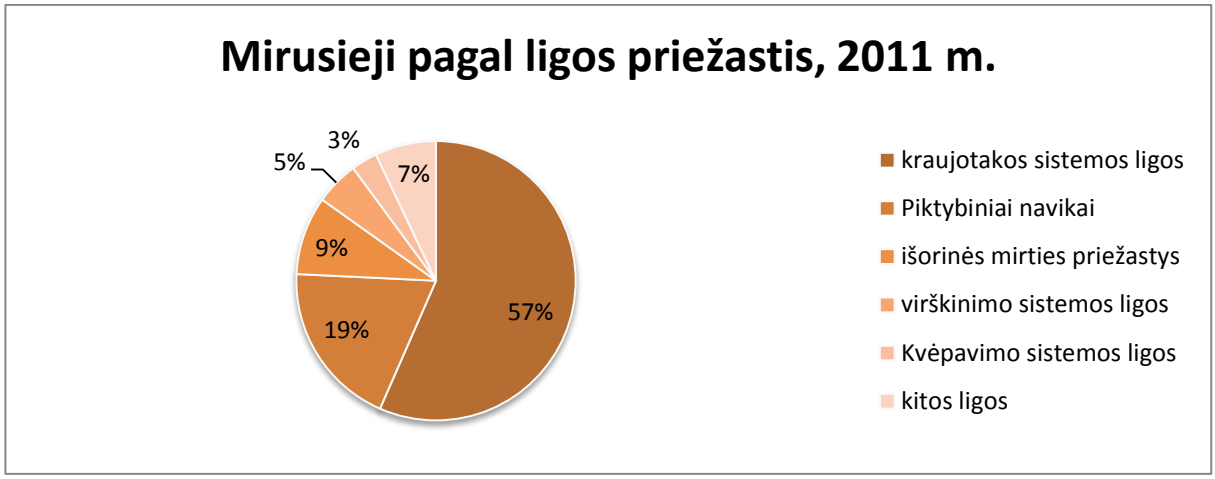
3.1. pav. iliustruoja Lietuvos gyventojų kaitą 1990 -2012 m. laikotarpiu. Natūralus gyventojų prieaugis nuolat mažėja, todėl gyventojų skaičius šalyje taip pat mažėja. Per paskutinius 22 m. natūralus gyventojų skaičius sumažėjo 500 tūkst. gyventojų. Bendras gyventojų skaičius mažėjo dėl gimstamumo – mirtingumo saldo ir migracijos.

	1994	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Gimstamumas	42 376	30 541	31 265	32 346	35 065	36 682	35 626	34 385		↘
Mirtingumas	46 486	43 799	44 813	45 624	43 832	42 032	42 120	41 037		↘
Dirbtiniai abortai				9596	9031	8024	6989	6205		↘
Tikėtina vid. gyvenimo trukmė	69,08	71,32	71,12	70,92	71,94	73,10	73,45	73,89		↗
Mokinių ir studentų skaičius tūkst.		783,4	759,5	737,8	718,9	652,2	614,3			↘
Neto tarptautinė migracija, tūkst.		-8,3	-4,9	-5,2	-7,7	-15,5	-77,9	-38,2		↘

3.1. lentelė, Demografinių rodiklių, lemiančių gyventojų skaičių, dinamika, Lietuvos Statistikos departamentas, 2012

Gimstamumas 2012 m. lyginant su 1994 m. sumažėjo 18,8%, tačiau per pastaruosius 5 m. stabilizavosi ties 35 tūkst. naujagimių per metus riba. Pastebimas gimstamumo didėjimas 2007 m. ir 2008 m. Šis pagerėjimas sietinas su valdžios priimtu *Ligos ir Motinystės socialinio draudimo įstatymo pataisomis*, kuomet nėščioms moterims buvo skirtos aukštos socialinės išmokos ir pailgintas motinystės atostogų laikas kaip gimstamumo skatinimo priemonė (Ligos ir Motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2007). Tačiau nepaisant aukštų socialinių politikos standartų siekimo, nuo 2009 m. gimstamumo rodikliai kasmet mažėja. Tokį mažėjimą lėmė sudėtinga bei įtempta ekonominė situacija ir vyraujantis didelis neapibrėžtumas dėl ateities perspektyvų. Be jokios abejonės, šeimos skatinimo politikos koncepcija turi būti nuosekli bei kompleksiška, sprendžianti visapusiškas šeimos problemas. Visgi tenka pripažinti, kad šeimos skatinimo politika nėra efektyvi, nuosekli ar orientuota į problematikos sprendimo prevenciją (Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2012).

2010 m. Lietuvoje vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo 68, moterų – 78,8 metų. Nuo 2007 m. sparčiau mažėjantis vyrų mirtingumas lėmė, kad per trejus metus vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pailgėjo 3,1 metų (moterų – 1,6 metų). Minimu laikotarpiu skirtumas tarp vyrų ir moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės sumažėjo 1,5 metų ir 2010 m. buvo 10,8 metų, tačiau išliko didžiausias (11,1 metų) Europos Sąjungoje (Lietuvos statistikos departamentas, 2010).

3.2. pav. Mirusieji pagal ligos priežastis, 2011 m. Lietuvos demografijos metraštis, 2011 m.

2011 m. nuo kraujotakos sistemos ligų mirė daugiau kaip pusė (23,1 tūkst) visų mirusiųjų, nuo piktybinių navikų – 8,1 tūkst. žmonių (21,5% mirusiųjų vyrai, 17, 9 % - moterų). 2011 m. 3,7 tūkst. žmonių mirė dėl išorinių mirties priežasčių: 1018 asmenų nusižudė, 362 žuvo transporto įvykių metu, 348 mirė dėl nukritimų, 308 – apsinuodiję alkoholiu, 284 sušalo, 239 paskendo, 158 buvo nužudyti (Lietuvos demografijos metraštis, 2011). Net 82 % mirusiųjų mirties priežastys yra įvairios ligos ir sveikatos sutrikimai. Tai rodo, kad sveikatos apsaugos sritis ateityje reikalaus daugiau lėšų šių ligų gydymui ir prevencijai. Iš kitos pusės, Lietuvoje yra didžiausias savižudybių skaičius Europos Sąjungoje ir aplinkinėse ne Europos Sąjungos valstybėse.

1.	Valstybė	Metai	Iš viso
2.	Lietuva	2009	31,5
3.	Kazachstanas	2007	26,9
4.	Rusija	2009	26,5
5.	Vengrija	2005	26,0
6.	Slovėnija	2004	25,6
7.	Baltarusija	2010	25,3
8.	Japonija	2007	24,4
9.	Gajana	2005	22,9
10.	Ukraina	2005	22,6
11.	Pietų Korėja	2006	21,9
12.	Latvija	2007	19,9

3.2. lentelė. Savižudybių skaičius 100 tūkst. gyventojų, Valstybinis psichikos sveikatos centras, 2010 m.

Nuo 1993 m. Lietuva pirmauja pagal vyrų savižudybių skaičių pasaulyje. Taip pat labai aukšti ir kiti į savižalą nukreipti rodikliai: besaikis alkoholio vartojimas, neatsargus vairavimas. Nuo išorinių priežasčių šalyje žūva net 156 žm./100 tūkst. gyventojų, kai tuo tarpu ES vidurkis yra 42 žm./100 tūkst. gyventojų (O. G. Rakauskienė, 2011 m.).

3.2. Demografinės tendencijos

Kintanti demografinė, ekonominė, finansinė aplinka reikšmingai daro įtaką visuomenės socialinei raidai. Svarbu išsiaiškinti, kokia socialinė visuomenės struktūra bus labiausiai tikėtina nagrinėjamų strategijų įgyvendinimo laikotarpio pabaigoje ir numatyti tinkamas priemones galimiems nukrypimams nuo numatytų tikslų likviduoti. Vienas esminių veiksnių, formuosiančių socialinę situaciją ateityje, yra gyventojų skaičiaus tendencijos ir visuomenės demografinės struktūros pokyčiai. Nuo visuomenės socialinės struktūros priklauso pačios visuomenės gerovė. Sveika, lanksti, darni visuomenė pajėgi kurti naujas kokybiškas darbo vietas, užtikrinti lanksčią darbo rinką, aukštus gyvenimo kokybės standartus senatvėje bei mažinti socialinę atskirtį tarp visuomenės socialinių sluoksnių. Todėl siekiant įvertinti šiuos parametrus ateities perspektyvoje svarbu analizuoti gyventojų skaičiaus pokyčius (3.3. lent.).

	Suminis gimstamumo lygis, proc				Mirtingumo lygis, 1000 gyv.				Neto migracijos lygis, 1000 gyv.			
Scenarijai	S1	S2	S3	S4	S1	S2	S3	S4	S1	S2	S3	S4
2010-2015	1,5	1,37	1,75	1,25	13,5	13,5	13,4	13,5	-1,7	-1,7	-1,7	-1,7
2015-2020	1,57	1,39	1,97	1,17	13,8	13,8	13,6	14	-1,3	-1,3	-1,3	-1,3
2020-2025	1,64	1,41	2,14	1,14	13,8	13,8	13,4	14,3	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9
2025-2030	1,7	1,43	2,2	1,2	13,7	13,7	13,1	14,7	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
2030-2035	1,75	1,45	2,25	1,25	13,8	13,8	13	14,7	0	0	0	0

3.3. lent. Gyventojų prognozėje naudojamos demografinės prielaidos, sudaryta remiantis:

S1- Bazinis scenarijus: JTO 2010 m. populiacijos prognozės vidutinis scenarijus Lietuvai (World Population Prospects: The 2010 revision)

S2- Bazinis scenarijus, pakoregavus gimstamumo rodiklį pagal Europos Komisijos prognozs Lietuvai (The 2009 Ageing Report)

S3- Optimistinis scenarijus (didelis gimstamumas, žemas mirtingumas) JTO 2010. Populiacijos prognozės scenarijus Lietuvai World Population Prospects:

S4- Pesimistinis scenarijus (žemas gimstamumas, aukštas mirtingumas): JTO 2010. Populiacijos prognozės scenarijus Lietuvai World Population Prospects:

	2011	2015	2019	2023	2027	2031	2035
S1	3,05	2,95	2,92	2,88	2,84	2,80	2,76
S2	3,05	2,95	2,90	2,85	2,79	2,71	2,67
S3	3,05	3,00	3,00	2,98	2,97	2,97	2,96
S4	3,05	2,95	2,89	2,80	2,70	2,62	2,55

3.4. lent. Gyventojų skaičiaus prognozė pagal keturis scenarijus

S1- Bazinis scenarijus: JTO 2010 m. populiacijos prognozės vidutinis scenarijus Lietuvai (World Population Prospects: The 2010 revision)

S2- Bazinis scenarijus, pakoregavus gimstamumo rodiklį pagal Europos Komisijos prognozs Lietuvai (The 2009 Ageing Report)

S3- Optimistinis scenarijus (didelis gimstamumas, žemas mirtingumas) JTO 2010. Populiacijos prognozės scenarijus Lietuvai World Population Prospects:

S4- Pesimistinis scenarijus (žemas gimstamumas, aukštas mirtingumas): JTO 2010. Populiacijos prognozės scenarijus Lietuvai World Population Prospects:

3.4. lentelė rodo gyventojų skaičiaus kitimą pagal keturis scenarijus: S1 – bazinis scenarijus, S2 – koreguotas bazinis scenarijus (atsižvelgiant į EK korekcijas), S3- optimistinis scenarijus, S4 – pesimistinis scenarijus. Visi scenarijų skaičiavimai rodo, kad gyventojų skaičius mažėja. Baziniai scenarijai S1 ir S2 rodo, kad nagrinėjamų strategijų įgyvendinimo laikotarpiu, gyventojų skaičius 2020 m. turėtų būti apie 2,9 mln., o 2030 m. apie 2,8 mln. gyventojų Lietuvoje. Optimistinis scenarijus S3, kai aukštas gimstamumas ir žemas mirtingumas, turėtų suformuoti beveik 3 mln. gyventojų visuomenę Lietuvoje 2030 m. Remiantis pesimistiniais skaičiavimais, populiacija Lietuvoje turėtų ženkliai mažėti ir nagrinėjamu laikotarpiu sudaryti 2, 89 mln. ir 2,7 mln. gyventojų atitinkamai. Pastebima tendencija, kad iki 2020 m., nesant nenumatytiems veiksniams, gyventojų skaičius ženkliai neturėtų keistis. Esminė gyventojų skaičiaus takoskyra atsiranda po 2025 m., todėl iki to laiko tinkamai nesuvaldant galimų neigiamų scenarijų, visuomenės demografinė struktūra gali transformuotis ir sukelti labai sunkius ekonominius, socialinius padarinius šalies viešiesiems finansams. Siekiant išvengti neigiamų padarinių valstybės raidai, būtina formuoti kompleksinę demografinės situacijos gerinimo politiką, kuri galėtų apimti šias sritis:

- Gimstamumo didinimas; kompleksinis šeimos politikos rėmimas (taip pat mažinant abortų skaičių;
- Mirtingumo mažinimas; mirties priežasčių (vidinių ir išorinių) minimizavimas;
- Emigrantų repatriacija; darbo vietų kūrimas ir bendrų gyvenimo kokybės rodiklių gerinimas;
- Imigracijos skatinimas; lankstūs darbo santykiai, pakantumo kitataučiams formavimas, žmonių teisių apsauga.

Be jokios abejonės, minėtos galimos politikos reikalauja papildomų valstybės finansinių išteklių bei jų efektyvaus valdymo. Remiantis pesimistiniu S4 scenarijumi per 20 metų Lietuvoje gali sumažėti 400 tūkst. gyventojų. Būtina suvokti, kad gyventojų skaičiaus mažėjimas gali drastiškai veikti gyvenimo kokybės parametrus. Sumažėjęs gyventojų skaičius, mažina šalies rinkos dydį, mažina visuminę perkamąją galią, šalis tampa mažiau patraukli investuotojams, mažėja vidaus vartojimas, mažėja valstybės lėšų surinkimas, mažėja darbo vietų kūrimo galimybės – galiausiai visų šių procesų rezultatas yra ekonomikos augimą lemiančių veiksnių ribojamas.

	2015	2020	2025	2030	2035	2040
15-24	33,4	31,8	29	28,2	29	30,3
25-54	84,4	84	84	83,8	83,4	83,1
55-64	60,9	64,2	67,5	67,2	66,3	68,3
65-71*	18,7	20,8	22,9	25	27,1	29,2

3.5. lentelė. Darbo jėgos aktyvumo lygio prognozė, sudaryta remiantis Lazutka R. ir kt. Lietuvos pensijų sistemos vystymosi ilgalaikių tendencijų bei joje numatomų pokyčių įtakos Lietuvos viešųjų finansų tvarumui tyrimo ataskaita, Vilnius, 2011.

3.5. lent. parodo darbo jėgos aktyvumo lygio prognozę, paskaičiuota remiantis baziniu S2 scenarijumi. *Darbo jėgos aktyvumo lygis* – rodiklis, rodantis pasirinktos amžiaus grupės darbo jėgos ir to paties amžiaus visų gyventojų skaičiaus santykį. Iš 3.5. grafiko matyti, kad 15-24 m. darbo jėgos grupėje pastebimas neženklus darbo jėgos aktyvumo lygio mažėjimas, tuo tarpu 55-71 m. gyventojų grupėje pastebimas darbo jėgos aktyvumo lygio didėjimas. Tai galima paaiškinti, kad dėl demografinių tendencijų pensinis amžius bus nuosekliai palaipsniui didinamas, siekiant išvengti rimtų ekonominių finansinių sunkumų. Tokiu būdu bus santykiniai didinama darbo jėgos rinka, t.y. apdraustųjų socialiniu senatvės pensijos draudimu skaičius (viešųjų finansų požiūriu) (Active ageing and solidarity between generations, 2012).

3.3. Skurdas ir socialinė atskirtis

Analizuojant Lietuvos visuomenės socialinės struktūros pokyčius, būtina atkreipti dėmesį į susiklosčiusią socialinę fragmentaciją, pajamų diferenciaciją ir socialinio teisingumo jausmo stoką mūsų šalyje. Nagrinėjant skirtingų autorių darbus (Lisauskaitė, 2010; Šileika ir kt., 2006; Lazutka, 2005; Gylys, 2008) galima įžvelgti bendrą socialinę situaciją Lietuvoje. Nepaisant ekonomikos augimo, žmonių socialinė padėtis visuomenėje gali nebūtinai tik gerėti. Pvz., R. Lazutkos (2005) teigimu, „ekonomikos augimas gali būti lydimas socialinės diferenciacijos didėjimo. Tik gaila, kad mes neturime patikimų rodiklių, kurie atspindėtų tą diferenciaciją, kurią šiandien nesunku pastebėti, kaip sakoma, plika akimi. Norėdami būti moksliškai tikslūs, kol kas, deja, galime kalbėti tiktai apie veiksnius, kurie tą diferenciaciją didina“. Gyventojų turtėjimas (didėjantis darbo užmokestis, santaupos ir vartojimas) nebūtinai didina gyvenimo kokybę, juo pasitenkinimą, dvasinę pusiausvyrą. Pietų Korėjoje 1963‑1979 m. labai augant BVP vienam gyventojui, gerėjo tik fizinio gyvenimo kokybė, o asmeninio ir socialinio gyvenimo kokybė buvo sustingusi ar netgi smuko (Norkus, 2007). Subjektyvūs gyventojų gerovės matavimai vartotojiškoje visuomenėje atskleidžia tam tikrus paradoksus – pasitenkinimas gyvenimu nedidėja tiesiog proporcingai augančioms pajamoms ar BVP, tenkančiam vienam gyventojui, t. y. materialinė gerovė dar nedaro žmogaus laimingo (Lisauskaitė, 2010). Nors žmogaus gerovės suvokimas yra santykinis dalykas, tačiau

turbūt naivu tikėtis, kad dirbantys žmonės, atsiduriantys skurdo rizikos zonoje, jaučiasi laimingi, patenkinti visaverčiu kokybišku gyvenimu. Lietuvoje susiklosčiusi didelė socialinė fragmentacija ir pajamų diferenciacija žmones verčia jaustis menkaverčiais, mažai galinčiais nuveikti savo, savo šeimos ar valstybės labui. Sutrinka dvasinė žmogaus harmonija, žmogus puola į depresiją. Visuomenėje atsiradusi socialinio teisingumo jausmo stoka lemia emigracijos mastus, polinkį į savižalą, motyvacijos dirbti trūkumą. Profesinio augimo stoka bei socialinio mobilumo tarp visuomenės stratų nebuvimas, skatina jaunus, energingus žmones emigruoti ir dirbti, kitų valstybių labui. Reikšminga dalimi socialinės dimensijos eliminavimas iš visuomeninio gyvenimo yra nulemtas politinės valdžios linijos. Dirbtinai taikomi Mastrichto kriterijų reikalavimai, kiekybinių rodiklių prioritetizavimas strategines Lietuvos kryptis nulemiančiuose dokumentuose, Lietuvos ekonominį gyvenimą priartina prie amerikietiškojo liberalaus marginalinio modelio, paminant viešai deklaruojamas europinio gerovės modelio vertybes. Socialinio teisingumo stoką, visuomenės socialinę poliarizaciją bei pajamų fragmentaciją ir didžiules socialines visuomeninio gyvenimo disproporcijas patvirtina ir skaičiai. Minimalią mėnesinę algą gavusių darbuotojų skaičius nemažėja jau keletą metų iš eilės ir sudaro 168,5 tūkst., o tai beveik 20% dirbančių Lietuvos gyventojų. Dar apie 34 % dirbančiųjų darbo užmokestis neviršija 1500 Lt, 30% - neviršija 2500 Lt atlyginimo. Tik ketvirtadalis uždirba daugiau nei 2500 Lt ir tik 3,2% daugiau nei 5500 Lt. Susidarius tokiai situacijai, kai beveik net du trečdaliai dirbančiųjų darbo užmokestis nesiekia vidutinės mėnesinės algos šalyje, sunku kalbėti apie vidurinės klasės buvimą Lietuvoje. Remiantis statistiniais duomenimis, Lietuvos vidurinę klasę sudaro vos 15% šalies gyventojų, tuo tarpu Vakarų Europoje šis rodiklis yra 60-70% (Lietuvos statistikos departamentas, EUROSTAT, 2011). Vidurinės klasės nesukūrimas neigiamai veikia šalies raidą, tokia visuomenė mažiau atspari finansinėms krizėms, sunkiau po jų pereina į augimo fazę. Didelė pajamų diferenciacija stabdo ekonomikos augimą, mažina demokratijos laipsnį šalyje (Stiglitz, 2012).

Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikės strategijos socialinės ekonominės nuostatos

Šalies ekonomikos plėtros strateginis valdymas traktuojamas kaip valstybės funkcija, užtikrinanti visuomenės savalaikį prisitaikymą prie vidinių ir išorinių pokyčių, jų valdymą bei veiksmingą ir efektyvų šalies ekonominio potencialo naudojimą. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija parengta vykdant LR Vyriausybės 2001-10-30 nutarimą Nr. 1274 „Dėl ilgalaikės Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros valstybės misijos projekto rengimo“. Ši

Strategija yra Valstybės ilgalaikės raidos strategijos sudėtinė dalis. Strategija turi tikslinę orientaciją, kurią skirtingais lygiais apibūdina šalies ekonomikos vizija, ekonomikos misija bei strateginiai tikslai. Strategijos pagrindas ir tikslų pasiekiamumas labai glaudžiai priklauso nuo valstybės disponuojamų finansų išteklių, jų paskirstymo bei efektyvaus valdymo.

Kadangi 2012-05- įstatymu patvirtinus Valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“, kuri yra strategija orientuota 20 metų perspektyvą, ilgalaikė Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. strategija neteko galios, logiška būtų atkreipti dėmesį į Strategijos pasiektus tikslus ir rezultatus bei naudoti įžvalgas ateities strategijoms formuoti. 3.6. lentelė atskleidžia ilgalaikės strategijos iki 2015 m. strateginių nuostatų ir susiklosčiusios realios socialinės ekonominės situacijos sąsajas.

Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikės strategijos socialinės ekonominės nuostatos (parengta pagal LR Vyriausybės 2001-10-30 nutarimą Nr. 1274 „Dėl ilgalaikės Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros valstybės misijos projekto rengimo)			**Dabartinės realios socialinės ekonominės situacijos ir Strategijos socialinių ekonominių nuostatų palyginimas**
	Demografinė padėtis	Visuomenės senėjimas	Pastebimas visuomenės senėjimas visoje Europoje, taip pat ir Lietuvoje.
		Sumažėjęs gimstamumas	
		Reemigracijos ir imigracijos skatinimas	
		Didelė emigracija, ypač tarp jaunimo	
	Makroekonomikos	Pagal BVP, tenkantį vienam gyventojui, bus pasiektas daugiau kaip 50 proc. būsimojo ES vidurkio lygis vietoje dabartinio 33 proc. lygio.	2009 m. metų BVP vienam gyventojui (pagal PGS) sudarė 53% ES (27 šalys) vidurkio.
		Tai leis iš esmės realizuoti ES socialinį ekonominį modelį – gerovės valstybės, kur žemas nedarbo lygis, aukšta darbo	Nors Lietuva pasiekė planuotus BVP augimo tempus per paskutinius 10 metų, tačiau neįgyvendino ES

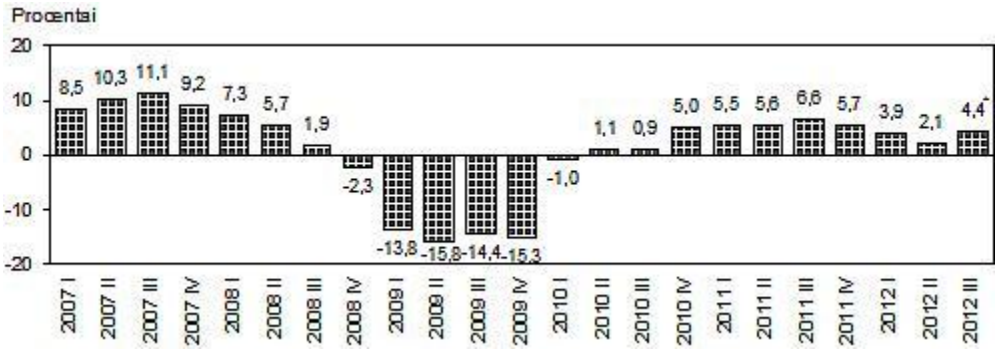
Lietuvos ekonomikos vizija	plėtros rezultatai	kaina, stiprios socialinės garantijos, minimalus skurstančių šeimų skaičius ir aukštas socialinės sanglaudos lygis	socialinį ekonominį modelį: nedarbo rodiklis išliko aukštas, darbo kaina išliko žema – 4 kartus mažesnė už ES vidurkį, 5,5 euro ir 23 euro atitinkamai, socialinei apsaugai skiriama 8 % BVP, ES vidurkis 12% (pensijoms kaip socialinės apsaugos rūšiai), pagal materialinį nepriteklių ir skurdą Lietuva lygiuojasi su Rumunija, Bulgarija ir Latvija, pastebima viena didžiausių socialinių atskirčių ES.
		Lietuva taps pinigų sąjungos narė	Lietuva netapo euro zonos nare, nes ne visi Maastrichto kriterijai yra tenkinami: valstybės skola yra 45% ir artėja prie 60% ribos; biudžeto deficitas viršija 3%, infliacijos lygis viršija dviejų euro zonos šalių, turinčias mažiausią infliacijos lygį euro zonoje. Tai liudija apie menką fiskalinę drausmę bei klaidingą ekonominę politiką.
	Socialinė plėtra	Įgyvendintos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, pasiektas darbo rinkos lankstumas, veiksmingai funkcionuoja mokymosi visą gyvenimą sistema, sumažinti	Pagal pasaulio ekonomikos forumo duomenis Lietuva yra 112 šalis iš 139 pagal darbo santykių lankstumą. Skirtumai tarp miesto ir kaimo išlieka dideli: didelė migracija į

		regioniniai skirtumai	miestus, darbo užmokesčio skirtumai.
		Pasiekta artima ES lygiui darbo vietų kokybė: atlyginimai, darbo santykiai, darbų sauga ir pan.	ES vyrauja 4 kartus didesni vidutiniai atlyginimai nei Lietuvoje; sukurta teisinė bazė, reglamentuojanti darbo santykius, tačiau kaip minėta, darbų santykių sistema nėra lanksti.
		Veikia gerai koordinuotos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos, aprėpiančios visus gyventojus ir padengiančios visas socialines rizikas.	Pensijų reforma vyksta neužtikrintai, dabartinė demografinė situacija neužtikrina socialinio draudimo sistemos tvarumo ir stabilumo. Darbo jėgos kaina yra 41% (įskaitant socialinio draudimo mokesčius) - viena aukščiausių ES.
		Socialinė parama orientuota į tuos asmenis, kuriems tos paramos tikrai reikia; jos prioritetas yra padėti darbingiems remiamiems asmenims sugrįžti į ekonomiškai aktyvią veiklą.	Socialinės paramos sistema nėra sukurta taip, kad skatintų darbingo amžiaus asmenis grįžti į ekonomiškai aktyvią veiklą, nes vidutinė nedarbo socialinio draudimo išmoka per mėn. yra 567 Lt., o minimali mėnesinė alga – 715 Lt. (Neto), skirtumas tik 148 Lt.
		Sudarytos sąlygos visoms šeimoms apsirūpinti būstu, išplėtojus tam tikslui atitinkamas teisines, ekonomines ir administracines	Apsirūpinimas būstais ne vienodai visiems pasiekiamas. Vidutiniškai vienam gyventojui tenka 25m^2 gyvenamojo ploto, tuo tarpu

		priemones.	Vokietijoje ar Danijoje šis rodiklis siekia 48m^2 ir 50 m^2 atitinkamai. Socialinio būsto vis dar siekia 30 484 asmenys.

3.6. lentelė. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikės strategijos pagrindinių nuostatų atitikimas realiai socialinei ekonominei šalies situacijai, sudaryta autoriaus remiantis LR statistikos departamento, EUROSTAT 2009-2012 m. duomenys ir Strategijos duomenys

3.6. lentelė parodo, kad Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikėje strategijoje numatyta vizija tik iš dalies atitinka realią socialinę ekonominę situaciją. Strategijoje numatytos nuostatos dėl visuomenės senėjimo, žemo lygio gimstamumo ir migracijos yra aktualios šiai dienai. Taip pat faktiškai pasiekta prognozė, kad sukurta pridėtinė vertė vienam gyventojui sieks 50% ES vidurkio. Nepaisant kiekybinio pasiekimo, Lietuva neįgyvendino Europos socialinės ekonominės gerovės modelio. Darbo jėgos kaina išliko žema, pramonės struktūra pasikeitė neženkliai, investicijos į fizinį ir žmogiškąjį kapitalą išliko kuklios. Spartus ekonomikos augimas netapo tvarus augimas, finansų krizė privertė Lietuvos ekonomiką susitraukti beveik 16%, o nedarbo rodikliai pasiekė 20% lygį (Lietuvos statistikos departamentas, 2009). Taip pat Strategija nenumatė galimų ekonomikos ciklų kitimo, todėl šalis patyrė didelius finansinius praradimus.

3.3. pav. Lietuvos BVP dinamika 2007-2012, LR statistikos departamentas 2012

Taigi nors pastebėtas socialinis ekonominis progresas, tačiau vertinant Strateginius tikslus, formuluotus 2001 metais, matyti, kad strateginiai tikslai nėra pasiekti visa apimtimi, o įvairūs socialiai ekonominiai rodikliai yra mažų mažiausiai nutolę dvigubai lyginant su ES vidurkiu.

3.4. Strategijos EUROPA 2020 socialinės ekonominės nuostatos ir jų vystymosi perspektyvos

1 priede parodyta Europos Komisijos komunikato „Europa 2020“ – pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijos“ principinė loginė schema. Strategijoje įvardijami trys prioritetai, nulemsiantys visos Europos Sąjungos, tame tarpe ir Lietuvos, vystymąsi per ateinančius du dešimtmečius:

- ✓ pažangus augimas - žiniomis ir inovacijomis pagrįsto ūkio plėtra;
- ✓ tvarus augimas
- ✓ integracinis augimas – didelio užimtumo ūkio, kuriame užtikrinta socialinė ir teritorinė sanglauda, skatinimas.

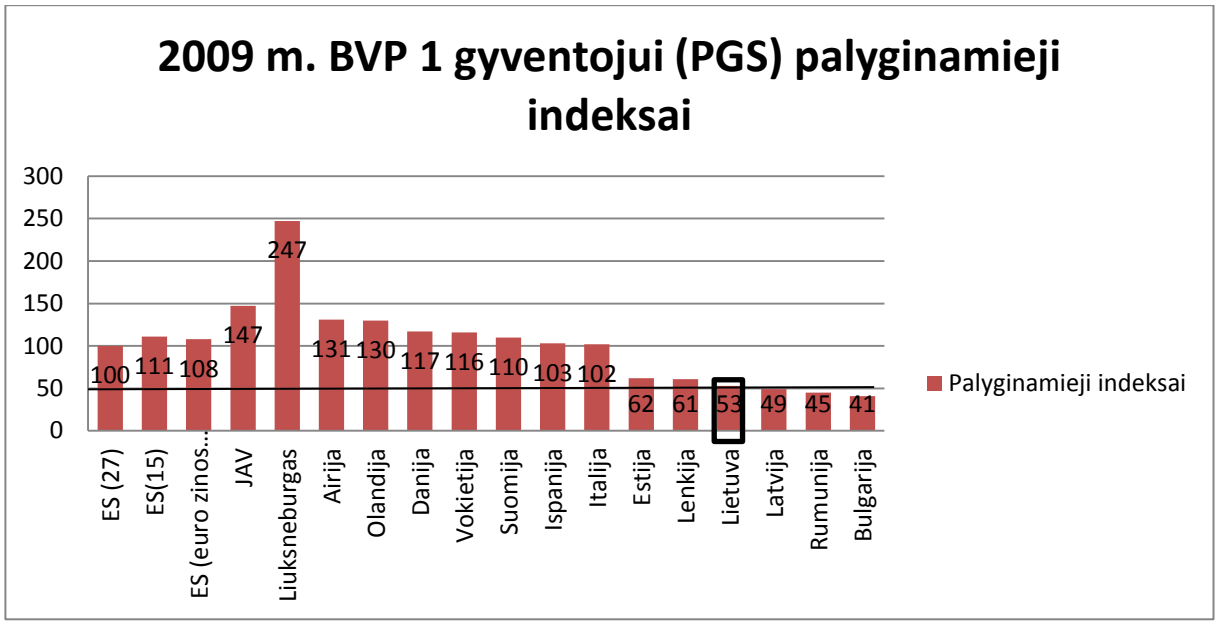
Šiuos tris Europos Sąjungos prioritetus detalizuoja penki strateginiai tikslai. Skatinti šių strateginių tikslų įgyvendinimą suformuotos 7 pagrindinės iniciatyvos pagal prioritetus. Šių iniciatyvų veiksmai ir priemonės nurodyti atskirai kiekvienai valstybei nacionaliniu lygmeniu. Lietuvoje veiksmų įgyvendinimo kryptys ir planas atspindimas Nacionalinėje reformų darbotvarkėje. Lietuvos veiksmus ir kryptis galima susisteminti ir pateikti tikslų loginėje schemoje (žr. 1 priedą)**.**

2020 m. Europos Sąjungos strategijos prioritetų, tikslų ir pagrindinių iniciatyvų bei jų įgyvendinimo kompleksiškumas rodo, kad šios strategijos įgyvendinimas orientuotas į Lietuvos ekonomikos plėtrą lemiančių veiksnių skatinimą. Siekiant tikslų įgyvendinimo būtina naudotis ES politiniais ir ekonominiais galios svertais, t.y. skirtingais pinigų ir sanglaudos fondais, struktūrine parama. Europa 2020 skatina bendros rinkos kūrimą ir mechanizmų stiprinimą Europos Sąjungoje, todėl ateityje dar labiau sustiprės konkurencija tarp valstybių. Tuo pat metu siekiama sudaryti palankias sąlygas inovacijoms diegti, gerinti verslo aplinką, sudaromos palankesnės sąlygoms gauti viešąją paramą investicijoms bei rizikos kapitalui, finansuojami moksliniai tyrimai ir technologinė plėtra. Svarbus Lietuvos ekonomikos augimą ir konkurencingumą skatinantis veiksnys yra ta aplinkybė, kad ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda liks ES 2020 strategijos pagrindu. Sanglaudos politika ir struktūriniai fondai ES 2020 strategijoje laikomi pagrindinėmis valstybių narių priemonėmis pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo prioritetiniams tikslams įgyvendinti.

Lietuva sėkmingai įgyvendindama Europa 2020 strategijos prioritetus, tikslus ir derindama iniciatyvas per šį dešimtmetį iki galo galės išnaudoti globalizacijos teikiamą naudą, skatindama ekonomikos augimą ir užimtumą. Dalyvaudama sąžiningose ir atvirose Europos ir pasaulio ekonomikos rinkose, labiau integruosis į europines ekonomines struktūras, modernizuos šalies ūkio struktūrą. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad daugelis socialinių ekonominių problemų ir tendencijų Europoje nėra svetimos ir Lietuvai. Lietuvą ir kitas Europos Sąjungos nares sieja tos pačios problemos ir negatyvios tendencijos – senėjanti visuomenė, žemas gyventojų prieaugis, didelė socialinė atskirtis ir skurdas, vyraujanti socialinė fragmentacija. Taip pat vienija bendras siekis kurti žinioms imlią ekonomiką, paremtą inovacijomis, kurti energetiką, grįstą atsinaujinančiais šaltiniais ir kt. Todėl Europos Sąjunga skirs ypatingą dėmesį šioms sritims ir

problemoms spręsti. Taip pat Europos Sąjunga kelia ir kitus globalius tikslus tokius kaip kova su klimato kaita, tačiau iš esmės Lietuva gali įnešti mažesnį indėlį. Būtina atkreipti dėmesį, kad Lietuvos socialiniai ekonominiai rodikliai yra daug prastesni už Europos Sąjungos narių socialinių ekonominių rodiklių vidurkius.

Pagal 2009 metų BVP gyventojui rodiklį, apskaičiuotą pagal perkamosios galios standartus (PGS), Lietuva apie 2 kartus atsilieka nuo ES-27 vidurkio. Lietuva tarp 27 ES narių užima tik 24 vietą, aplenkdama tik Latviją, Rumuniją ir Bulgariją. Todėl Lietuva privalo siekti sumažinti nacionalinės ekonomikos augimo atsilikimą nuo ES vidurkio. Dar daugiau Lietuva turi ne tik pasiekti ES vidurkį, bet ir jį ir pralenkti.

3.4. pav. 2009 BVP 1 gyventojui pagal perkamosios galios standartą palyginamieji indeksai palyginti su kai kuriom ES narėmis, sudaryta autoriaus remiantis Eurostat, 2009 m.

3.7. lentelėje pateikti skaičiavimai rodo per kiek laiko Lietuva galėtų įveikti dvigubą atsilikimą nuo ES (27), kai skirtingi BVP 1 gyventojui rodiklio augimo tempai Lietuvoje ir ES. Pavyzdžiui, minėtam rodikliui vidutiniškai augant kasmet ES 3%, o Lietuvoje 5%, dvigubas atsilikimas galėtų būti įveiktas tik per 36 metus.

Lietuvos BVP 1 gyventojui (pagal PGS vidutinis metinis augimas	ES BVP 1 gyventojui (pagal PGS) vidutinis metinis augimas					
	0%	**1%**	**2%**	**3%**	**4%**	**5%**
1%	70	***	***	***	***	***
2%	35	70	***	***	***	***
3%	23	35	71	***	***	***
4%	18	24	36	72	***	***
5%	14	18	24	36	72	***
6%	11	14	18	24	36	73
7%	10	12	14	18	24	36
8%	9	10	12	15	15	25
9%	8	9	10	12	15	19
10%	7	8	9	11	12	15

3.7. lentelė, Lietuvos dvigubo atsilikimo nuo ES įveikimo trukmės (metais) alternatyvos, sudaryta autoriaus remiantis A. Vasiliausku 2012 m.

Pateiktos lentelės duomenis yra paskaičiuoti remiantis sudėtinių palūkanų formule:

$Y_t=Y_0(1+r/100)^t$

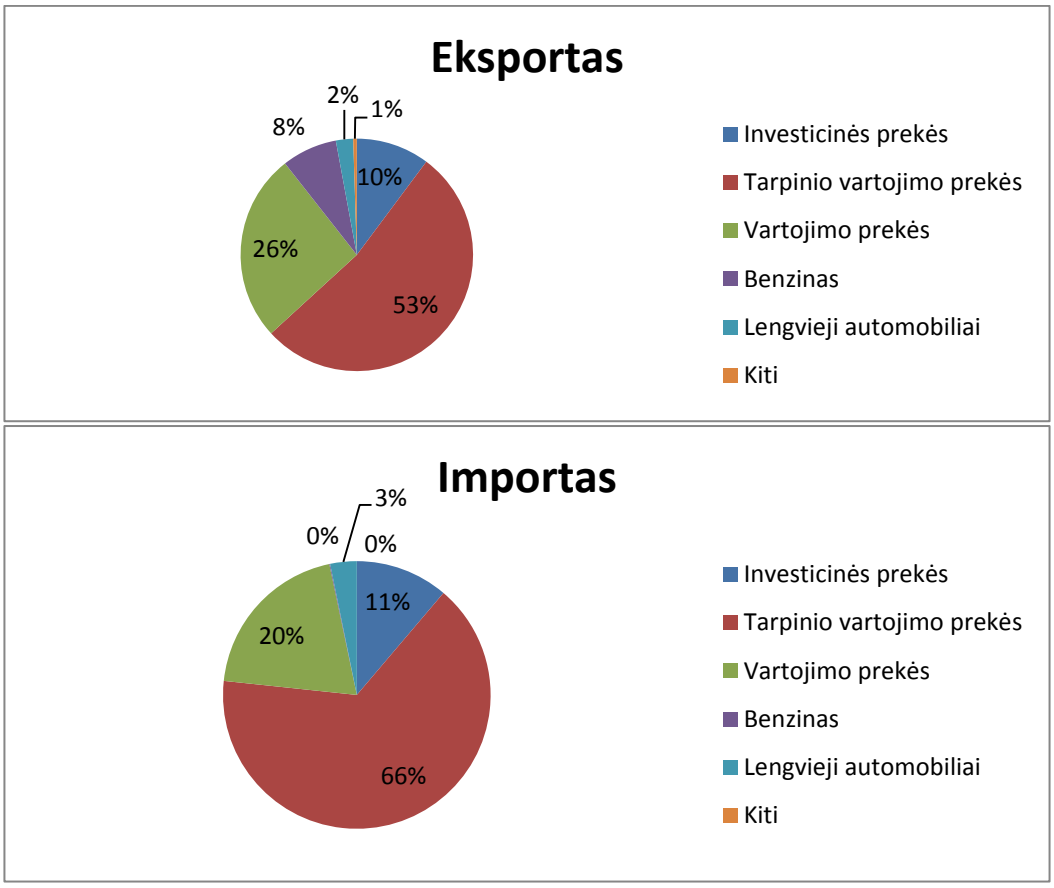
Kur Y_t ir Y_0 žymi realų BVP vienam gyventojui t metais ir baziniais metais atitinkamai, o r žymi vidutinį metinį augimo tempą. Sudėtinių palūkanų formulė priskaičiuoja BVP augimą vis nuo didesnio praėjusių metų BVP vienam gyventojui. Lietuva viršydama tik 1 % ES vidutinį metinį ekonomikos augimo tempą, Europos Sąjungos materialinį lygį turėtų pasiekti tik 2081 m. Lietuva viršydama 10% vidutinį ES metinį ekonomikos augimą, dvigubą atsilikimą galėtų įveikti 2020 m. Tačiau tokiu atveju, ES šalių ekonomikos augimo tempai per ateinančius 10 metų turėtų būti vos 1% arba netgi 0%. Toks ES ekonomikos vystymosi scenarijus yra mažai tikėtinas ir beveik neįmanomas. Tuo labiau, kad Lietuvos augimas priklauso ir nuo ES šalių augimo, kadangi didžioji dalis prekybos apyvartos apie 60% yra būtent su ES šalimis. Jei Lietuva siektų dvigubą atsilikimą panaikinti Strategijos Lietuva 2030 laikotarpio pabaigoje, t.y. 2030 metais, tokiu atveju, Lietuvos ekonomikos augimo tempai turi viršyti bent 4% ES vidutinį ekonomikos augimo tempą. Tuomet Strategijos Europa 2020 įgyvendinimo pabaigoje, t.y. po 10 metų, Lietuva pasiektų 75% ES vidutinio materialinės gerovės lygio.

Institucija	Šalis	Metai				
		2013	2014	2015	2016	2017
Europos Komisija						
	Lietuva	3,1	3,6			
	Vokietija	0,8	2,0			
	Euro zona	0,1	1,4			
TVF						
	Lietuva	2,7			3,8	3,9
	Vokietija	0,8	2,0			
	Rusija	4,6			5,1	4,9
	Baltarusija	3,3			5,0	5,0
Pasaulio bankas						
	Euro zona	0,7	1,4			
Lietuvos bankas						
	Lietuva	2,4				
LR Finansų ministerija						
	Lietuva	3,0	3,4	4,3		
Vidurkis	Lietuva	2,8	3,5	4,3	3,8	3,9
	Euro zona	0,4	1,4			

3.8. lentelė. Realaus BVP augimo tempų palyginimas, sudaryta autoriaus, remiantis Tarptautinio Valiutos Fondo, Pasaulio Banko, Europos Komisijos, Lietuvos Banko, LR Finansų ministerijos duomenimis, 2012

Kaip rodo 3.8. lentelės duomenys, Lietuvos ekonomikos augimo tempai yra nuosaikūs. Per artimiausius 5 metus Lietuvos ekonomikos augimo tempai turėtų svyruoti nuo 2,8% iki 4,3% augimo per metus. Tuo tarpu Vakarų Europos šalių ir euro zonos valstybių ekonomikos augimo tempai yra lėtesni ir svyruoja nuo 0,4% iki 2% per metus. Kadangi minėtos institucijos nepateikia ilgalaikių Europos šalių ekonomikos augimo prognozių, sunku vertinti Lietuvos ir šių šalių augimo tempų santykius. Nors Lietuvai prognozuojamas vienas didžiausių BVP augimų per ateinančius 5 metus Europos Sąjungos šalyse, ekonomikos augimo tempai nėra pakankami, kad 2020 metais garantuotų dvigubą nuo Europos Sąjungos šalių atsilikimo panaikinimą. Pagal dabartinius prognozuojamus ekonomikos augimo tempus, 2020 m. Lietuva vos pasiektų 60% Europos Sąjungos šalių materialinio gerovės lygio vidurkį, o vos viršydama 2% ES narių materialinės gerovės lygio rodiklio vidurkį, Lietuva dvigubą atsilikimą panaikintų tik 2050 metais. Tampa akivaizdu, kad materialinės gerovės lygio vidurkio tarp ES šalių pasiekimas yra beveik neįmanomas Lietuvai uždavinys nagrinėjamu laikotarpiu. Lietuva, siekdama užtikrinti spartų ir tvarų ekonomikos augimą, privalo orientuoti eksporto srautus į augančių Azijos ir Rytų Europos regionų rinkas tokias, kaip Rusija, Baltarusija, Mongolija, Kazachstanas, Gruzija, Turkmėnistanas ir kitas.

Tačiau būtina pabrėžti, kad Lietuvos ekonomikos augimo tempas turi būti ne tik tvarus, bet ir spartus. Prieš krizinį laikotarpį Lietuvos ekonomika faktiškai didėjo dėl išduotų bankų paskolų. Todėl būtina užtikrinti tvarų ir darnų ekonomikos augimą, kuris griežtai vadovautųsi į eksportą orientuotu ekonomikos augimo modeliu, kadangi 60% Lietuvos BVP sudaro eksportas. Lietuvos, kaip nedidelės šalies, ekonomikos atvirumas perspektyvoje turi plėstis, t.y. didėjantį importo ir BVP santykį, turi pakeisti didėjantis eksporto ir BVP santykis.

3.5. pav. Eksportas ir importas pagal Makroekonomikos kategorijų klasifikaciją (BEC)

Procentais 2012.

3.9. lentelės duomenis atskleidžia Lietuvos ekonomikos vystymosi perspektyvos priklausomybę nuo išorinių valstybių. Kaip matyti, Lietuvos didžiausia eksporto rinka yra Rusija, kuri nėra nei ES, nei euro zonos narė. Nors Lietuva siekia subalansuoti savo viešuosius finansus ir tokiu būdu tenkinti Mastrichto kriterijus eurui įsivesti, Lietuvos ekonominiai santykiai su euro zonos valstybėmis yra riboti. Lietuva eksportuoja tik į 5 euro zonos šalis, į kurias Lietuva eksportuoja virš milijardo litų vertės produkcijos: Vokietija, Estija, Nyderlandais, Prancūzija ir Italija, tai sudaro tik 34% visų euro zonos šalių. Į kitas euro zonos šalis Lietuvos eksportas yra kuklesnis. Būtina atkreipti dėmesį, kad visos pagrindinės ir didžiausios eksporto rinkos yra ES šalys, išskyrus Rusiją, Ukrainą ir Baltarusiją, kurių rinkos taip pat yra labai svarbios Lietuvos

eksportui. Iš 3.9. lentelės matyti, kad didelė Lietuvos eksporto dalis tenka ES labiausiai išsivysčiusioms šalims tokioms, kaip Vokietija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai, Prancūzija, Švedija, Danija, Italija, kurių gyvenimo ir ūkio išsivystymo lygis yra labai aukštas ir neretai viršija ES vienam gyventojui tenkantį BVP rodiklio vidurkį. Šia prasme, Lietuvos konkurencingumą lemiantys veiksniai yra ne žinioms imli produkcija ar aukštos technologijos, bet žaliavomis ar pigia darbo jėga grįsta produkcija. Todėl Lietuvos ekonomikos augimo perspektyvos per artimiausių 10 metų priklausys nuo šių šalių ekonominės politinės situacijos raidos bei šių valstybių politinių sprendimų didinti ekonomikos augimo tempus.

Šalis	**Eksportas mln. Lt**	**Euro zonos narė**	**ES narė**
Rusija	10479,0		
Latvija	6400,2		
Vokietija	4528,0		
Estija	4295,3		
Jungtinė Karalystė	3536,3		
Lenkija	3408,4		
Nyderlandai	3367,4		
Baltarusija	2560,7		
Prancūzija	1968,2		
Ukraina	1941,4		
Švedija	1904,4		
Danija	1188,8		
Norvegija	1071,4		
Italija	1012,9		

3.9. lentelė. Lietuvos ekonominiai santykiai: eksporto dimensija pagal valstybes, sudaryta autoriaus remiantis LR statistikos departamento duomenimis, 2012 metų sausio - rugsėjo mėn.

2009 m. Lietuvos bendrame eksporte paslaugos siekė tik nepilnus 19%, pagal šį rodiklį Lietuva atsilieka net nuo Baltijos kaimynių – paslaugų eksporto apimties santykis su BVP 2009 tesiekė 10% ir buvo net 2,3 karto mažesnis už Estijos rodiklį. Žinioms imlių paslaugų dalis bendrame eksporte 2008 m. siekė tik 14% viso paslaugų eksporto, kai ES vidurkis yra beveik 50% visų eksporto paslaugų. 2008 m. Lietuvos aukštųjų technologijų produkcijos eksportas sudarė 6,5%, kai ES šalių vidurkis siekė 15%. Todėl siekiant užtikrinti spartų ir tvarų augimą, būtina modernizuoti šalies pramonės struktūrą, didinti eksporto ir ypač paslaugų eksporto apimtis, didinti finansavimą švietimui, moksliniams tyrimams. Atkreiptinas dėmesys, kad Nacionalinėje reformų

darbotvarkėje minimi rodikliai bei tikslai eliminuoja tą aplinkybę, kad Lietuvos ekonomikos augimo tempai tiesiogiai priklauso nuo Lietuvos eksporto rinkų (žr. 3.9. lentelę). Kaip rodo autoritetingų institucijų tokių, kaip Tarptautinis Valiutos fondas, Pasaulio Bankas, teikiamos prognozės euro zonos ir Vakarų Europos šalių ekonomikos augimas bus vangus ir menkas. Šių šalių ekonomikos augimas svyruos tarp 1-2%. Tai reiškia, kad Lietuvos ekonomikos augimo tempai, siekiant 2030 metais panaikinti dvigubą nuo ES materialinės gerovės lygio atsilikimą, turi siekti 5-6% augimą kasmet. Tačiau toks augimas mažai tikėtinas, kadangi pagrindinės Lietuvos eksporto rinkos yra Europos Sąjungos šalys, kurių ekonomikos augimo tempai prognozuojami žemi. Iš kitos pusės, Lietuvos ekonomikos augimas gali siekti 5-6% augimo tempus, esant tai aplinkybei, kad Lietuva sugebės ženkliai perorientuoti savo eksportuojamą produkciją naujomis Vidurio ir Centrinės Azijos kryptimis. Prognozuojama, kad šio regiono valstybių ekonomikos augimo tempai per artimiausią 10 metų gali siekti iki 10% per metus. Todėl per artimiausią 20 metų laikotarpį Lietuvos strateginės partnerės gali būti Kazachstanas, Mongolija, Gruzija, Armėnija, Baltarusija, Ukraina, Rusija. Taip pat Lietuva šioms šalims galėtų būti geo-strateginė partnerė pasiekiant Vakarų ir Šiaurės šalis. 2005 m. prekybos apyvarta tarp Rytų ir Vakarų siekė 1 trln. JAV dolerių. Tuo tarpu tik 5% prekybos apyvartos vyko per Baltijos jūros regioną. Lietuva turėdama geo-strateginės reikšmės neužšąlantį Klaipėdos juostą, galėtų plėsti prekybos augimo potencialą: didinti Klaipėdos uosto krovos apimtis, tranzitinio transporto srautus, logistikos sektoriaus plėtrą ir kt.

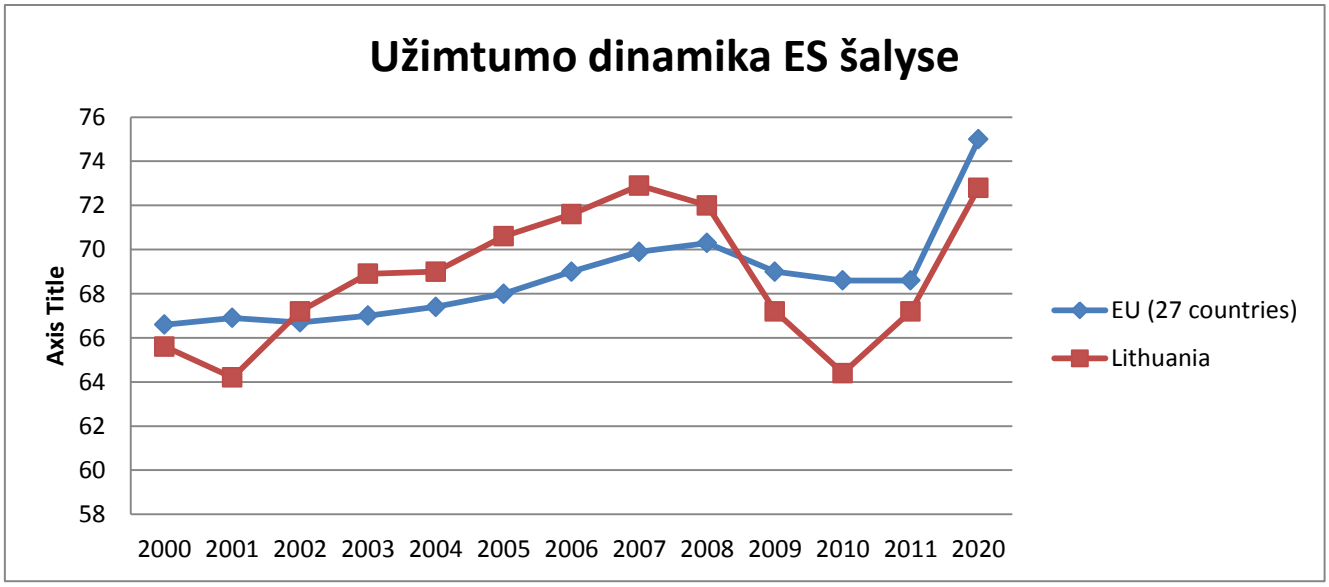
Visi penki Europa 2020 strateginiai tikslai glaudžiai susieti su ekonomikos augimu. Tačiau remiantis socialinėmis ekonominėmis tendencijomis, ateinantys 10 metų Lietuvos ekonomikai bus tikras iššūkis. Skaičiavimai rodo, kad per artimiausius 5 metus Lietuvos ekonomika gali augti vidutiniškai 3,6% per metus. Lietuvos biudžetas sudaro apie 30% BVP. Todėl per artimiausius 5 metus Lietuvos valstybės biudžetas dėl ekonomikos augimo tempų gali didėti vos 1,2% vidutiniškai arba apie 350 mln. Lt. Toks rodiklis yra nepakankamas siekiant 75% užimtumo lygio, 25% sumažinti skurstančiųjų šalyje bei skirti 3% BVP moksliniams tyrimams, nesumažinant finansavimo kitoms sritims. Iš kitos pusės, tikslų pasiekiamumas priklausys nuo ekonominės politikos efektyvumo, struktūrinių fondų lėšų panaudojimo veiksmingumo. Tačiau kaip rodo Pasaulio ekonomikos forumo duomenys (2012) pagal viešųjų finansų valdymo efektyvumą Lietuva užima 117 vietą iš 139 pasaulio valstybių. Akivaizdu, kad viešojo sektoriaus efektyvumo didinimas privalo būti vienas iš Lietuvos prioritetų: skaidrumo valstybės tarnyboje užtikrinimas, korupcijos apraiškos tikimybės mažinimas viešajame sektoriuje, efektyvesnis ekonomikos reguliavimas, kaštų naudos analizės metodo taikymas investiciniams projektams viešajame sektoriuje. Antra vertus, Lietuvos starto pozicijos nėra palankios ir labiau sudaro progreso ribojimą negu skatinimą. Vienas

didžiausių socialinių atskirčių ir skurdo lygių Europos Sąjungos šalyse, vyraujančios makroekonominės disproporcijos, 2,5 karto išaugusi valstybės skola vos per 4 metus, didelė emigracija, kas mažina rinkos dydį ir perkamąją galią, riboja ekonominės politikos manevro laisvę, daro spaudimą viešiesiems finansams ir investiciniam valstybės kapitalo formavimuisi.

4. PENKI EUROPA 2020 STRATEGINIAI TIKSLAI IR SOCIALINĖS EKONOMINĖS TENDENCIJOS

4.1. Užimtumas

Vienas iš Europa 2020 tikslų yra padidinti užimtumą 20-64 metų gyventojų grupėje nuo 69% iki 75% Europos Sąjungos narių vidurkio. Kaip matyti iš 4.1. grafiko 2008 m. ES (27) užimtumo vidurkis siekė 70%. Tačiau 2008 m. ekonominė recesija, kuri kilo žlugus Lehmann Brothers 2008 rugsėjo mėn., sumažino ES (27) šalių užimtumo rodiklį iki 68,6% 2010 m. Nedarbo lygis Europos šalyse buvo nevienodas, tačiau tokias šalis kaip Ispanija, Airija ypač nukentėjo dėl nekilnojamojo turto burbulų ir jų užimtumo rodikliai sumažėjo nuo 70% ir 74% 2007 m. iki 62,5% ir 65% atitinkamai.

4.1. pav. Užimtumo ES (27) šalyse ir Lietuvoje dinamika ir 2020 m. užimtumo tikslas, sudaryta autoriaus remiantis Eurostat 2012

Kaip matyti iš 4.1. grafiko, ES šalių užimtumo rodiklio vidurkis nuo 2000 m. iki recesijos 2008 m. padidėjo nuo 66% iki 70% kai ekonomika vidutiniškai augo 7-8% BVP. Tuo tarpu Lietuvos užimtumo rodikliai kito nuo 67% 2002 m. iki 72,9% 2007 m. Recesijos metu Lietuvos užimtumo rodiklis krito iki 64,4%. Kitaip tariant, per 6 metus užimtumas padidėjo 4%, o recesijos metu per 2 metus užimtumo rodiklis sumažėjo 8,5% - per tris kartus trumpesnį laikotarpį užimtumas sumažėjo du kartus. Todėl finansinė krizė prasidėjusi JAV, paplitusi Europoje,

skaudžiai palietė Lietuvą ir nubraukė beveik dešimtmetį trukusias pastangas didinti ekonomikos išsivystymo lygį, gerinti Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybę.

4.1. lentelė rodo Lietuvos užimtumo prognozes per ateinančius 8 metus. Bendras užimto lygis 2020 m. turėtų būti 72,8% ir tai yra viso labo tik 0,1% mažesnis rodiklis negu 2007 m. 72,9%. Užimtumo rodiklio pasiekiamumas yra labai abejotinas dėl kelių priežasčių. Pirma, per ateinančius 8 metus Lietuvos ekonomikos augimas prognozuojamas vidutiniškai 4% BVP bazinio scenarijaus atveju. Tai yra beveik 2 kartus mažesnis augimas negu buvo 2002-2008 m., kai buvo pasiektas 4% užimtumo padidėjimas. Kad per ateinančius metus iki 2020 m. būtų pasiektas 72,8% užimtumas, t.y. 5,6% didesnis nei 2011 m. 67,2%, Lietuvos ekonomikos augimo tempai turi mažiausiai viršyti 10% kasmet. Remiantis susiklosčiusiomis socialinėmis ekonominėmis tendencijomis, labiausiai tikėtinas bazinis scenarijus, atsižvelgiant į gyventojų skaičiaus mažėjimą, gresiančius emigracijos srautus bei visuomenės natūralaus prieaugio kitimą, esant vidutiniškam 4% BVP ekonomikos augimo tempui, 2020 m. bendras užimtumo lygis gali siekti 70%. Optimistinio scenarijaus atveju, užimtumas gali siekti 70,2%, esant tai aplinkybei, kad ekonomikos augimo tempai sieks 6% BVP vidutiniškai kasmet.

Rodikliai	**2011 m.**	**2015 m.**	**2020 m.**	**2020 m.***	
Bendras užimtumo lygis (20-64)	67,2	69,0	72,8	Bazinis scenarijus	69,7
				Optimistinis scenarijus	70,6
				Pesimistinis scenarijus	68,7
Moterų užimtumo lygis (20-64)		68,5	69,5		
Vyrų užimtumo lygis (20-64)		71,2	76,5		
Vyresnio amžiaus asmenų užimtumo lygis (55-64)		52,5	53,4		

*Autoriaus prognozė.

4.1. lentelė, prognozuojamas užimtumo lygis pagal amžių grupes ir lytį, sudaryta pagal Nacionalinės pažangos programos duomenis, 2012

Taigi remiantis socialinėmis ekonominėmis tendencijomis, Lietuvos ambicijos 2020 m. pasiekti prieš recesinį užimtumo lygį 72,8% per daug optimistinis. Iš kitos pusės, ekonomikos augimo tempas, kartu ir užimtumo didėjimas, priklausys nuo kokybiškų pokyčių švietimo, profesinio mokymo bei kvalifikacijos tobulinimo sistemose. Kaip rodo susiklosčiusi situacija, sėkmingas moterų ir vyresnio amžiaus asmenų įtraukimas į darbo rinką gali būti esminiai veiksniai, kurie sąlygos didesnio ar mažesnio užimtumo rodiklio pasiekiamumą. Efektyvus ir veiksmingas verslumo politikos skatinimas, verslo ir investicinės aplinkos gerinimas gali sąlygoti

spartesnius ekonomikos augimo tempus, taip pat kapitalizacijos lygio didėjimas šalyje didins darbuotojų paklausą.

4.2. Socialinė atskirtis

Strategijoje Europa 2020 iškeltas ambicingas tikslas sumažinti 20 mln. asmenų, kurie yra socialinės atskirties zonoje. Remiantis EUROSTAT duomenimis ir pateikiama socialinės atskirties koncepcija, galima išskirti tris socialinės atskirties komponentus. Taigi namų ūkis laikomas socialinėje atskirtyje, jeigu tenkina bent vieną iš šių sąlygų:

- Skurdo rizikoje gyvenantys asmenys (po socialinių išmokų);
- Su dideliu materialiniu nepritekliumi susiduriantys asmenys;
- Labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose gyvenantys asmenys.

Skurdo rizikoje gyvenantys asmenys apibrėžiami, kaip asmenys, kurių disponuojamos pajamos sudaro 60% ir mažiau šalyje disponuojamų pajamų medianos.

Su dideliu materialiniu nepritekliumi susiduriantys asmenys apibūdinami, kaip populiacijos dalis, kuri tenkina bent 4 iš devynių materialinio nepritekliaus požymių, kurie suvokiami kaip gyvenimo kokybės bruožai. Taigi, namų ūkis laikomas materialiniu nepritekliaus zonoje, jeigu negali: 1) apmokėti būsto paskolos ar būsto nuomos, komunalinių paslaugų ar nevykdyti kitų kreditorinių įsipareigojimų; 2) kasmetinių atostogų išvykti už namų ribų; 3) negali įpirkti mėsos, vištienos ar žuvies bent kas antrą dieną; 4) susidūrus su nenumatytomis finansinėmis išlaidomis, grėstų atsidurti skurdo rizikos zonoje; 5) įsigyti telefono; 6) įsigyti spalvoto televizoriaus; 7) įsigyti skalbimo mašinos; 8) įsigyti automobilio; 9) įstengti tinkamai apšildyti gyvenamąjį plotą.

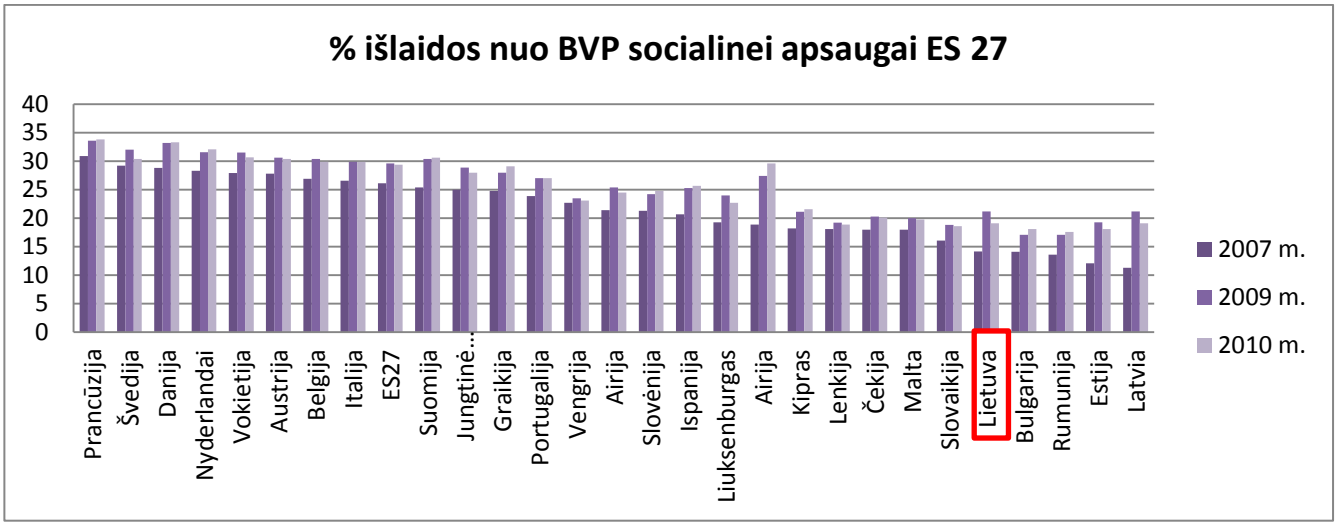
Labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose gyvenantys asmenys apibrėžiami, kaip darbingo amžiaus asmenys, kurie per paskutinius metus dirbo mažiau negu 20% tokio darbo laiko, kurį būtų dirbę 100% darbo dienų per metus, jeigu turėtų darbą.

Pajamų nelygybė tarp Lietuvos gyventojų yra viena didžiausių Europos Sąjungos šalyse: mažiausias nelygybės skirtumas tarp 20% daugiausiai ir 20% mažiausiai uždirbančių gyventojų yra nuo 3,3 ik 3,8 kartų fiksuojamas Austrijoje ir Liuksemburge, tuo tarpu didžiausias yra Lenkijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Portugalijoje – nuo 6,5 iki 8,2. Taip pat Lietuvos gyventojų vartojimo arba išlaidų diferenciacija turi labai dideles disproporcijos charakteristikas. Gyventojai, kurie patenka į pirmus du decilius pagal gaunamas pajamas, didžiąją dalį lėšų skiria pirmo būtinumo reikmėms, t.y. – maistui, kitam būtinam vartojimui, skirtam savo egzistencijai palaikyti. Todėl šie gyventojai labai

menkai gali skirti dėmesio laisvalaikiui, sveikatai, švietimui, kultūrai, sportui ir kt. tikslams – tiems veiksniams, nuo kurių labiausiai priklauso gyvenimo kokybė. Palyginus kraštutinius decilius (I ir X decilius), galima teigti, kad vyrauja didelė nelygybė. I decilio gyventojai maistui skiria net 55% savo pajamų, tuo tarpu X – 22%. Poilsiui I decilio gyventojai skiria vos iki 2% savo pajamų, tuo tarpu X – 8% (Rakauskienė, 2011).

Socialinė atskirtis pastebima visoje Europoje, tačiau reikia pabrėžti, kad Lietuvoje ši problema yra itin opi. 2010 metų Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo duomenimis, skurdo riziką ar socialinę atskirtį patyrė 1 109 tūkst. gyventojų arba 33,4% Lietuvos gyventojų (Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas, Lietuvos statistikos departamentas, 2010). Remiantis „Strategijos Europa 2020 socialinė dimensija“ Socialinės apsaugos komiteto 2011 m. ataskaita, matyti, kad po Latvijos, Bulgarijos ir Rumunijos Lietuvoje santykinai yra daugiausiai žmonių, kurie yra materialiniame nepritekliuje arba kuriems jis gresia. Komiteto ataskaitoje nurodomos šios sritys, kurioms bus skiriamas didžiausias dėmesys per ateinantį dešimtmetį: integracinio augimo skatinimas, aktyvios įtraukties strategijos, palaikančios užimtumo priemones, švietimas ir gebėjimai ‑ socialinės įtraukties lemiami veiksniai, tvari ir tinkama socialinė apsauga, socialinės įtraukties politika, ES kovos su skurdu finansinės priemonės.

4.2. grafikas rodo šalių socialinę orientaciją visuomenės atžvilgiu. Grafike pateikti duomenis rodo procentinę BVP dalį, skiriamą socialiniai apsaugai. Analizuojant skurdo, socialinės atskirties rodiklius svarbu nustatyti, kokia yra visuomenės socialinių preferencijų skalė, kas ypač svarbu, kovojant su socialine atskirtimi ir skurdu. Lietuva 2007 m. skyrė vos 14% BVP socialiniai apsaugai ir aplenkė tik Bulgariją, Rumuniją, Estiją ir Latviją. Tuo tarpu ES-27 vidurkis siekė 26%. Ekonominės recesijos metu šie rodikliai kito, t.y. didėjo. 2009 m. socialinei apsaugai buvo skirta 21%, 2010 m. 19% šalies BVP. Tačiau neverta skubėti daryti išvadų. Nors santykinė dalis nuo BVP socialinei pasaugai ir padidėjo, tačiau finansų krizės paveikta Lietuvos ekonomika smuko beveik 16%, o senatvės pensijos sumažintos vidutiniškai 5%, o socialių išmokų gavėjų (bedarbių) padidėjo nuo 66 tūkst. 2007 m. iki 312 tūkst. 2010 m., t.y. per kelis metus bedarbių išaugo beveik 5 kartus, o bedarbiams skiriamų socialinių išmokų suma negarantuoja oraus pragyvenimo lygio.

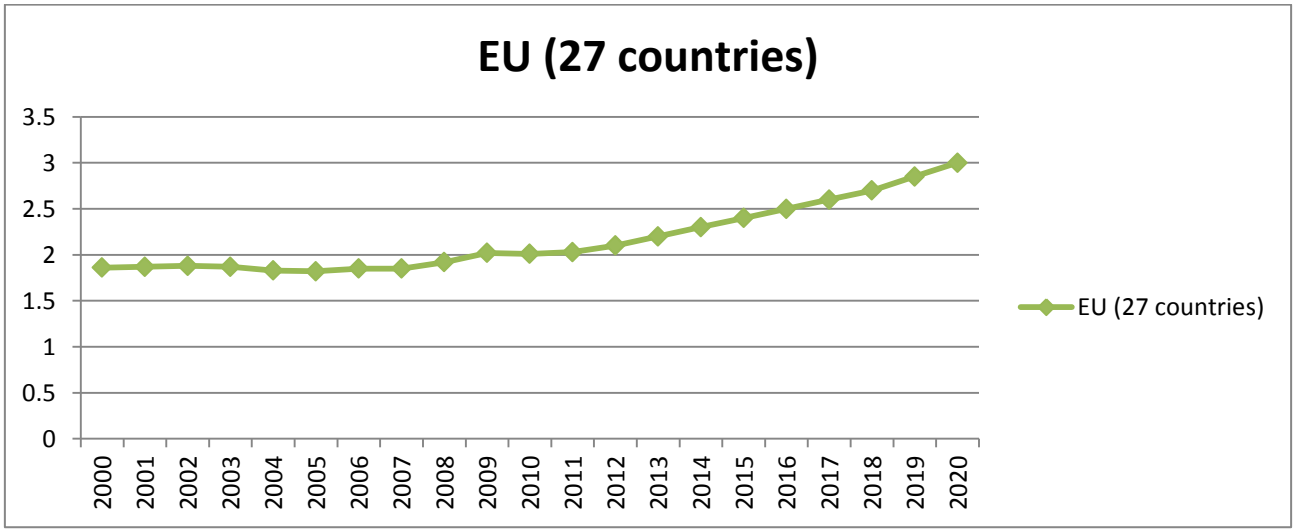
4.2. pav. išlaidos nuo BVP socialinei apsaugai ES-27, sudaryta autoriaus remiantis EUROSTAT duomenimis, 2012 m.

Nacionalinėje pažangos programoje Lietuva įsipareigojo iki 2020 m. sumažinti gyventojų, patiriančių skurdo riziką ar socialinę atskirtį, skaičių nuo 984 tūkst. iki 814 tūkst., t. y. 170 tūkst. arba 17,2%. Visgi tai yra 8% mažesnis siektinas rodiklis, palyginti su EU-27 siekiamu 25% rodikliu. Socialinės grupės, kurios patiria skurdą ar socialinę atskirtį, yra : asmenys gyvenantys kaime 32,7%, bedarbiai 54,3%, vieniši asmenys 46,4%, vieno suaugusio asmens su vaikais 46,4%, šeimos su trimis ir daugiau vaikų 32,9%, senatvės pensininkų – 27,6%. Šio tikslo sėkmė priklausys nuo gebėjimo kurti efektyvias darbo vietas, skirtumo tarp miesto ir kaimo mažinimo, senatvės pensijų didinimo perspektyvų, tinkamos šeimos politikos formavimo bei švietimo, profesinio mokymo ir perkvalifikavimo politikos efektyvumo. Tačiau sėkmingo scenarijaus atveju, socialinę atskirtį patiriančių asmenų santykinis skaičius turėtų mažai kisti palyginti su dabartiniu laikotarpiu dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo prognozių.

Taip pat Strategijos Europa 2020 tikslų įgyvendinimas socialinės dimensijos srityje gali būti sėkmingas tik tuo atveju, jeigu Lietuva sugebės optimaliai išnaudoti ES siūlomus finansavimo šaltinius bei sugebės juos efektyviai valdyti. Priešingu atveju, skurdas ir socialinė atskirtis ribos spartų ir tvarų ekonomikos augimą, švietimas ir sveikatos apsauga taps mažiau prieinama vis didesniam skaičiui šalies gyventojų, tai sąlygos kriminogeninės situacijos progresą (OECD, 2012; Europos kovos su skurdu ir atskirtimi planas, 2011).

4.3. Investicijos į MTTP

Vienas iš strategijos Europa 2020 tikslų yra pasiekti 3% BVP skiriamas lėšas į mokslinius tyrimus ir technologijų plėtrą (MTTP). Kaip matyti iš 4.3. grafiko, nuo Lisabonos strategijos įsigaliojimo 2001 m. iki 2010 m. Europos Sąjungos narės padarė labai menką progresą investuojant į MTTP, nors jau 2000 metais buvo formuluotas 3% investicinis rodiklis. Per dešimtmetį procentinė išraiška nuo BVP padidėjo vos 0,25% vidutiniškai, kai ekonomikos augimo tempai vidutiniškai siekė 7-8 % per metus. EUROSTAT'o duomenis rodo, kad 2009 m. ES-27 vidutiniškai skyrė 2,01% į MTTP, iš kurių verslo investicijos sudarė 1,25%, valstybės investicijos 0,27% ir aukštųjų mokslo institucijų investicijos sudarė 0,48%.

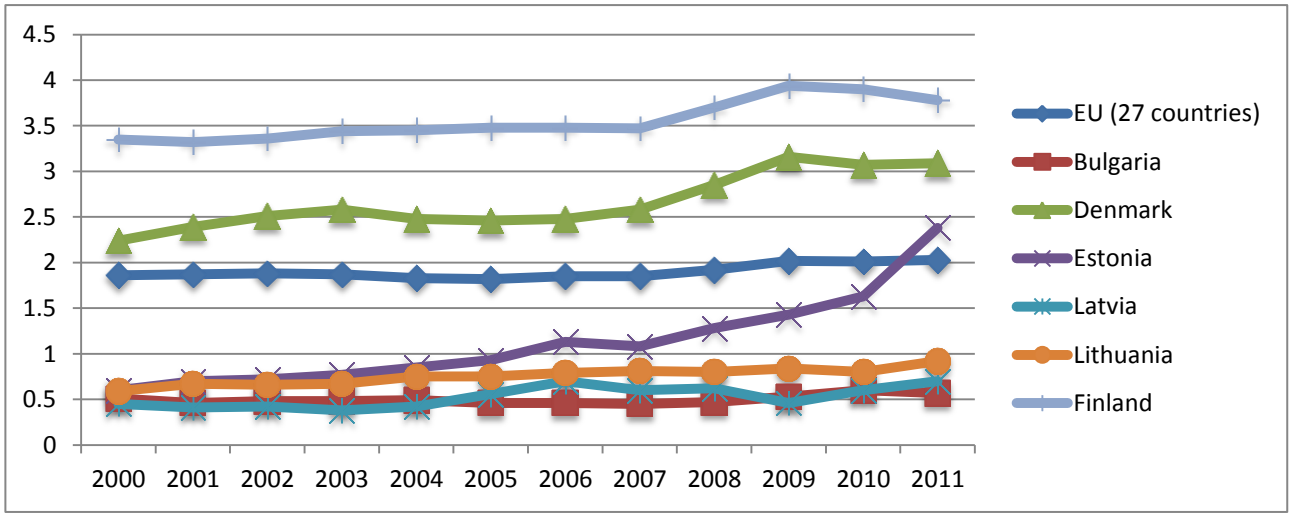

4.3. pav. Investicijos į MTTP % dalis nuo BVP, sudaryta autoriaus remiantis Eurostat duomenimis, 2012 m.

Skaičiavimai rodo, kad Europa 2020 strategijos vienas iš tikslų skirti 3% BVP būtų įgyvendintas, per artimiausius 8 metus ES-27 vidutiniškai turi skirti 0,1% BVP daugiau į MTTP kasmet. Šis tikslas yra palyginti ambicingas turint omenyje, kad 2000-2010 metais investicijos į MTTP beveik nesikeitė. Prognozuojamas menkas BVP augimas ES-27 per artimiausią dešimtmetį nežada siekiamų rezultatų. Kadangi fiskalinės drausmės politika panašu išliks Europos vienu iš prioritetu ilgą laiką visoje ES-27, labai tikėtina, kad viešosios išlaidos artimiausiu metu ženkliai nedidės. Padidinti investicijas į MTTP gali tik privatus sektorius. Skaičiavimai rodo, kad privataus sektoriaus investicijos į MTTP turėtų padidėti 80% ir sudaryti maždaug 2,2% BVP, siekiant išlaikyti 3% finansavimo ribą nuo BVP tuo pat metu išlaikant viešųjų finansų stabilumą.

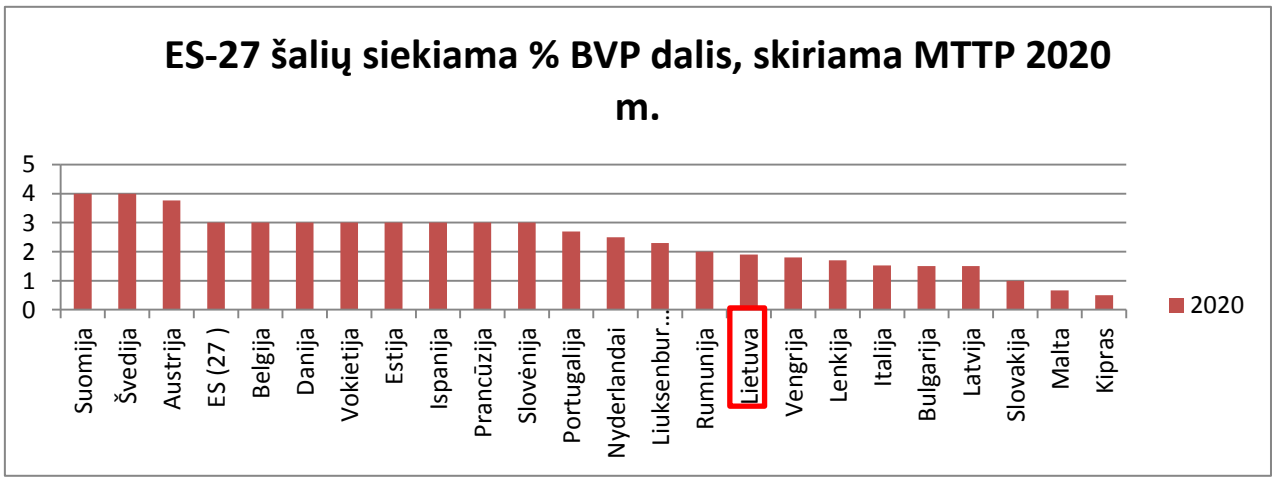
4.4. grafike galima palyginti Lietuvos situaciją su ES-27 lyderėmis ir outsaideriais MTTP srityje. Būtina atkreipti dėmesį, kad beeik visos šalis per paskutinius 10 metų nepasiekė ženklių poslinkių investuojant Į MTTP. Toks reiškinys pastebimas ir tarp šalių, kurios skiria didžiausias investicijas į MTTP ES-27, ir tarp šalių, kurios skiria bene mažiausią dėmesį investuojant į MTTP.

Reikėtų atkreipti dėmesį į Estijos proveržį per paskutinius metus. Estija 2000 metais skyrė viso labo 0,6% BVP, o 2011 metais 2,38%. Kitaip tariant, Estijos dėmesys MTTP padidėjo 4 kartus per dešimtmetį. Tuo tarpu Lietuvos progresas MTTP srityje yra menkas. Nors nagrinėjamu laikotarpių Lietuvos ekonomikos augimo tempai buvo vieni didžiausių ES šalyse, MTTP skiriamo dėmesio akivaizdžiai truko. 2000 m. Lietuvos investicijų dalis siekė beveik kaip Estijos ir sudarė 0,59% BVP. 2011 m. šis rodiklis siekė 0,92% BVP. Kitaip tariant, dėmesys MTTP padidėjo tik 0,3% arba 8 kartus mažesnis nei Estijos.

4.4. pav. Lietuvos ir kai kurių ES šalių skiriamo dėmesio MTTP palyginimas, sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat 2012 m.

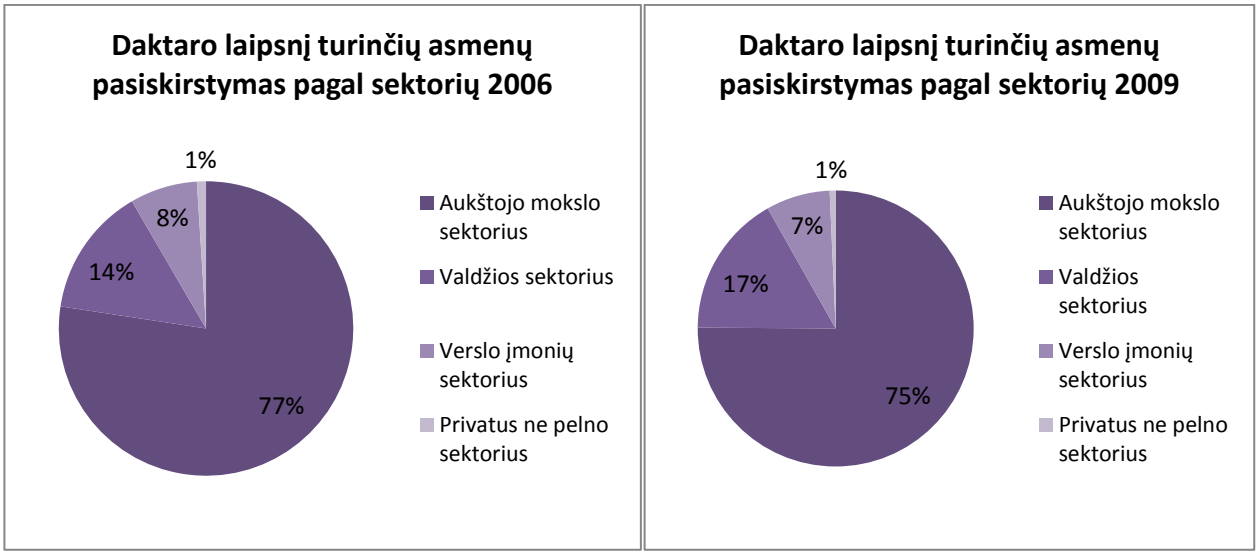
4.5. grafikas demonstruoja, kokią dalį šalies sukuriamo BVP yra pasirengusios 2020 m. skirti MTTP. Strategijoje Europa 2020 šio rodiklio siekiamybė yra 3% BVP. Suomija, Švedija, Austrija ir kitos šalys iš esmės jau tenkina šio parametro reikalavimus, todėl prognozuojamu laikotarpiu ketina viršyti planuojamo rodiklio reikšmės vidurkį. Lietuva 2020 metais siekia padidinti skiriamą dalį MTTP 1% ir pasiekti 1,9% BVP ribą. Lietuva ketina padvigubinti šį rodiklį, tačiau rodiklis sudarys viso labo 63% ES-27 vidurkio 2020 metais.

4.5. pav. ES-27 šalių siekiama % BVP dalis, skiriama MTTP 2020 m.

Remiantis socialinėmis ekonominėmis tendencijomis, tikslas yra ambicingas ne tik Europai, bet ir Lietuvai. Per paskutinį dešimtmetį Lietuvos ekonomikos augimo tempams viršijant vidutiniškai 7-8%, Lietuva skyrė vos 0,3% daugiau lėšų MTTP, tuo tarpu per ateinantį dešimtmetį Lietuvos ekonomikos augimo tempai prognozuojami dvigubai mažesni lyginant su praėjusiu dešimtmečiu ir gali pasiekti 3-4% BVP, tačiau siekiamybė skirti 1% BVP daugiau, t.y. 3 kartus daugiau esant dvigubai mažesniam ekonomikos augimo tempui, išlieka. Todėl galima daryti išvadą, kad tokia Lietuvos siekiamybė yra pernelyg optimistinis scenarijus ir be to, nepakankamas siekiant panaikinti dvigubo materialinio atsilikimo lygį nuo ES-27 šalių vidurkio. Lietuva, siekdama tvaraus ir spartaus ekonomikos augimo, turėtų rodyti dvigubai didesnes pastangas nei kitos ES šalys.

Sudarydama palankias sąlygas verslui investuoti į MTTP, Lietuva sėkmingai gali tikėtis padidinti ekonomikos augimo tempus ir priartėti prie vidutinio materialinės gerovės lygio, egzistuojančio Vakarų šalyse. Europos Sąjungos šalys ypač didelį dėmesį skiria investicijoms į MTTP, taip pat inovacijas, žinioms imlias technologijas ir paslaugas. Tyrimai rodo, kad ES-27 šalių BVP yra 5,5% didesnis, kai skiriamas atitinkamas dėmesys ir investicijos neapčiuopiamam kapitalui formuoti (Pekkola et. al., 2011). Europos Komisija inicijavo projektą „Neapčiuopiamas rinkos kapitalas – Europos ekonomikos variklis“, kuris truko 2008-2011 m. Projekto tikslas surinkti ir susisteminti duomenis apie taip vadinamo neapčiuopiamo kapitalo įtaką ekonomikos augimui. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad išsivysčiusios Vakarų Europos šalys skiria didelį dėmesį ir investicijas į neapčiuopiamą kapitalą: įmonių organizacinio kapitalo efektyvinimą, rinkos ir rinkodaros tyrimus, žmonių kapitalo (įgūdžių kėlimas). Daugiausiai į neapčiuopiamą kapitalą be finansinių paslaugų investuoja Švediją 10,6% (visos pridėtinės vertės), Belgija 9,4%, Jungtinė Karalystė 9,02%, Nyderlandai 8,44%. (INNODRIVE projekto duomenis, 2011). Tarp 8 blogiausiai pasirodžiusių šalių yra visos 6 Vidužemio jūros regiono šalys ir dvi Baltijos valstybės – Lietuva ir Latvija. Lietuvos ir Latvijos rodikliai siekia kiek daugiau nei 4%. Tai yra 2,5 karto mažiau nei ES-27 šalių lyderės. Strategijoje Europa 2020 į MTTP siekiama pasiekti 3% BVP rodiklio lygį. Tačiau nėra aiškaus akcento, kokio pobūdžio investicijos tai turėtų būti.

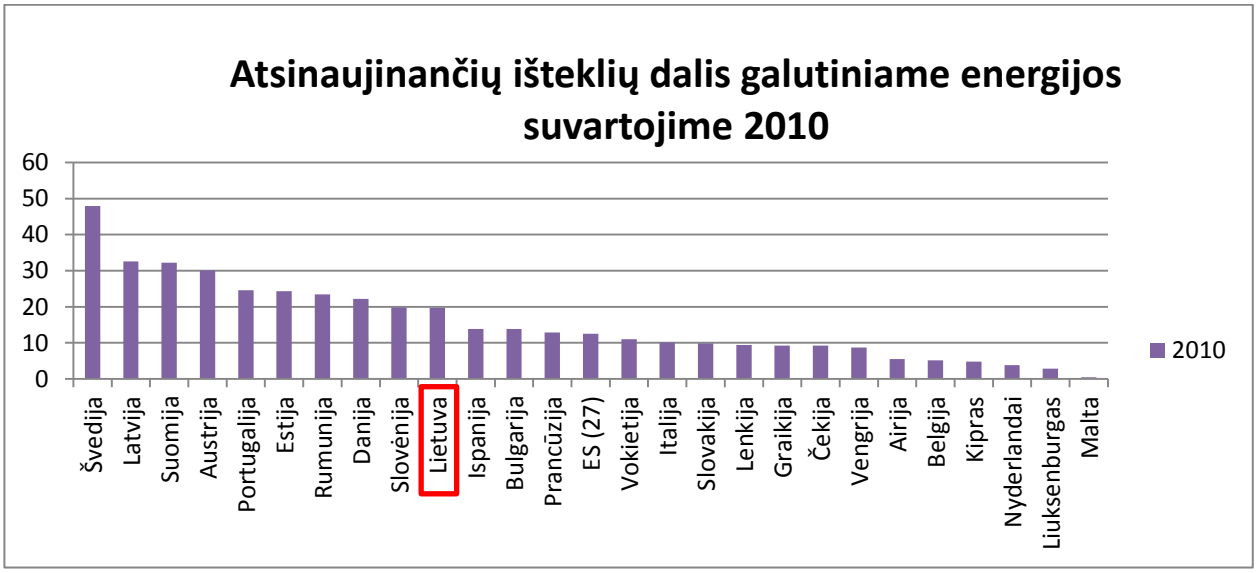
4.6. pav. Daktaro laipsnį turinčių asmenų pasiskirstymas pagal sektorių 2006 ir 2009 m. Lietuvos statistikos departamentas.

4.6. grafike pateikti duomenis apie daktaro laipsnį turinčių asmenų pasiskirstymą pagal sektorius. Pastebimas nedidelis daktaro laipsnį turinčių asmenų sumažėjimas aukštojo mokslo sektoriuje ir valdžios sektoriuje padidėjimą, 2% ir 3% atitinkamai. Iš kitos pusės, pastebimas neženklus 1% daktaro laipsnį turinčių asmenų sumažėjimas verslo sektoriuje. Pabrėžtina, kad daktaro laipsnį turinčių asmenų santykis su kitais sektorius yra itin žemas, o kaip rodo tyrimai, daktaro laipsnį turintys asmenys gali kurti ar sudaryti sąlygas kurti aukštos pridėtinės vertės produkciją (Dzemyda, 2011). Iš kitos pusės, šalims, kurios turi menkai išvystytą aukštojo mokslo infrastruktūrą ar neturi pakankamai aukšto lygio specialistų, tiesiog nevertą investuoti į mokslinius tyrimus ir plėtrą, kadangi nebus reikiamų specialistų, kurie sugebės tinkamai panaudoti lėšas ir skatinti ekonomikos augimą.

Todėl mažai kam kyla abejonių dėl investicijų į mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą reikalingumo. Diskusijos ir nesutarimas prasideda tada, kai kalbama apie investavimo prioritetus – kuri sritis gali sukelti didžiausią teigiamą efektą visai šalies ekonomikai, bet ne tik siaurai interesų grupei.

4.4. Tikslas 20/20/20

Europa 2020 strategijoje nustatyti klimato kaitos ir energetikos tikslai: i) iki 2020 metų 20% sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją bazinius metus laikant 1990 m.; ii) atsinaujinančių energijos išteklių dalis iš bendrojo galutinio energijos suvartojimo turi siekti 20%; iii) iki 2020 m. pirminės energijos vartojimą sumažinti 20%.

4.7. pav. atsinaujinančios energetikos dalis galutiniame energijos vartojime, sudaryta autoriaus remiantis Eurostat 2012 m.

4.7. grafike patekti duomenis rodo pakankamai pozityvią situaciją atsinaujinančių energetinių resursų srityje Lietuvoje. Strategijoje Europa 2020 numatytas ES-27 įpareigojimas padidinti atsinaujinančių energetikos išteklių dalį iki 20% galutiniame energijos vartojime. Lietuva 2010 m. beveik buvo įgyvendinusi šį tikslą ir jos atsinaujinančių išteklių dalis bendrame vartojime sudarė 19,7%. LR Energetikos ministerijos „Atsinaujinančių išteklių energijos naudojimo 2010-2020 m. prognozių dokumente“ teigiama, kad Lietuvoje šildymui naudojami atsinaujinantys energijos ištekliai yra biomasė, geoterminė ir saulės energija. Didžiąją dalį šių sunaudojamų išteklių sudaro biokuras. Pagrindiniai šildymui naudojami biomasės ištekliai yra mediena ir jos atliekos, žemės ūkio produktai ir biodujos. Siekiant didinti biomasės panaudojimą energijos tikslams, reikia skatinti iki šiol nepakankamai panaudotų išteklių naudojimą: miško kirtimo atliekų, trumpos rotacijos želdinių, šiaudų, komunalinių atliekų ir biodujų panaudojimą energijai gaminti.

2008 m. atsinaujinančių išteklių energijos dalis šildymo sektoriuje3 sudarė 28 proc. Šioje dalyje 76 proc. sudarė tiesiogiai namų ūkiuose ir kituose sektoriuose sunaudojama atsinaujinančių išteklių energija. Likusią dalį sudarė centralizuotai tiekiamos šilumos kiekis. 2008 m. iš atsinaujinančių energijos išteklių buvo pagaminta 15 proc. centralizuotai tiekiamos šilumos.

Tolimesnė sparčiausia atsinaujinančių išteklių energijos naudojimo plėtra siejama su atsinaujinančių išteklių panaudojimo didinimu centralizuoto šilumos tiekimo sektoriuje.

2008 m. elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, dalis bendrajame elektros energijos sunaudojime sudarė 4,6 proc. Iš jų 67 proc. elektros energijos buvo pagaminta hidroelektrinėse, 22 proc. – vėjo elektrinėse, 11 proc. – biokuro elektrinėse.

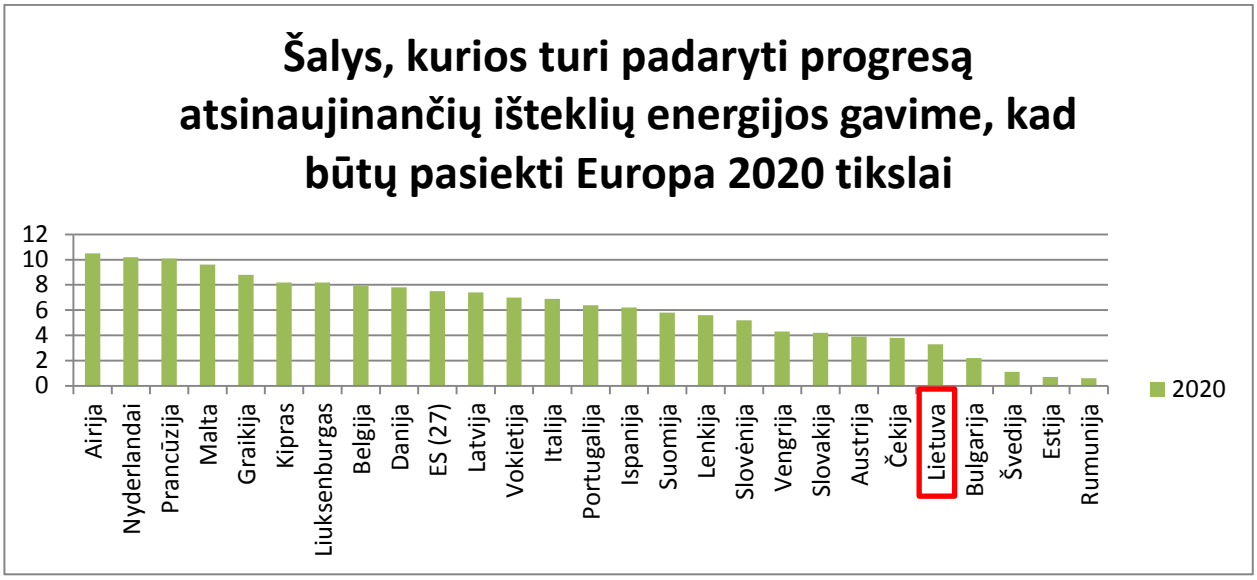
Biokuro elektrinėse pagaminamos elektros energijos dalį galima būtų padidinti nuo dabartinio 0,5 proc. iki 4 proc. bendrojo elektros energijos sunaudojimo 2020 m.

Lietuvoje veikia viena 100,8 MW įrengtosios galios hidroelektrinė ir 85 mažos hidroelektrinės, kurių bendra įrengtoji galia sudaro 26 MW. Pagal galiojančią tvarką, reglamentuojančią hidroelektrinių statybą ir eksploataciją, Lietuvoje galima tik mažųjų hidroelektrinių statyba. Įgyvendinus numatomus statybų planus ir atnaujinus senų mažųjų hidroelektrinių įrangą dabartinė galia ir elektros energijos gamyba mažosios hidroelektrinėse iki 2020 m. galėtų padvigubėti.

Viena iš sparčiausiai besiplečiančių atsinaujinančių išteklių energijos naudojimo technologijų Lietuvoje yra vėjo jėgainės. Šiuo metu bendra vėjo jėgainių instaliuotoji galia sudaro apie 70 MW. Prognozuojama, kad 2020 m. vėjo jėgainėse galėtų būti pagaminta 10 proc. bendrojo elektros energijos sunaudojimo.

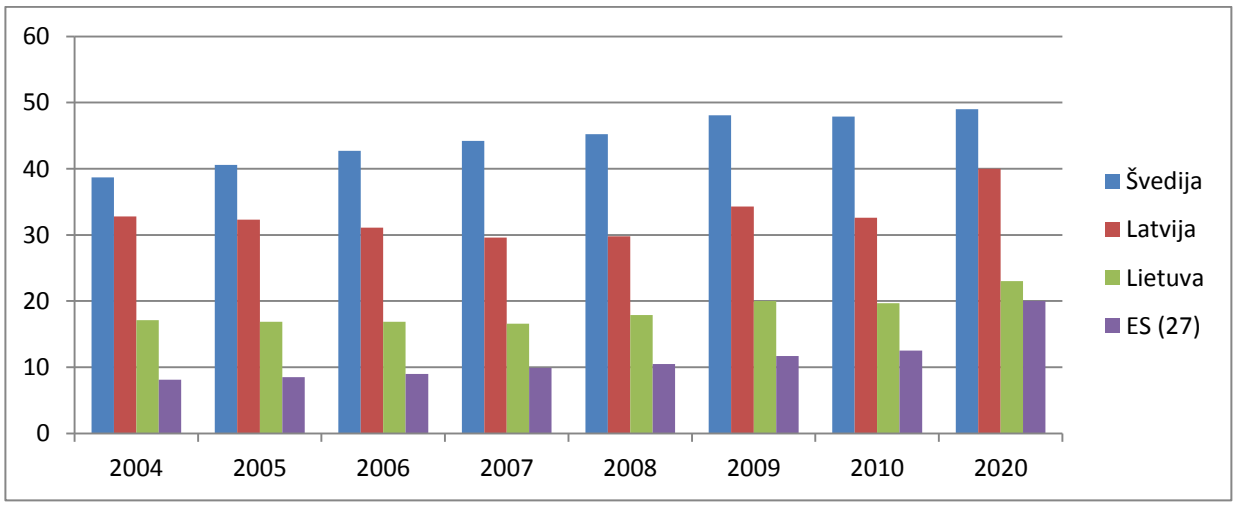
2008 m. biodegalai (biodyzelinas, bioetanolis, bio-ETBE) sudarė 4,3 proc. nuo bendro benzino ir biodyzelino sunaudoto transporte kiekio. Pagrindinė žaliava naudojama biodegalams gaminti yra rapsų ir javų grūdai (Nacionalinė atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategija, 2010 m.).

Transporto sektoriuje biodegalų dalį šalies degalų, skirtų transportui, rinkoje 2020 m. numatoma padidinti iki 15 procentų.

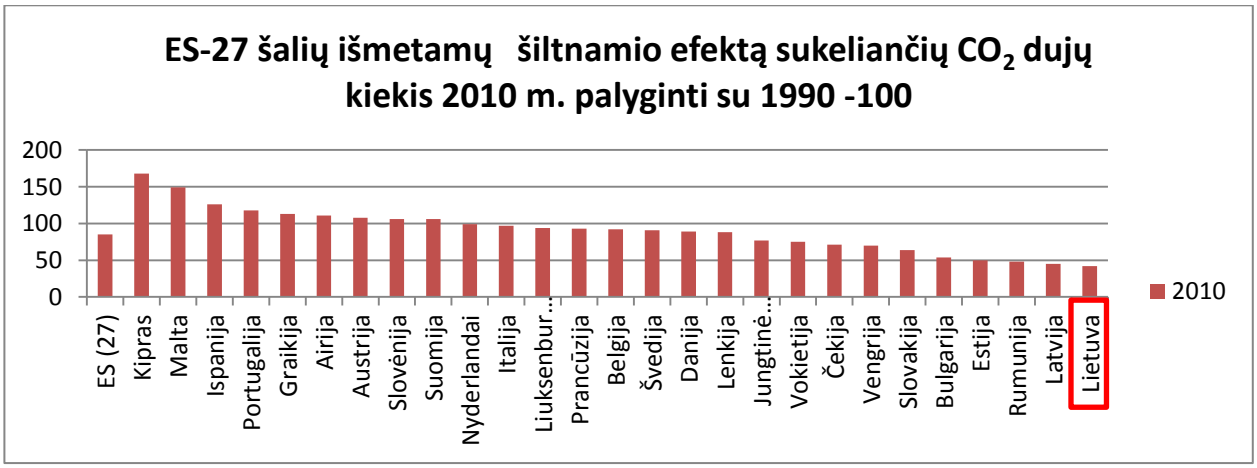
4.8. pav. ES-27 šalių siekiamas progresas, įgyvendinant Europa 2020 strategijos energetinius tikslus, sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat, 2010.

4.8 grafikas rodo ES-24 šalių siekiamą progresą, kad būtų pasiekti nacionaliniai energetiniai tikslai. Lietuva 2020 metais yra įsipareigojusi siekti 23% atsinaujinančių energijos išteklių bendrame vartojime. Kitaip tariant, Lietuva šį rodiklį turi padidinti tik 3,3%, tuo tarpu tokios šalys kaip Airija, Nyderlandai, Prancūzija, Malta turi padidinti net 10% šį rodiklį. Lietuva per 6 metus, t.y. nuo 2004 iki 2010 metų, sugebėjo padidinti 2,6% atsinaujinančių išteklių dalį galutiniame energijos vartojime. Nors ateinančio dešimtmečio ekonomikos augimo tempai bus dvigubai mažesnį už praeitą dešimtmetį, labai tikėtina, kad Lietuva sugebės pasiekti šį tikslą, o gal net viršyti. Nors Lietuva beveik dvigubai atsilieka nuo ES-27 lyderių šalių šioje srityje, Lietuva jau dabartiniu laikotarpiu viršija ES-27 vidurkį 4.9. grafikas.

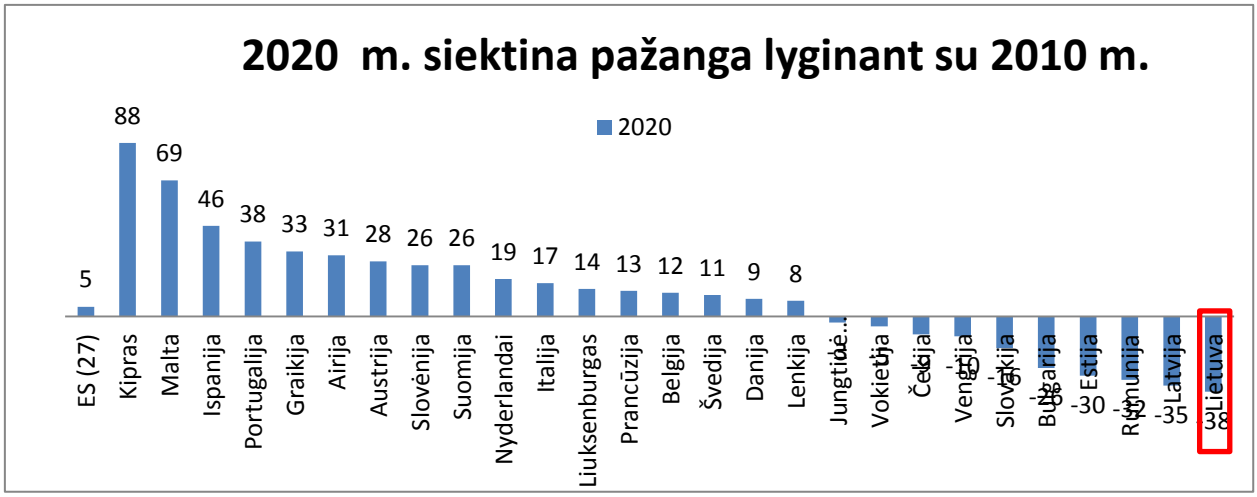
4.9. pav. ES-27 atsinaujinančių išteklių dalis galutiniame energijos vartojime: Lietuvos palyginimas su ES-27 vidurkiu, ES-27 lyderėmis, sudaryta autoriaus remiantis Eurostat, 2012

Kitas tikslas, susijęs su energetika ir klimato kaita, yra iki 2020 metų sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją, lyginant su 1990 metais, 20%. Gilios recesijos paveikta Europos ekonomika jau 2010 metais beveik pasiekė 2005 metais formuluojamus šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimo strategijos tikslus. Jau 2010 metais ES-27 vidurkis buvo 85% 1990 metų lygio. Tik devynios valstybės viršijo 1990 metų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekius, 4.10. grafikas. Tuo tarpu Lietuva, kurios ekonomika recesijos metu patyrė vieną didžiausių BVP kritimų tempus ES-27, yra pirmoje vietoje ir išmeta viso labo tik 42% 1990 metų šiltnamio efektą sukeliančių dujų lygio. Todėl Lietuvai, įgyvendinant tarptautinius įsipareigojimus, leidžiama iki 2020 m. lyginant su baziniais 2005 m., ne daugiau kaip 15% padidinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus tuose sektoriuose, kuriuose netaikoma ES išmetamųjų teršalų prekybos apyvartiniais taršos leidimais sistema. Iš kitos pusės, jeigu Lietuva išlaikytų panašų išmetamų teršalų lygį jo nepadidinusi, Lietuva galėtų parduoti šiuos leidimus šalims, kurios ženkliai viršija nustatytus limitus.

4.10 pav. ES-27 šalių išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių CO2 dujų kiekis 2010 m. palyginti su 1990 -100 indeksas, sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat duomenimis, 2010.

4.11.pateiktame grafike pavaizduoto ES-27 šalių siekio sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekius procentinė išraiška laikant, kad 1990 m. lygūs 100 ir, kad kiekviena ES-27 šalis pasiektų užsibrėžtus kovos su klimato kaita tikslus. Skaičiai su minuso ženklu reiškia, kad šalių išmetami CO_2 kiekiai yra mažesni nei buvo 1990 m. Kadangi prognozuojami santūrus Lietuvos ekonomikos augimo tempai, tikėtina, kad išmetamų dujų, sukeliančių šiltnamio efektą, kiekis neturėtų sparčiai didėti ir viršyti Europa 2020 užsibrėžtų strateginių tikslų.

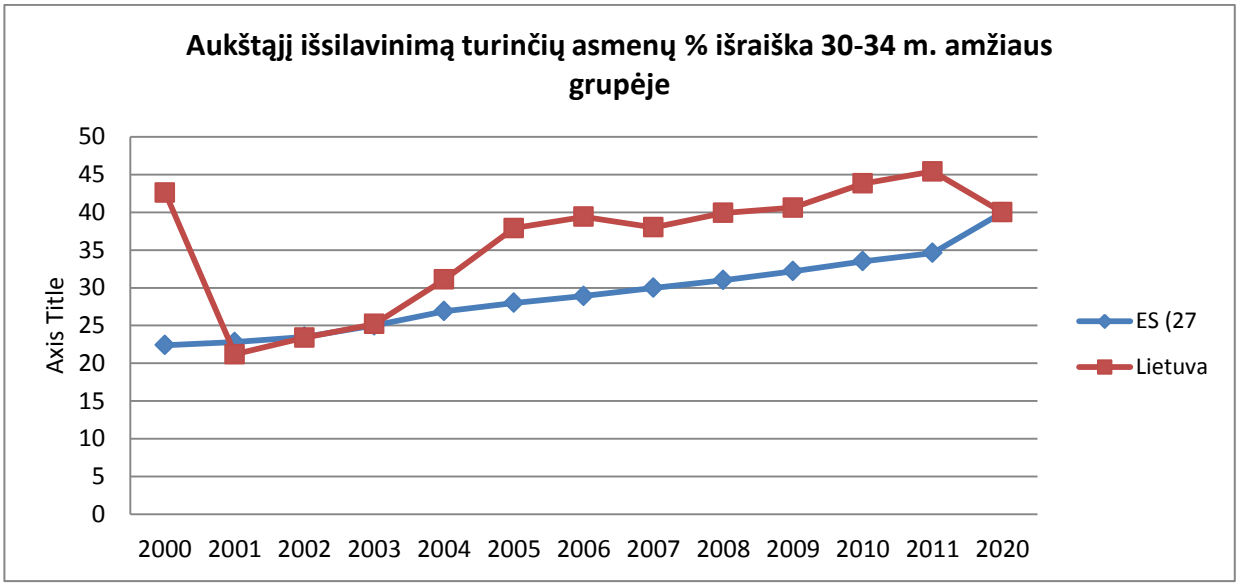

4.11. pav. siektina pažanga iki 2020 m. išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų srityje, Eurostat, 2010 m.

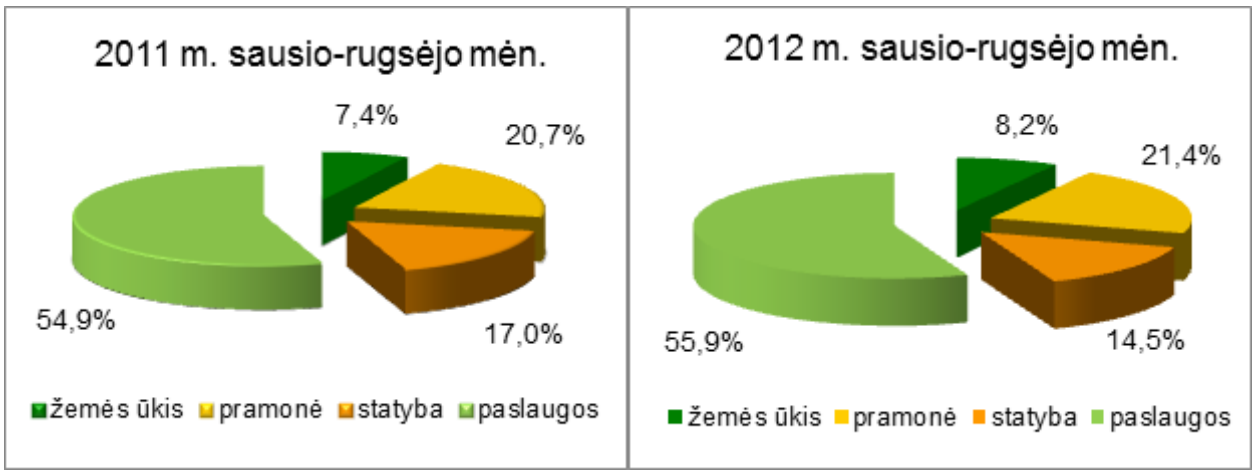
4.5. Aukštojo mokslo tikslai

Aukštojo mokslo sistema yra esminė prielaida, užtikrinant inovacijų kūrimą, taip pat spartų ir tvarų ekonomikos augimą. Asmenys, įgiję aukštąjį mokslą, turi įgūdžių, reikalingų gaminti produkciją ar tiekti paslaugas su aukšta pridėtine verte. Taip pat turinčių aukštojo mokslo išsilavinimą skatinimas mažina žemus profesinius įgūdžių turinčių asmenų paklausą, todėl tokie asmenys priversti perkvalifikuoti savo gebėjimus. Aukštojo mokslo įtaką ekonomikos augimui buvo ne kartą plačiai tyrinėjama ir empiriniais tyrimais įrodyta, kad aukštasis mokslas daro tiesioginį teigiamą poveikį ekonomikos augimo tempams (Pritchett, 2001; Barro, 1991; Bassanini et. al., 2001).

Vienas iš strategijos Europa 2020 tikslų yra padidinti bendrą 30-34 m. asmenų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičių nuo 35% iki 40% ES-27 šalyse. Lietuvos atveju, pastebima netolygi dinamika 30-34 m. aukštąjį mokslą įgijusių asmenų amžiaus grupėje. Gyventojų surašymo duomenys rodo, kad per artimiausius 10 m., išlikus tom pačiom tendencijom, 20-50 metų asmenų amžiaus grupėje, t.y. ekonomikos augimo darbo jėgos pagrindas, sumažės 23%. Be jokios abejonės, tai didelis ir grėsmingas skaičius Lietuvos vystymuisi. Kvalifikuotų darbuotojų trūkumas taps viena iš pagrindinių ekonomikos plėtrą ribojančių veiksnių. Turinčių aukštojo mokslo išsilavinimą asmenų skaičius mažėja. Todėl Lietuvos strateginis tikslas yra 2020 m. susilyginti su ES-27 vidurkiu – 40% visų asmenų 30-34 m. amžiaus grupėje. Matyti, kad Lietuvos padėtis 2020 m. santykinai bus prastesnė nei 2011 m. Darytina prielaida, kad nepakeitus esamų tendencijų 2020 m. Lietuva turės mažesnį ekonomikos augimo potencialą nei 2011 m.

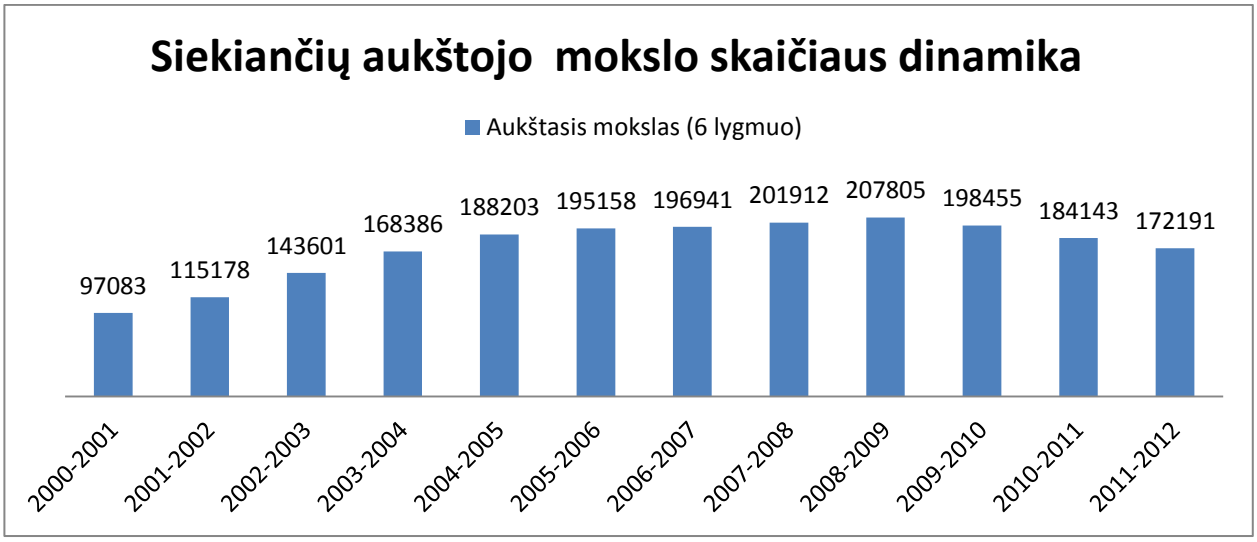

4.12. pav. Aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų % išraiška 30-34 m. amžiaus grupėje, Eurostat, 2011 m.

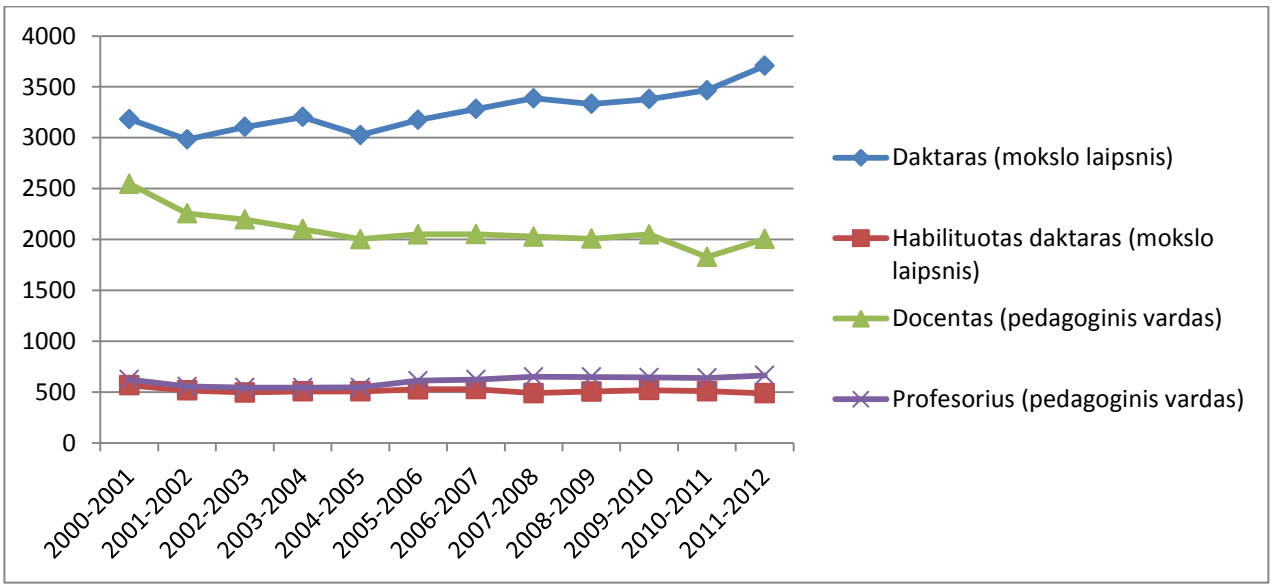

4.13. pav. 2012 metų sausio-rugsėjo darbo paklausa, Lietuvos darbo biržos duomenys.

4.13. paveiksle pavaizduoti grafikai rodo darbo paklausą pagal sektorius: a) grafikas rodo kvalifikuotų darbuotojų paklausą; b) grafikas – specialistų paklausą. Didžiausią darbo jėgos paklausa yra jaučiama paslaugų sektoriuje, todėl turi būti skatinamos studijų kryptis, susijusios su paslaugos sektoriumi. Iš kitos pusės, svarbu ne tik kiekybė, bet ir kokybiniai parametrai. Statistiniai skaičiavimai ir Lietuvos pramoninkų konfederacijos tyrimai rodo, kad kasmet 40% visų absolventų baigia vadybos krypties aukštojo mokslo studijas. Tačiau didžiausių pramonės įmonių vadovai dažnai neranda reikiamo vadybininko – specialisto: trūksta pardavimų, eksporto, importo, rinkodaros vadybininkų. Iš kitos pusės, Lietuvos aukštosios mokyklos nepatenka net į 500 geriausių reitinguojamų aukštųjų mokyklų Europoje. Mažėjant studentų skaičiui, turėtų mažėti ir ruošiamų pedagogų skaičius, tačiau mokytojai ruošiami tuo pat intensyvumu, neatsižvelgiant į darbo rinkos poreikius. Todėl tokia aukštojo mokslo sistema yra mažai efektyvi.

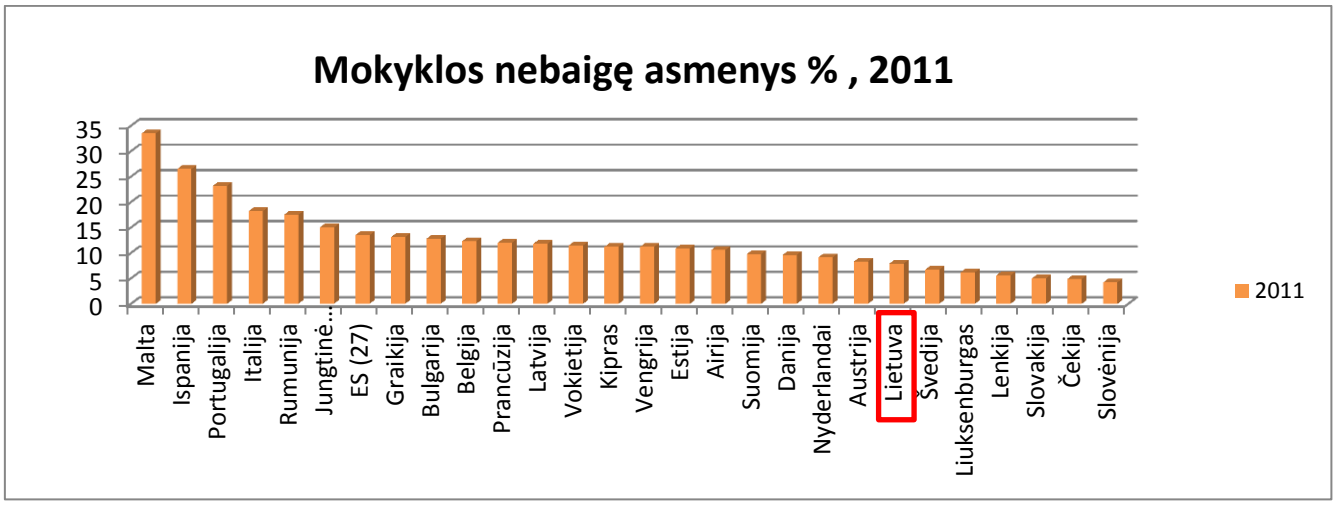
4.14. pav. siekiančių aukštojo mokslo skaičiaus dinamika, LR statistikos departamentas, 2012 m.

4.15. pav. mokslinį laipsnį ir pedagoginį vardą turinčių asmenų skaičiaus dinamika, LR statistikos departamentas, 2012 m.

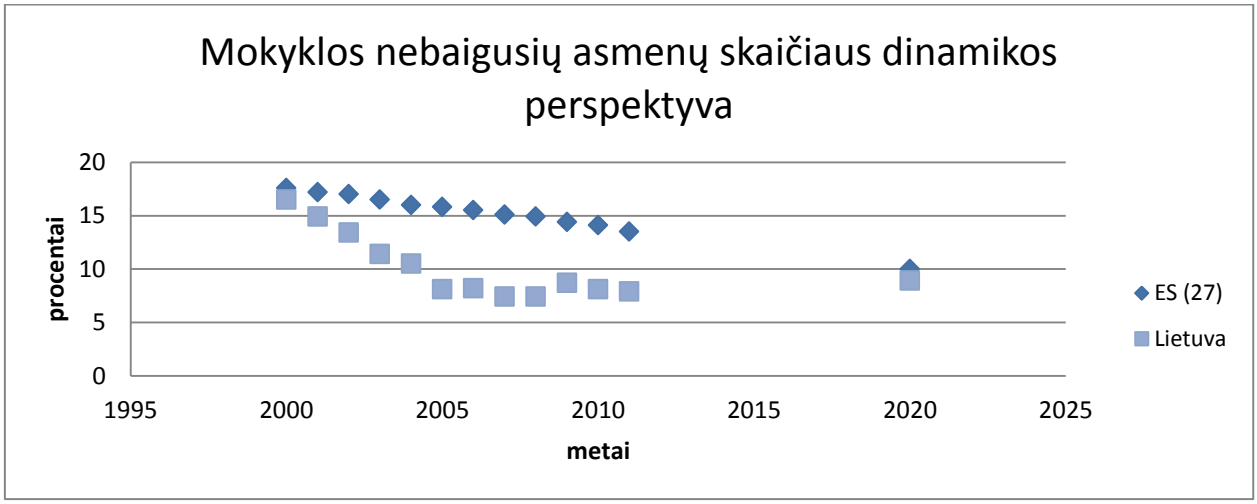
4.14. ir 4.15. grafikai rodo, aukštojo mokslo siekiančių studentų skaičiaus dinamiką ir mokslo laipsnio ir pedagoginio vardo palyginimą. Iš vienos pusės, docento mokslo vardo įgijimas yra skatinimas, nes kaip minėta aukščiau, ekonomikos augimas glaudžiai priklauso nuo mokslo atstovų skaičiaus. Iš kitos pusės, pastebima tendencija, kad studentų skaičius nuo 2008-2009 m. mažėja, tačiau mokslo daktarų nuo 2004-2005 m. didėja. Pastebima tendencija, kad santykinai mokslo daktaro, tenkančiam 1000 studentų, rodiklis auga. Iš vienos pusės, mokslo daktarai taps docentais ir kokybinė aukštojo mokslo sistema gali sukelti pozityvių rezultatų, iš kitos pusės, tokia sistema tampa brangesnė ir, įvertinus lėtus, Lietuvos ekonomikos augimo tempus per artimiausią 10 m., - tokia sistema brangi ir Lietuvos valstybės biudžeto atžvilgiu.

Kitas strateginis tikslas, numatytas Europa 2020 yra iki 2020 metų mokyklos nebaigusių asmenų skaičių sumažinti iki 10%. (4.16. grafikas). Lietuvoje 2011 m. nebaigusių mokyklos asmenų procentinė išraiška buvo 7,9%. Pastebėtina, kad 2020 m. Lietuva nusistatė 8,9% šio rodiklio riba. Kitaip tariant, 2020 m. nebaigusiųjų mokyklos skaičius planuojamas 1% didesnis nei 2011 m. Toks padidėjimas susietas su prielaida ir tendencijomis, kad nebaigusiųjų mokyklą asmenų skaičius didės.

4.16. pav. mokyklos nebaigę asmenys, sudaryta autoriaus remiantis Eurostat 2011 m.

4.17. grafikas rodo, kad Lietuvos vidutiniai rodikliai yra geresni nei ES-27. 2020 m. planuojama, kad Lietuvos nebaigusiųjų mokyklos asmenų skaičius bus 1,1% mažesnis nei ES-27 vidurkio rodiklis. Tačiau pastebėtina, kad 2020 m. palyginti su 2010 m. Lietuvos rodikliai neženkliai sumažės. Šio rodiklio įgyvendinimo siekėm priklausys nuo kompleksinės politikos bei įgyvendinamų priemonių efektyvumo.

4.17. pav. Mokyklos nebaigusių asmenų skaičiaus siekis 2020 m., sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat 2012 m.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Klaidinga ekonominė politika ir menkas valstybės dalyvavimas pereinamojo iš planinės į rinkos ekonomiką laikotarpio proceso pradžioje sukėlė neigiamas pasekmes Lietuvos socialinei ekonominei sistemai ir jos raidai, o šis sudėtingas kompleksinis procesas užsitęsė iki šiolei. Menkai suformuoti rinkos ekonomikos institutai yra nacionalinės ekonomikos plėtrą ribojantys veiksniai. Todėl visais atvejais, formuojant ekonominės politikos kryptis ir priemones, turi būti atsižvelgta į tą aplinkybę, kad Lietuvos ekonomika yra pereinamoji ekonomika, kurioje rinkos ekonomikos jėgos neveikia visa apimtimi.
2. Formuojant ilgalaikes valstybės ekonomikos raidos strategijas dažniausiai naudojamas metodas yra scenarijaus metodas.
3. Europa 2020 strategijoje numatyti 5 strateginiai tikslai, susiję su šiomis sritimis: investicijomis į mokslinius ir technologinius tyrinėjimus, atsinaujinančių išteklių politika ir šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimu, užimtumo didinimu, asmenų, siekiančių aukštojo mokslo, skaičiaus didinimu, skurdo mažinimu.
4. Nustatyta, kad iki 2020 m. Lietuvos ekonomikos augimo tempai, remiantis baziniu scenarijumi, gali būti 3,6%. Skaičiavimai rodo, kad Lietuva, siekdama panaikinti dvigubo materialinio atsilikimo nuo ES-27 vidurkio skirtumą, per metus vidutiniškai ekonomikos augimo tempus turi didinti 5-6% daugiau negu ES-27 vidutinis ekonomikos augimo tempas. Tuomet dvigubas atsilikimas būtų pasiekiamas tik 2030 m. Baziniu scenarijumi remiantis, 2020 m. Lietuva pasieks tik 75% ES-27 materialinės gerovės vidurkio lygį. Ekonomikos augimo tempai ES-27 vidutiniškai numatomi menki, todėl esminio ekonomikos augimo proveržio tikėtis neverta, nes Lietuva kaip eksportuojanti šalis tuomet neužtikrins spartaus ekonomikos augimo. Socialinės ekonominės tendencijos: didėjantis skurdas, pajamų ir vartojimo diferenciacija, gyventojų skaičiaus mažėjimas, investicijų stoka, dvigubas materialinis atsilikimas nuo ES-27 vidurkio veikia kaip Lietuvos ekonomikos augimo tempus ribojantys veiksniai. Todėl tik efektyvi ir veiksminga ekonominė politika gali priartinti Lietuvos ekonomiką prie ES-27 materialinės gerovės vidurkio.
5. Siūlymai dėl numatytų strateginių krypčių įgyvendinimo Seimui, Vyriausybei, ministerijoms ir kt. institucijoms:
   -Lietuva ekonomikos augimą turėtų susieti su į eksportą orientuota ekonomikos augimo strategija ir glaudžiai bendradarbiauti su augančiomis Rytų ir Vidurio Europos ir Azijos valstybėmis tiek politiniu, tiek ekonominiu lygmeniu;
   -didelė dalis strateginių tikslų susieti su aukštuoju mokslu ir išsilavinimu, todėl Švietimo ir mokslo ministerija turi formuoti kokybines aukštojo mokslo, kvalifikacinių ir

perkvalifikavimo mokymų programas, tenkinančias pramonės, verslo dabarties ir ateities poreikius;

-skirti pakankamą dėmesį moksliniams ir technologiniams tyrimams, orientuotiems į technologinę ir inžinerinę pažangą;

-užtikrinti socialiai teisingą valstybės turto ir pajamų paskirstymo ir perskirstymo sistemą, sudaryti palankias sąlygas verslui, vidaus ir užsienio investicijoms.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. **Anderson, J. H. et. al**. Competition and privatization amidst weak institutions: Evidence from Mongolia. Economic Inquiry 38 (4), 2000.
2. **Balcerowicz L**. Socializmas. Kapitalizmas. Transformacija. Central European University Press, Budapest-London-New York, 1995, 1998.
3. **Baršauskas P. ir kt.** Valstybės ilgalaikės raidos strategijos atnaujinimo ir strateginių dokumentų poreikio studija“ ISM universitetas, 2009.
4. **Bauman Z**. Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002.
5. **Bezemer D. J**. Post socialist financial fragility: the case of Albania, Cambridge Journal of Economics, 2001.
6. **Calvo, G. A. et. al**. Credit markets, credibility and economic transformation. Journal of Economic Perspectives 5(4), 1991.
7. **Dzemyda I**., Aukštųjų mokyklų potencialo plėtra regionų socialinės ekonominės raidos kontekste, daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2011.
8. **Europa 2020**, Europos ilgalaikė strategija iki 2020.
9. **Europos Komisijos** duomenų projekcijos, 2012.
10. **Europos kovos su skurdu ir atskirtimi planas,** Europos Sąjunga, 2012.
11. **EUROSTAT** Europos statistinių duomenų bazė, 2012.
12. **Fahey L. et. al.** Learning From the Future, Wiley, New York, 1998.
13. **Finansų ministerija** www.finmin.lt, projekcijos, 2012.
14. **Fischer, S. et. al.** The process of socialist economic transformation. Journal of Economic Perspectives 5(4), 1991.
15. **Galbraith J**. The Good Society. The Human Agenda. Boston – New York, 1996.
16. **Giddens A**. Sociology. Cambridge: Policy Press,1989, 1993, 1999.
17. **Godet M.** ‘Creating the future: the use and misuse of scenarios’, Long Range Planning, Vol. 29, No. 2, 1996.
18. **Godet M.** Scenarios and Strategic Management, Butterworth, London, 1987.
19. **Gustafson T.** Capitalism Russian-Style. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
20. **Gylys P.** Ekonomika, antiekonomika ir globalizacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
21. **Gylys P**. Lietuvos socialinės bei ekonominės plėtros dimensijos ir veiksniai: paradigmų konkurencija, Filosofija. Sociologija. Nr. 3, 2003.
22. **Gylys P**. On the scope of the science of economics: a holistic approach, Transformations in Business & Economics 7(3), 2008.

23. Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas, Lietuvos statistikos departamentas, Vilnius, 2010.
24. **Heinecke A. et. al.** Die szenario-technik als instrument der strategischen planung, Braunschweig, Germany, 1995.
25. **Ibrahim G.** et. al. Bye-bye central planning, hello market hiccups, institutional transition in Romania, Cambridge Journal of Economics, 26, 2002.
26. **Inayatullah S**. Methods and Epistemologies in Future Studies, 1996.
27. **Innodrive** project, Database of Intangibles, www.innodrive.org, 2011.
28. **International Monetary Fund**, The State in a Changing World, Washington D.C., 1997.
29. **Jėčiuvienė M.** Ekonomikos loginės struktūros schemos, mokomoji knygelė – Vilnius 2002.
30. **Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai – Kaunas, Technologija, 2002.
31. **Kolodko G.** Transition to a Market System: Gradualism versus Radicalism, conference paper, 2004.
32. **Kozul-Wright R**. et. al. The institutional hiatus in economies in transition and its policy consequences, Cambridge Journal of Economics, 21, 641-661, 1997.
33. **Kuodis R.** Lietuvos ekonomikos transformacija 1990-2008 metais: etapai ir pagrindinės ekonominės politikos klaidos, Pinigų studija, Lietuvos Bankas, 2009.
34. **Lazutka R**. Ar BVP augimas garantuoja socialinę gerovę? [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos. Prieiga per internetą: http://www.lpsk.lt/?lang=lt&mID=3&id=198>
35. **Lazutka R. ir kt.** Lietuvos pensijų sistemos vystymosi ilgalaikių tendencijų bei joje numatomų pokyčių įtakos Lietuvos viešųjų finansų tvarumui tyrimo ataskaita, Vilnius, 2011.
36. Lietuva: Nacionalinė reformų darbotvarkė, Vilnius, 2012.
37. **Lietuvos Bankas**, www.lb.lt, projekcijos, 2012.
38. **Lietuvos darbo birža** www.ldb.lt.
39. **Lietuvos demografijos metraštis**, Lietuvos statistikos departamentas, Vilnius, 2011.
40. **Lietuvos Respublikos** Ligos ir Motinystės socialinio draudimo įstatymas, 2007.
41. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2002-06-06 nutarimas Nr.827 Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo.
42. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2010-06-21 nutarimas Nr. 789 Dėl Nacionalinės atsinaujinančių energijos išteklių plėtros strategija, Vilnius, 2010.

43. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės** 2010-09-25 nutarimas Nr. 1220 Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo.
44. **Lietuvos statistikos departamentas**, 2012 m.
45. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001-10-30 nutarimu Nr. 1274 „Dėl ilgalaikės Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros valstybės misijos projekto rengimo“.
46. **Lisauskaitė V.** Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo diferenciacija, Verslas: teorija ir praktika, VGTU, Vilnius, 2010.
47. **Litwack, J. M.** Legality and market reform in Soviet-type economies. Journal of Economic Perspectives 5(4), 1991.
48. **Mačerinskienė ir kt.** Magistro baigiamojo darbo rengimo tvarka, metodiniai nurodymai, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2008.
49. **Marangos J**. A Political Economy Approach to the Classical Gradualist Model of Transition, Journal of Economic Surveys Vol. 19, No. 2 Colorado State University, 2005.
50. **McKinnon, R. I.** The Order of Economic Liberalization: Financial Control in the Transition to a Market Economy. Maryland: The John Hopkins University Press, 1993.
51. **Melnikas B**. Ilgalaikė socialinės ekonominės raidos strategija: teoriniai modeliai ir sprendimų prioritetai Lietuvos sąlygomis, Viešoji politika ir administravimas, Nr. 1, 2002.
52. **Michaelides G**. et. al. Joseph Schumpeter and the German Historical School, Cambridge Journal of Economics, (33), 2009.
53. **Mietzner D. et. al.** Advantages and disadvantages of scenario approaches for strategic foresight, Int. J. Technology Intelligence and Planning, Vol. 1, No. 2, 2005.
54. **Mitalauskienė E.** Privatizavimo eiga Lietuvoje po 1990 m. ir rezultatų įvertinimas, magistrinis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2005.
55. **Norkus Z.** Ar galim gyventi geriau? Velfarizmas ir jo alternatyvos, Politologija 4(36), 2007.
56. **Olson M. et. al**., Introduction: The broader view. A Broader View of Economies and Societies. New York: Oxford University Press, 2000.
57. **Organization for Economic Cooperation and Development,** www.oecd.org, 2012.
58. **Pekkola H. et. al**., Intangible Capital – Driver for Growth in Europe, University of Vaasa, Vaasa, 2011.
59. **Rakauskienė O. G**. ir kt. Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybė: dvidešimt metų rinkos ekonomikoje, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, 2011.

60. **Rakauskienė O. G.** Valstybės ekonominė politika: monografija – Vilnius: MRU leidybos centras, 2006.
61. **Rana, P. B**. The asian approach to reforming transitional economies. From Centrally Planned to Market Economies: The Asian Approach. New York: Oxford University Press, 1995.
62. **Ratcliffe J.** Scenario building: a suitable method for strategic property planning? Property Management, Vol. 18, No. 2, 2000.
63. **Rienecker L. et. al.** Kaip rašyti mokslinį darbą, Vilnius: Aidai, 2003.
64. **Roland, G.** On the speed and sequencing of privatization and restructuring. The Economic Journal 104, 1994.
65. **Roland, G**. The role of political constraints in transition strategies. Economics of Transition 2(1), 1994.
66. **Sachs J**. Creating a Market economy in Eastern Europe. Brookings Papers on Economic Activity. Vol. 1. 1990.
67. **Sapir A**. Globalization and the Reform of the European Social Models, Journal of Common Market Studies, Vol. 44, No. 2
68. **Schwab P. et al.,** Foresight-using scenarios to shape the future of agriculture research, Foresight, Vol. 5, No. 1, 2003.
69. **Schwartz P**. The Art of the Long View, Doubleday, New York, 1996.
70. **Šileika A**. ir kt. Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje, Ekonomika 74, 2006.
71. **Skidelsky R.** The relevance of Keynes**,** Cambridge Journal of Economics, 2010.
72. **Smith A.** The Theory of Moral Sentimentd. Edinburgh, 1759.
73. **Statistical book** Active ageing and solidarity between generations, EUROSTAT, edition 2012.
74. **Stiglitz E. J**. Globalization and its Discontents. New York, London, 2002.
75. **Stiglitz E. J.** Whither Reform? Ten Years of the Transition Annual ank conference on development economics, World Bank, 1999.
76. **Stiglitz J.** The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future, New York, 2012.
77. **Stiglitz J.E.** Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 2010.
78. **Strategijos Europa 2020 socialinė dimensija,** socialinės apsaugos komiteto ataskaita, Europos Sąjunga, 2011.

79. **Thomas, V. et. al**. East Asian lessons from economic reforms. Economies in Transition. Comparing Asia and Europe. Cambridge MA: MIT Press, 1997.
80. **Tidikas R.** Socialinių mokslų tyrimo metodologija, Vilnius, 2003.
81. **Valstybinis psichikos sveikatos centras**, 2010 m.
82. **Vasiliauskas A.** Europos Sąjungos 2020 m. strategijos įgyvendinimo nacionalinių rodiklių tarpusavio suderinamumas ir atitikimas nacionaliniams strateginiams tikslams, tyrimo ataskaita, Vilnius, 2010.
83. **Vasiliauskas A.** Įmonių ir nacionalinės ekonomikos strateginio valdymo sąsajos, Pinigų studijos, 2004.
84. **Vasiliauskas A.** Lietuvos ekonomikos plėtros strategijos kūrimo ir įgyvendinimo metodologiniai principai, Pinigų studijos, 2000.
85. **Von Reibnitz, U.H.** Scenario Techniques, Hamburg, Germany, 1988.
86. **Woo, W. T.** The art of reforming centrally planned economies: Comparing China, Poland and Russia. Journal of Comparative Economics 18(3), 1994.
87. **World Economic Forum,** The Global Competitiveness Report 2012-2013, Geneva, 2012.

Jurgelevičius A. Lietuvos ir ES ekonomikos strateginių nuostatų sąsajos su nacionalinėmis socialinėmis ekonomikos tendencijomis / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Dobravolskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 84 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjamos Lietuvos ir Europos Sąjungos ekonomikos strateginių nuostatų sąsajos su nacionalinėmis socialinėmis ekonomikos tendencijomis. Pirmajame baigiamojo darbo skyriuje nustatomi teoriniai valstybės dalyvavimo ekonomikoje pagrindai, vertinant Lietuvos pereinamosios ekonomikos ypatumus per šalies Nepriklausomybės laikotarpį. Antroje baigiamojo darbo dalyje nagrinėjama ekonomikos strateginio planavimo metodika, parenkamas scenarijaus metodas, sudaromos baigiamojo darbo tyrimo modelis. Trečioje empirinėje dalyje atliekama Lietuvos ūkio (ekonomikos) raidos iki 2015 m. strategijos analitika, lyginamos 2002 m. formuotos strateginės nuostatos ir jų įgyvendinimas 2012 m. Taip pat analizuojami Strategijos Europa 2020 keliami tikslai, šių tikslų atitikimas Lietuvos socialinėms ekonominėms tendencijoms bei šių tikslų įgyvendinimo logiškumas ir realistiškumas. Ketvirtoje baigiamojo darbo dalyje pateikiamos išvados ir formuojami siūlymai toliau įgyvendinant strategines ekonomikos nuostatas.

Pagrindiniai žodžiai. Strateginis planavimas, pereinamoji ekonomika, socialinės ekonominės tendencijos, Europa 2020.

Jurgelevičius A. The Links Between National Social Economic Trends and Strategic Statements of Lithuanian and EU Political Documents / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. prof. dr. A. Dobravolskas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 84 p.

ANOTATION

The links between national social economics trends and strategic statements of EU and Lithuanian political documents are analyzed in the master thesis work. In the first part of the work, the basics of the role of the State in economics are analyzed considering Lithuania to be a transitional economics. In second part of the master thesis work, the methodic of strategic economic planning is analyzed, the model of the research is constructed and the scenarios method is selected to do empirical research in the third part. In the third part, the results of long term economic strategy till 2015 are investigated and the real socio economic situation is evaluated. The strategic goals of

Europa 2020 strategy are identified and its fitness to national socio economic trends is characterized. The logics and realism of set goals are evaluated considering hypothetical picture of Lithuania in 2020. In the fourth part of the master thesis work, the conclusion is drawn and recommendations for forward economic policy are suggested.

Key words: strategic planning, economy in transition, socio economic trends, Europe 2020.

SANTRAUKA

Jurgelevičius A. Lietuvos ir ES ekonomikos strateginių nuostatų sąsajos su nacionalinėmis socialinėmis ekonomikos tendencijomis / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Dobravolskas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 84 p.

Baigiamojo darbo *tema* yra Lietuvos ir ES ekonomikos strateginių nuostatų sąsajos su nacionalinėmis socialinėmis ekonomikos tendencijomis. Tiriamojo darbo *tikslas* - atlikti nacionalinių socialinių ekonominių veiksnių tendencijų atitikimo Lietuvos ir ES strateginiams tikslams vertinimą ir pateikti argumentuotus siūlymus formuojant ir įgyvendinant strategines iniciatyvas. Šiam tikslui pasiekti naudojami *uždaviniai*: pateikti Lietuvos valstybės ekonomikos strateginio valdymo ypatumus; apžvelgti nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo formavimo metodologinius aspektus; identifikuoti nacionalinės ekonomikos vystymosi strategines kryptis politiniuose dokumentuose; ištirti politiniuose dokumentuose deklaruojamų ekonomikos strateginių nuostatų sąsajas su valstybės socialinėmis ekonominėmis tendencijomis; formuluoti siūlymus dėl tolimesnių politinių dokumentų nuostatų formavimo ir įgyvendinimo. *Darbo problema* kelia du pagrindinius klausimus: Kaip politiniuose dokumentuose numatytos Lietuvos nacionalinės ekonomikos plėtotės kryptys atitinka Lietuvos valstybės socialines ekonomines tendencijas? Ar politiniuose dokumentuose deklaruojamos ekonomikos strateginės nuostatos tinkamos įgyvendinti susiformavusioms socialinėms ekonominėms sąlygoms? Baigiamojo tiriamojo darbo *hipotezė* – Europos Sąjungos ir Lietuvos keliami ekonomikos strateginiai tikslai yra per ambicingi Lietuvos socialinių ekonominių tendencijų kontekste. Darbo objektas – Lietuvos socialinės ekonominės

tendencijos sąsajos su ekonomikos strateginėmis nuostatomis Europos Sąjungos ir Lietuvos strateginiuose politiniuose dokumentuose. Atliekant tiriamąjį darbą buvo naudojami tokie *metodai* kiekvienam keliamam uždaviniui įgyvendinti: mokslinės literatūros sisteminimas ir analizė; dokumentų ir statistinių rodiklių analizė ir vertinimas; scenarijų metodas; loginė abstrakcija ir sintezė. Siekiant identifikuoti pagrindines socialines ekonomines tvaraus vystymosi charakteristikas ir prielaidas bei tinkamą politinį dėmesį šiems rodikliams tobulinti, darbe analizuojami Lietuvos valstybės ir Europos Sąjungos politiniai dokumentai, nulemiantys Lietuvos valstybės ekonomikos strategines kryptis artimiausiems 20 m. Pirmoje dalyje analizuojamos ekonominės sistemos, jų transformacija bei Lietuvos ekonomikos specifikacija. Antroje metodologinėje dalyje analizuojami strateginio planavimo formulavimo metodikos aspektai. Aptariami ir išryškinami nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo metodologijos kūrimo etapai, struktūra ir modeliai, apimantys kompleksinį ir darnų visuomenės ir ekonomikos vystymąsi. Taip pat nagrinėjama nacionalinės ekonomikos strateginio planavimo metodologijos mokslinės literatūros bazė. Trečioje analitinėje dalyje atliekamas originalus empirinis tyrimas analizuojant Lietuvos ekonominius ir socialinius parametrus, kokybines ir kiekybines charakteristikos, jų optimistinius, pesimistinius ir labiausiai tikėtinus scenarijus, jų sąsajas su strateginiais tikslais, deklaruojamais strateginiuose dokumentuose.

SUMMARY

Jurgelevičius A. The Links Between National Social Economic Trends and Strategic Statements of Lithuanian and EU Political Documents / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. prof. dr. A. Dobravolskas. – Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2012. – 84 p.

The theme of the master thesis work is "The links between national social economics trends and strategic statements of EU and Lithuanian political documents". The purpose of the work is to analyze the fitness of declared Lithuanian and Europe 2020 strategic goals to national socio economic trends. To achieve this purpose five tasks are set: to identify the characteristics of governance of economy of Lithuania; to review the right methodology for economic strategic planning; to identify the strategic socio economic statements in Lithuanian and European strategic political documents; to research the fitness of strategic socio economic statements to national socio economic trends; to formulate the recommendations for forward implementation for strategic socio economic statements. The research arises two basic problematical questions: at what extent are declared strategic socio economic statements suitable for rapid and sustainable economic

development of Lithuania; whether is the implementation of strategic socio economic statements the optimal one considering the present socio economic context. The hypothesis of master thesis work is the set socio economic goals are too ambitious for current national socio economic trends, on the other hand, some of them not oriented to the most important issues of national socio economic development. The object of the work is the links between socio economic trends and strategic socio economic statements. The following methods in this work are used: systematization and analysis of scientific literature; the analysis of documentations and statistical indicators; scenario method; logical abstraction and synthesis. The strategic political documents of Lithuania and European Union are analyzed in order to identify the proper factors which will influence the development of the State during this decade. In the first part of the work, the economic systems, the transformation of them and characteristics of economy of Lithuania are analyzed. In the second part the methodology of strategic economic planning is identified. The process, structure and models of economic strategic planning as a process is reviewed. In the third empirical part, the original empirical research is done analyzing the national socio economic trends and its fitness to strategic goals of Lithuania and European Union through the Strategy Europe 2020. The optimistic, pessimistic and plausible scenarios are analyzed. In the last part of the work the conclusions are drown and recommendations for forward socio economic policy implementation are suggested.

PRIEDAI

1 Priedas

Europa 2020 strateginiai tikslai

- **Padidinti 20-64 metų amžiaus gyventojų užimtumą nuo 69% iki 75;**
- **Pasiekti tikslą investuoti 3% BVP į MTTP, visų pirma sudarant geresnes sąlygas privačiam sektoriui investuoti į MTTP;**
- **Šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį, palyginti su dešimtojo dešimtmečio lygiu, sumažinti bent 20% arba, esant galimybei 30%; siekti, kad galutinio energijos suvartojimo atžvilgiu energijos iš atsinaujinančiųjų energijos išteklių dalis būtų padidinta iki 20%; ir 20% padidinti energijos efektyvumą;**
- **Mokyklos nebaigusių asmenų dalį sumažinti nuo 15% iki 10%; didinti 30-34 metų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalį nuo 31% iki bent 40%.**
- **25% sumažinti europiečių, gyvenančių žemiau nacionalinės skurdo ribos, skaičių.**

PAZANGUS AUGIMAS	TVARUS AUGIMAS	INTEGRACINIS AUGIMAS
INOVACIJOS **ES pavyzdinė iniciatyva** Inovacijų sąjunga: sudaryti geresnes pagrindines sąlygas ir finansavimo sąlygas moksliniams tyrimams ir inovacijoms, kad būtų stiprinama inovacijų grandinė ir didinamos investicijos visoje Sąjungoje	**KLIMATO KAITA, ENERGETIKA IR JUDUMAS** **ES pavyzdinė iniciatyva** Tausiai išteklius naudojanti Europa: padėti atsieti ekonomikos augimą nuo išteklių naudojimo, remti perėjimą prie mažai anglies dioksido į aplinką išskiriančių technologijų ūkio, didinti atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą, modernizuoti mūsų transporto sektorių ir skatinti energijos vartojimo efektyvumą.	**UŽIMTUMAS IR ĮGŪDŽIAI** **ES pavyzdinė iniciatyva** Naujų įgūdžių ir darbo vietų kūrimo darbotvarkė: modernizuoti darbo rinkas ir žmonėms suteikti daugiau galių sudarant galimybes tobulinti įgūdžius bet kuriuo gyvenimo etapu, kad būtų didinamas darbo jėgos aktyvumas, darbo pasiūla labiau atitiktų paklausą, taip pat pasitelkiant darbo jėgos judumą.
ŠVIETIMAS **ES pavyzdinė iniciatyva** Judus jaunimas: gerinti švietimo sistemų rezultatus ir stiprinti Europos aukštojo mokslo tarptautinį patrauklumą.	**KONKURENCINGUMAS** **ES pavyzdinė iniciatyva** Globalizacijos erai pritaikyta pramonės politika: kurti geresnę verslo aplinką, visų pirma MVĮ, remti tvirtos ir tvarios pramonės bazės kūrimą, kad būtų galima konkuruoti pasauliniu mastu.	**KOVA SU SKURDU** **ES pavyzdinė iniciatyva** Europos kovos su skurdu planas: užtikrinti socialinę ir teritorinę sanglaudą, kad visi galėtų pasinaudoti augimo ir naujų darbo vietų teikiamais privalumais, o skurstantys ir socialiai atskirti asmenys galėtų gyventi oriai ir aktyviai dalyvauti visuomenėje.
SKAITMENINĖ VISUOMENĖ **ES pavyzdinė iniciatyva** Europos skaitmeninė darbotvarkė: greičiau plėtoti spartųjį internetą ir užtikrinti, kad namų ūkiai ir įmonės galėtų naudotis bendros skaitmeninės rinkos teikiamais privalumais.		